

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI**

**HASAN EL-HUDEYBİ DÖNEMİ MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ
VE İSLAMCILIĞIN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ (1951-1973)**

ŞEMSETTİN KARACA

ORCID: 0009-0005-9338-182X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

Doç. Dr. GÖKHAN ÇINKARA

KONYA-2026

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tez Jüri Üyeleri

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şemsettin KARACA
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Gökhan ÇINKARA
	Tezin Adı	Hasan El-Hudeybi Dönemi Müslüman Kardeşler Hareketi ve İslamcılığın İdeolojik Dönüşümü (1951-1973)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Hasan El-Hudeybi Dönemi Müslüman Kardeşler Hareketi ve İslamcılığın İdeolojik Dönüşümü başlıklı bu çalışma 25/04/2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler	
	Unvanı	Adı ve Soyadı
1	Doç. Dr.	Gökhan ÇINKARA
2	Prof. Dr.	Yusuf SAYIN
3	Dr. Öğr. Üyesi	Fatih OKUMUŞ
4		
5		

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şemsettin KARACA
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Tezin Adı	Hasan El-Hudeybi Dönemi Müslüman Kardeşler Hareketi ve İslamcılığın İdeolojik Dönüşümü

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışma, çağdaş İslam düşüncesinin en dinamik ve tartışmalı yapılarından biri olan Müslüman Kardeşler teşkilatının tarihsel gelişimini ve özellikle Hasan el-Banna sonrası dönemdeki ideolojik dönüşümleri anlama çabasının bir ürünüdür. Araştırma süreci, sadece akademik bir veri toplama faaliyeti değil; aynı zamanda kaynakların parçalı yapısı ve dilsel bariyerler gibi zorluklarla örülü, öğretici bir yolculuk olmuştur.

Bu yolculuğun en başından, böyle güzel bir konuyu araştırmaya yönlendiren, merak uyandıran ve çalışmamın şekillenmesine katkı sunan, desteğini esirgemeyen Danışmanım Doç. Dr. Gökhan ÇINKARA hocama derin şükranlarımı sunarım. Savunma ve değerlendirme sürecinde çalışmamı titizlikle inceleyen, sundukları yapıcı eleştiriler ve kıymetli yönlendirmelerle tezin akademik niteliğinin artmasına vesile olan saygıdeğer jüri üyelerim Prof. Dr. Yusuf SAYIN ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih OKUMUŞ hocalarıma, akademik gelişimime sundukları katkılar için teşekkürü bir borç bilirim. Onların perspektifleri, bu çalışmanın eksiklerini gidermemde ve daha olgun bir forma kavuşmasında belirleyici olmuştur. Son olarak, bu uzun ve yoğun çalışma döneminde sabırları ve destekleriyle yanımda olan kıymetli eşime ve kızlarıma içtenlikle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	iv
1. GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN EL-HUDEYBİ DÖNEMİ MÜSLÜMAN KARDEŞLERE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Hasan El- Benna Sonrası Müslüman Kardeşlerde Lider Arayışı	5
1.1.1. Yeni Lider Arayışı, İhtilaflar ve Hasan el- Hudeybi'nin Genel Mürşid Seçilmesi.....	7
1.1.2. Müslüman Kardeşlerin Fetret Döneminde Mısır Siyasetinde Yaşananlar ve Hareketin Aldığı Reaksiyonlar	8
1.2. Hasan el- Hudeybi Hayatı ve Müslüman Kardeşler Hareketine Katılma Süreci ...	9
1.2.1.Hasan el- Hudeybi'nin Kısa Biyografisi ve Kişiliği.....	9
1.2.2. Hasan el- Hudeybi'nin Hasan el- Benna ile Tanışması, Harekete Katılması ve Liderliğe giden süreç	10
1.3. Hasan el- Hudeybi Dönemi Müslüman Kardeşler: Mısır Siyasal ve Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış	11
1.3.1. Hür Subayların Ortaya Çıkışı Müslüman Kardeşlerle Olan İlişkileri ve Darbeye Giden Süreç.....	12
1.3.1.1. Hür Subayların Ortaya Çıkışı ve Hareketle Temasları	13
1.3.1.2. 1952 Hür Subaylar Darbesi ve Müslüman Kardeşlerin Darbedeki Rolü	14
1.3.1.3. Darbe Sonrası Beklentiler Yerini Hayal Kırıklıklarına Bırakıyor.....	14
1.3.2. Cemal Abdünnasır Dönemi Müslüman Kardeşler.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

BASKI YILLARINDA ORTAYA ÇIKAN FİKRİ AYRILIKLAR VE RADİKAL SÖYLEMLER

2.1. 1954-1966 Baskı Yıllarında Uzlaşma Ümitlerinin Tükenişi ve Radikal Söylemlerin Artması.....	20
2.2. Radikal İslam Anlayışı; Seyyid Kutub, Fikirleri ve Hareket İçindeki Etkileri	22
2.2.1. Seyyid Kutub Hayatı ve Müslüman Kardeşlere Üye Olma Süreci	22
2.2.2. Teoriden Aksiyona: Mevdudi'nin Dört Terim Eserinin Seyyid Kutub Düşüncesindeki Fonksiyonel Dönüşümü	25
2.2.3. Abdulkadir Udeh ve Seyyid Kutub: Hukuki Yasallılıktan İdeolojik Meşruiyete	26
2.2.4. Seyyid Kutub'un Fikirleri ve Etkileri	28

2.2.4. Gilles Kepel'e Perspektifinden Seyyid Kutub'da Radikalizmin İnşası: Baskı, Ontoloji ve Siyasal Bağlam	33
2.2.5. Kurucu Lider Hasan el- Benna'nın Seyyid Kutub ile Fikri Farklılıkları.....	36
2.2.3.1. Hasan el- Benna Din ve Siyaset Anlayışı	36
2.2.3.2. Hasan el- Benna ve Seyit Kutub'un Siyasal İslam Fikirleri Üzerine Karşılaştırma	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZLER YARGIÇ DEĞİL DAVETÇİYİZ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA HASAN EL- HUDEYBİ'NİN RADİKAL İSLAM ANLAYIŞINA BAKIŞI

3.1. Davetçiyiz Yargılayıcı Değil Söyleminin Genel Anlamı	54
3.2. Hasan El-Hudeybi: Mizacı ve Anlayışı.....	55
3.3. “Davetçiyiz Yargılayıcı Değil” Eserinin Ortaya Çıkış Sebebi;	56
3.3.1. Toplu Tutuklamalar:	56
3.3.2. Sistematik İşkence Politikaları:	57
3.3.3. İnfazlar ve Siyasi Tafsiriye	57
3.3.4. Hareketin Yasa Dışı İlanı	58
3.4. Hudeybi'nin Temel Tezleri.....	59
3.4.1. Tekfirin Mutlak Şekilde Reddi	59
3.4.2. İman-Küfür Meselesi	62
3.4.3. Radikal Söyleme Eleştirisi	64
3.5. Hudeybi'nin Şiddetten Uzak İslam Anlayışı.....	66
3.5.1. Hareketin Silahlı Kanadı Nizam-ül Hass: Amacı, Tasfiyesi ve Hudeybi'nin Kararlı Tutumu	66
3.6. Tevhid ve Siyaset	72
3.7. Hudeybi-Seyyid Kutub Karşılaştırma	75
3.7.1. Yöntem Farkı: İslah ve Davet - Devrimci Kopuş.....	76
3.7.2. Tekfir Meselesi: Kesin Red-Teorik Kapı Aralığı.....	77
3.7.3. Cihad Anlayışı: Savunma ve İslah-Devrimci Özgürleştirme	77
3.7.4. Yönetim Anlayışı: Ahlakî Meşruiyet-İlahî Hakimiyet	77
3.8. Radikal ve İlmî Çizginin Müslüman Kardeşler İçindeki Etkileri	78
3.9. Eserin İslam Dünyasındaki Etkisi	79
3.10. Müslüman Kardeşler Hareketinin Güncel Söylemine Etkisi	82
3.10.1. Hasan El-Hudeybi Mirası ve Arap Baharında Müslüman Kardeşler	82
3.10.2. Tahrir'den Rabia'ya: Müslüman Kardeşlerin Baskı Döngüsü ve Hudeybi Döneminden 2013 Darbesine Süreklilik ve Dönüşüm	84

3.11. Modern İslamcılık İçinde Fikri Bir Dönüm Noktası.....	87
3.12. Teolojik Etkiler: İman, Küfür ve Ahkâm Tartışmalarında Yeni Bir Zemin.....	88
3.13. Küresel Etkiler 2000’ler Sonrası İslami Hareketlerde Hudeybi’nin Mirası.....	89
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	95

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Tezi

HASAN EL-HUDEYBİ DÖNEMİ MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ VE İSLAMCILIĞIN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ (1951-1973)

Şemsettin KARACA

Bu çalışma, 20. yüzyıl Mısır siyasal hayatının ve İslami hareketlerin en kritik dönemlerinden birini, Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) bünyesinde yaşanan iç mücadeleler ve ideolojik dönüşümleri ele almaktadır. Çalışmanın odağını, hareketin kurucu lideri Hasan El-Benna'nın ardından ikinci mürid olarak göreve gelen Hasan El-Hudeybi dönemi, bu dönemde hareketin maruz kaldığı ağır devlet baskısı ve tasfiye politikaları, bünyesinde baş gösteren kurumsal gerilimler ile Seyyid Kutub düşüncesinin yarattığı fikri kırılmalar oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış; dönemin birincil kaynakları ve literatürdeki temel eserler kuramsal bir çerçevede incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Hasan El-Hudeybi'nin kaleme aldığı Davetçiyiz, Yargılayıcı (Kadı) Değil adlı eserin, sadece örgütsel bir savunma metni olmadığı; tabanda yükselen tekfirci ve radikal eğilimlere karşı mutedil çizgiyi koruma gayreti taşıyan stratejik bir güvence mekanizması olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte, Hudeybi'nin ortaya koyduğu bu uzlaşmacı ve tebliğ eksenli yaklaşımın, günümüz İslam dünyasındaki ana akım İslami hareketlerin siyasal ve toplumsal stratejilerinde kalıcı izler bıraktığı ve çağdaş İslamcılığın şiddetten arınarak sivil alana evrilen ideolojik dönüşüm sürecine kuramsal bir temel teşkil ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Kardeşler, Hasan el-Hudeybi, Devlet Baskısı, Kurumsal Gerilimler, İdeolojik Dönüşüm, Çağdaş İslami Hareketler.

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Social Sciences

Political Science and Public Administration

Political Science and Public Administration

Master Thesis

Şemsettin KARACA

THE MUSLİM BROTHERHOOD UNDER HASAN AL-HUDAYBİ AND THE IDEOLOGİCAL TRANSFORMATION OF İSLAMİSM (1951-1973)

This study addresses one of the most critical periods in 20th-century Egyptian political life and Islamist movements, focusing on the internal struggles and ideological transformations within the Muslim Brotherhood (Ikhwan al-Muslimin). The core focus of the research centers on the tenure of Hasan al-Hudaybi, who assumed office as the second General Guide (*Murshid*) following the movement's founding leader, Hasan al-Banna, alongside the severe state oppression and suppression policies the movement was subjected to during this period, the institutional tensions that emerged within its structure, and the conceptual fractures induced by Sayyid Qutb's thought. Utilizing qualitative research methods, the study examines the primary sources of the period and fundamental literature within a theoretical framework. The findings reveal that Hasan al-Hudaybi's work, *Preachers, Not Judges*, was not merely an organizational defense text, but rather a strategic safeguard mechanism aimed at preserving the moderate line against the rising takfiri and radical tendencies among the grassroots. Furthermore, it is determined that Hudaybi's conciliatory and dawah-oriented approach has left permanent traces on the political and social strategies of mainstream Islamist movements in the contemporary Islamic world, providing a theoretical foundation for the ideological transformation of contemporary Islamism as it evolved away from violence and toward the civil sphere.

Keywords: Muslim Brotherhood, Hasan al-Hudaybi, State Oppression, Institutional Tensions, Ideological Transformation, Contemporary Islamist Movements.

1. GİRİŞ

Müslüman Kardeşler Hareketi (el-İhvânü'l-Müslimûn), 20. yüzyıl İslam dünyasında ortaya çıkan en etkili İslami hareketlerden biri olarak, hem düşünsel üretimi hem de siyasal ve toplumsal etkileri bakımından kapsamlı bir incelemeyi hak etmektedir. Hareketin ortaya çıktığı tarihsel bağlam, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından İslam dünyasında yaşanan siyasal, toplumsal ve fikri kırılmalarla yakından ilişkilidir. Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte Müslüman toplumlar, İslam'ın siyasal ve toplumsal hayattaki yeri konusunda yeni arayışlara yönelmiş; bu arayışlar, farklı İslami hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Müslüman Kardeşler, bu bağlamda İslami referanslarla toplumsal ıslah ve siyasal bilinç oluşturmaya amaçlayan önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır.

1928 yılında Hasan el-Bennâ tarafından kurulan Müslüman Kardeşler, İslam'ı yalnızca bireysel bir inanç sistemi olarak değil, hayatın bütün alanlarını kuşatan bir düzen olarak ele alan bütüncül bir anlayışa sahiptir. Bu yönüyle hareket, modern ulus-devlet yapıları, sekülerleşme politikaları ve otoriter yönetimler karşısında İslami bir toplumsal düzenin imkanlarını tartışmaya açmıştır. Ancak hareketin bu iddiası, onu erken dönemlerden itibaren siyasal iktidarlarla gerilimli bir ilişki içerisine sokmuş, baskılar, yasaklamalar ve şiddet içeren müdahaleler, Müslüman Kardeşler'in tarihsel seyrini belirleyen temel unsurlar hâline gelmiştir.

Hasan el-Benna'nın 1949 yılında suikast sonucu hayatını kaybetmesi, Müslüman Kardeşler açısından yalnızca bir liderlik boşluğu değil, aynı zamanda yöntem ve söylem tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tartışmalar, özellikle 1950'li yıllarda Cemal Abdunnasır liderliğindeki askeri rejimin uyguladığı sert baskılarla daha da derinleşmiştir. Tutuklamalar, işkenceler ve idamlarla şekillenen bu dönem, Müslüman Kardeşler içerisinde farklı eğilimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu süreçte Hasan el-Hudeybi'nin Genel Mürşit olarak hareketin başına geçmesi, Müslüman Kardeşler'in yönelimini belirleyen kritik bir aşamadır. Hudeybi dönemi, özellikle Seyyid Kutub'un düşünceleri etrafında şekillenen radikal söylemler ile bu söylemlere karşı geliştirilen temkinli ve sınırlandırıcı yaklaşımlar arasındaki gerilimin belirginleştiği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Hapishane koşullarında kaleme alınan eserlerde ortaya çıkan sert kavramsallaştırmalar, bazı çevrelerde İslami dönüşümün çatışmacı yöntemlerle mümkün olabileceği düşüncesini beslemiştir. Buna

karşılık Hasan el-Hudeybi, Müslüman Kardeşler'in davet merkezli kimliğini korumaya yönelik bir duruş sergilemiş; şiddet, tekfir ve toplumu yargılayıcı söylemlere mesafe koymuştur.

Hudeybi'nin bu yaklaşımı, özellikle *Davetçiyiz Yargılayıcı (Kadı) Değil* (Duât lâ Kudât) adlı eseri üzerinden somutlaşmış ve Müslüman Kardeşler'in kurumsal çizgisinin belirlenmesinde önemli bir referans noktası haline gelmiştir. Bununla birlikte, Hudeybi döneminde yaşanan ölümlü süreçler ve yoğun baskı ortamı, hareketin tüm mensupları üzerinde aynı etkiyi yaratmamış; bazı gruplar Hudeybi'nin temkinli çizgisini yeterli bulmazken, bazıları bu yaklaşımı hareketin sürekliliği açısından zorunlu görmüştür. Dolayısıyla bu dönem, Müslüman Kardeşler tarihinde radikal ve ılımlı eğilimlerin eş zamanlı olarak var olduğu karmaşık bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Hudeybi döneminde şekillenen bu tartışmaların etkisi, sonraki yıllarda da Müslüman Kardeşler'in söylem ve stratejilerinde hissedilmiştir. Hareket, Özellikle 1970'li yıllardan itibaren şiddet dışı siyasal katılımı önceleyen bir çizgi benimsemiş; sivil toplum, sendikalar ve meslek örgütleri üzerinden toplumsal varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu stratejik yönelim, Hudeybi döneminde geliştirilen şiddet karşıtı söylemin kurumsal düzeyde etkisini devam ettirdiğini göstermektedir.

2011 Arap Baharı veya kimi araştırmacılarca Arap İsyanları olarak adlandırılan süreç, Müslüman Kardeşler açısından hem yeni imkânlar hem de ciddi sınamalar doğurmuştur. Uzun yıllar baskı altında kalan hareket, bu süreçte ilk kez açık ve doğrudan bir iktidar deneyimi yaşamıştır. Ancak askeri darbe ve sonrasında yaşanan kitlesel ölümler ve tutuklamalar, Müslüman Kardeşler'i yeniden yöntem ve söylem tartışmalarının merkezine taşımıştır. Bu bağlamda Hudeybi döneminde ortaya çıkan radikal eğilimler ve bunlara karşı geliştirilen sınırlayıcı söylemlerin, Arap Baharı sonrasında yeniden gündeme geldiği görülmektedir.

Bu çalışma, Müslüman Kardeşler içerisinde Hasan el-Hudeybi dönemi merkezinde ortaya çıkan radikal eğilimleri, bu eğilimlerin düşünsel arka planını ve Hudeybi'nin bu eğilimlere karşı geliştirdiği söylemleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, bu tartışmaların Müslüman Kardeşler'in sonraki dönemlerdeki söylem, strateji ve örgütsel yapısı üzerindeki etkilerini ve Arap Baharı veya İsyanları sürecindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Bununla birlikte, söz konusu fikirlerin yalnızca

Müslüman Kardeşler ile sınırlı kalmayıp, İslam dünyasındaki diğer İslami hareketler ve İslamcılık düşüncesinin dönüşümü üzerindeki etkileri de incelenecektir.

Bu çerçevede çalışmada şu temel sorulara cevap aranacaktır:

- (i) Hasan el-Hudeybi dönemi Müslüman Kardeşler içerisinde radikal eğilimlerin ortaya çıkışında hangi siyasal ve toplumsal koşullar etkili olmuştur?
- (ii) Seyyid Kutub merkezli radikal söylemler hangi düşünsel temellere dayanmaktadır?
- (iii) Kurucu Lider Hasan El Benna ve Seyid Kutub'un fikirleri hangi noktalarda ayrıışmaktadır?
- (iii) Hasan el-Hudeybi'nin bu radikal söylemlere karşı geliştirdiği yaklaşım ve argümanlar nelerdir?
- (iv) Bu tartışmalar Müslüman Kardeşler'in sonraki dönem stratejilerini ve Arap Baharı veya Arap İsyanları sürecindeki tutumlarını nasıl etkilemiştir?
- (v) Söz konusu fikirlerin İslam dünyasındaki diğer ve İslami Hareketlerin düşüncesinin dönüşümü üzerindeki etkileri nelerdir?

Çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak yürütülecek olup, tarihsel analiz ve metin incelemesi temel yöntemler olarak kullanılacaktır. Bu kapsamda Hasan el-Hudeybi, Seyyid Kutub'un ve kurucu lider Hasan el-Benna'nın eserleri başta olmak üzere, Müslüman Kardeşler literatürüne ait birincil kaynaklar ile konuyla ilgili akademik çalışmalar, makaleler ve ikincil kaynaklardan istifade edilecektir. Böylece hareketin düşünsel dönüşümü, tarihsel bağlamı içerisinde ele alınarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma, ele alınan konunun tarihsel karmaşıklığı ve birincil kaynakların doğası gereği birtakım akademik zorluklar ve sınırlılıklar çerçevesinde tamamlanmıştır. Araştırma sürecinde karşılaşılan temel güçlüklerden ilki, incelenen dönemde radikal ve itidalli İslami Hareketin ideolojik olarak ayrıışmaya başladığı sürece dair kaynakların son derece parçalı ve dağınık bir yapı sergilemesidir. Özellikle Mısır merkezli gelişmeleri ele alan kaynakların sistematik bir bütünlükten uzak olması, olayların kronolojik ve kavramsal takibini güçleştirmiştir. İkinci temel güçlük ise literatürdeki dil bariyeridir. Çalışma konusuyla ilgili doğrudan veriler İçeren Türkçe kaynakların sayıca yetersiz kalması nedeniyle, araştırmanın ağırlık merkezi İngilizce ve Arapça literatüre

kaydırılmıştır. Bu yabancı dillerdeki temel eserlerin ve arşiv niteliğindeki belgelerin terminolojik hassasiyet gözetilerek Türkçeye çevrilmesi süreci, hem teknik anlamda yoğun bir mesai gerektirmiş hem de tezin zaman planlaması üzerinde kısıtlayıcı bir etki oluşturmuştur. Ancak karşılaşılan bu dilsel ve yöntemsel engeller, farklı dillerdeki kaynakların karşılaştırmalı analizi ve metin çözümlemeleri yoluyla aşılmış; böylece araştırmanın akademik derinliğinin korunmasına azami gayret gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASAN EL-HUDEYBİ DÖNEMİ MÜSLÜMAN KARDEŞLERE GENEL BİR BAKIŞ

Hasan el-Benna'nın 1949 yılında suikast sonucu hayatını kaybetmesi, Müslüman Kardeşler hareketi açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Kurucu liderin vefatıyla birlikte hareket içerisinde ortaya çıkan liderlik boşluğu, örgütün geleceğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte hareket, hem kendi iç yapılanmasını yeniden düzenlemek hem de Mısır'da yaşanan hızlı siyasal gelişmeler karşısında konumunu belirlemek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda Hasan el Hudeybi'nin genel mürşit olarak seçilmesi, Müslüman Kardeşler'in kurumsal yapısı ve siyasal yönelimi açısından yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir.

Bu bölümde öncelikle Hasan el-Benna'nın vefatının ardından Müslüman Kardeşler içerisinde ortaya çıkan lider arayışı ve bu süreçte yaşanan tartışmalar ele alınacaktır. Ardından Hasan el-Hudeybi'nin genel mürşit olarak seçilmesine giden gelişmeler incelenecek ve Hudeybi'nin hayatı ile hareketle kurduğu ilişki değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra hareketin söz konusu dönemde Mısır'daki siyasal ve toplumsal gelişmeler karşısındaki tutumu ele alınacak; özellikle Hür Subaylar Hareketi ile kurulan ilişkiler, darbe sonrasında ortaya çıkan beklentiler ve yaşanan hayal kırıklıkları analiz edilecektir. Son olarak Cemal Abdülnasır döneminde Müslüman Kardeşler'in karşı karşıya kaldığı siyasal baskılar ve hareketin bu süreçte aldığı tutum değerlendirilecektir.

1.1. Hasan El- Benna Sonrası Müslüman Kardeşlerde Lider Arayışı

1940'lı yıllardan itibaren Müslüman Kardeşler Mısır'ın en etkili siyasal ve toplumsal hareketlerinden biri haline gelmiştir. Hem monarşi hem de hükümet açısından ciddi bir endişe kaynağına dönüşen Hareketin giderek rejime rakip bir güç haline geldiği düşünülmüştür. Öte yandan, özellikle Filistin savaşı sırasında hareketin bölgeye gönüllü savaşçı göndermesi İngilizleri de rahatsız etmiştir. 1940'ların Sonlarına gelindiğinde ise Mısır da art arda yaşanan şiddet olayları ve siyasi suikastlar, krizi daha da derinleştirmiştir. Bu süreçte özellikle dönemin Başbakanı Mahmut Fahmi Nuqrashi Paşa'nın öldürülmesi, hareketle ilişkilendirilmiş ve devleti daha sert bir tutuma yöneltmiştir. Nitekim Nuqrashi paşa, ölümünden sadece 20 gün önce, 8 Aralık 1948 de Müslüman Kardeşleri feshederek tüm mal varlıklarına el koymuştu. Bu nedenle devlet,

suikastı bir intikam girişimi olarak yorumlamış ve hareketi tamamen baskı altına almıştır (Mitchell, 2022: s. 109-112).

İhvan, kuruluş amacının dışına çıktığı iddiası ileri sürülerek ilk kez kapatılmıştır. Bu kapatma İşlemi, 1923 tarihli 15 sayılı Olağanüstü Hâl Kanunu'na dayandırılmış ve uygulama bakımından askerî emir niteliği taşımıştır. Bununla birlikte, söz konusu yasal düzenleme, kuruluş amacından sapma gerekçesiyle derneklerin kapatılmasını değil; kanuni yetki çerçevesinde amaç dışı faaliyetlerin ve toplantıların engellenmesini öngörmektedir. Dolayısıyla kapatma kararının, ilgili mevzuatın kapsamı ve amacıyla tam bir uyum içinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Hasan el- Bennâ, harekete yönelik muameleye ilişkin dünya kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla bir mektup kaleme almıştır. El-Bennâ, kapatma davasının hem siyasi hem de hukuki bir dayanak zemini bulunmadığını vurgulamakta; buna karşılık rakip aktörlerin propaganda araçlarını etkin biçimde kullanabildiğini ifade etmektedir(<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/darbeler-karsisinda-ihvan/161602#> : 2025).

Müslüman Kardeşler üyesi yüzlerce kişi bu süreçte tutuklanmış lider kadrosundan Hasan El-Benna hariç neredeyse dışarıda kimse bırakılmamıştır (Kramer, 2010: s.60-62). Kahire’de, Hasan el Benna da bir suikast sonucu ağır yaralanmış, kaldırıldığı hastanede kendisine herhangi bir müdahale yapılmadığından kan kaybından ölmüştür (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-benna>, 2025). Hasan el-Benna’ya yapılan suikast yalnızca Müslüman Kardeşler için değil aynı zamanda modern Mısır siyaseti açısından da bir dönüm noktasını temsil eder. Benna hareketin kurucusu yol göstericisi ve ideolojik çerçevesinin mimarıydı. Benna’nın ölümü aynı zamanda hareket içerisinde büyük bir lider krizine yol açmıştır.

Mısır İslami hareket geleneğinin önemli teorisyenlerinden biri olan Fehmi Şinnavi’ye göre Liderin erken ölümü, cemeatin gelişim seyrini olumsuz yönde etkilemiş; Hareketin sağlıklı ve kurumsal bir biçimde siyasallaşmasını engellemiştir (Okumuş, 2025: s. 160).

Hasan el- Bennâ’nın ölümünden sonra Müslüman Kardeşler hareketi bir dağınıklık ve başsızlık sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Hareket, dönemin hükümeti tarafından feshedilmiş mal varlıklarına el konulmuş önemli isimleri tutuklanmış ve baskı altına alınmıştır. Bu ortamda Müslüman Kardeşler içerisinde yeni lider acil ve önemli bir

mesale haline gelmiştir. Ancak Hasan el- Benna a'nın özelliklerini taşıyan ve onun gibi karizmatik duruşa sahip biri üzerinde ittifak edilememesinden kaynaklı Hareket bir süre Hasan el-Benna'nın 1947'den beri vekil tayin ettiği Salih Aşmavi ve geçici komiteler tarafından idare edilmiştir (Mitchell, 2022: s.131-134). Burada özellikle belirtmemiz gereken hususlardan biri de sadece yeni lider üzerinde ittifak edilememesi değil, aynı zamanda bu süreçte güvenlik kaygılarının da hareketi karar almada yavaşlattığı gerçeğidir.

1.1.1. Yeni Lider Arayışı, İhtilaflar ve Hasan el- Hudeybi'nin Genel Mürşid Seçilmesi

Bu dönemde Hareket içerisinde hem yeni liderin seçimi hem de bundan sonraki stratejik yönelim konusunda farklı eğilimler ortaya çıkmıştır. Bu eğilimler temelde iki ana grupta toplanabilir. İlk grup, devletle doğrudan bir çatışmaya girmenin Hareketi tamamen ortadan kaldıracabileceğini düşündüğünden, uzlaşmacı bir çizginin daha uygun olacağını savunmuştur. Buna karşılık ikinci grup, dönemin duygusal atmosferinden de etkilenerek hareketin daha radikal bir çizgiye yönelmesi gerektiğini ileri sürmüştür bu görüş ayrılığı, Müslüman kardeşlerin siyasi yöneliminde önemli bir kırılmanın ilk işaretlerini oluşturmıştır (Al Hiwar TV <https://www.youtube.com/watch?v=MpeZzznnpHo>, 2025).

Müslüman Kardeşler kendi içerisinde bu konuları tartışırken baskının boyutu artıyor, faaliyetler gizli bir şekilde yapıyordu. Bu dönemde hareket savunmacı bir pozisyon almaya mecbur bırakıldı (Zollner, 2009: s. 36-49). 1950 yılının ocak ayında Vefd partisinin iktidara gelmesi ile Müslüman Kardeşler üzerindeki baskı zaman zaman değişiklik gösterse de hafiflemeye başladı (Zollner, 2009: s. 25-35). Öyle ki 1951 yılında Müslüman Kardeşlere yönelik yasakların kaldırılması konusu parlamentoya bile taşındı. Bu noktada hareket içerisinde, şiddetten uzak meşruiyetini yeniden sağlama noktasında adımların atılması gerektiği fikri daha ağır basmaya başladı. Bunun ilk yolu da meşruiyetlerini sağlayacak, sistemle çatışmayacak, hareketi toplumun merkezine yeniden oturtacak bir liderin belirlenmesiydi (Zollner, 2009: s. 16-24).

1951 yılının ekim ayında Hasan el- Hudeybi hareketin genel mürşidi oldu. Hareketin El- Hudeybi'yi atayabilmesi için Hudeybi'nin istişare meclisi üyesi olması ve meclisteki oyların dörtte üçünü alması gerekiyordu. Fakat hareket bu ve tüzüğün koyduğu diğer şartları es geçti. Buradan anlıyoruz ki bu tarihe kadar Hudeybi hareketin merkez

kadrolarında bulunmamış ve ilişkileri daha çok El-Benna ile olan dostluğu üzerinden gizli olarak yürütmüştür. Hudeybi, yargıç kimliği ve şiddet odaklı düşünceden uzak olması dikkat çeken özellikleriydi. El- Hudeybi'nin genel mürşit seçilmesinin bir diğer önemli nedeni ise devletle bozulan ilişkilerin yeniden tesis edilmesi konusunda Hareketin Hudeybi'ye olan güveniydi. Hudeybiye güven olsa da hareketin içinde özellikle gençlerden oluşan bazı gruplar Hudeybiye karşı bir direnç oluşturmuş bu durum (bilhassa 1954) derin krizlere neden olacağı sinyallerini vermiştir (Mitchell, 2022: s. 135-137). Fakat sonraki süreçte baktığımızda Hudeybi'nin Hareketin yeniden meşruiyetini kazanmasını ve İhvanın geniş tabanı üzerinde fikirlerinin kabul gördüğünü gözlemlemekteyiz.

1.1.2. Müslüman Kardeşlerin Fetret Döneminde Mısır Siyasetinde Yaşananlar ve Hareketin Aldığı Reaksiyonlar

Hasan el- Benna'nın öldürülmesinden sonra, Şubat 1949 ile Ekim 1951 arasındaki dönemde Müslüman Kardeşler vekil lider Aşmavi gözetiminde geçici komiteler tarafından yönetilmiştir. Bu süreçte hareketin devletle ilişkileri istikrarsız bir seyir izlemiş, kimi zaman yumuşama kimi zaman ise sertleşme eğilimi göstermiştir. Başbakanlık makamına yönelik suikast girişimi sonrasında uygulanan yoğun baskı politikaları, hareket üzerinde ciddi bir kısıtlayıcı etki bırakmıştır. Bununla birlikte, 1950 yılında vefd partisinin iktidara gelmesiyle beraber bu sert politikaların kısmen gevşediği ancak güvenlik endişesi nedeniyle, Müslüman kardeşlere karşı ihtiyatlı Yaklaşımını sürdürdüğü görülmüştür. (Mitchell, 2022: s.127-130).

Müslüman kardeşlere ait birçok okul, dernek, sağlık kurumu, basın yayın organı ve diğer mal varlıkları devlet tarafından tasfiye edilmiş olsa da teşkilat bu dönemde gayri resmi yollarla sosyal faaliyetlerini sürdürmeyi başarmıştır. Vefd partisi iktidarı ile birlikte nispeten daha esnek bir ortam oluşmuş, bu çerçevede bazı kurumlar yeniden faaliyete geçirilmiş ve nihayetinde 18 Aralık 1951 de harekete ait el konulan mal varlıkları harekete iade edilmiştir (Mitchell, 2022: s. 130-131).

Bu dönemde yaşanan önemli olaylardan birisi de Mustafa Nahhas paşa hükümetinin 1936 tarihli Mısır-İngiltere anlaşmasını tek taraflı feshetmesidir. Bunun sonucunda Süveyş kanalında İngilizlere karşı yoğun bir direniş hareketi başlamıştır. Hareket mensubu gençler de milliyetçilerle birlikte bu süreçte aktif bir rol almıştır. Her

ne kadar Hudeybi davet ve eğitim faaliyetlerini ön plana çıkarmaya çalışsa da yaşanan bu durum gençleri silahlanmaya ve silahlı mücadeleye yönlendirmiştir (Mitchell, 2022: s. 137).

Sonuç olarak, Müslüman Kardeşler hareketi için 1949-1951 arası yıllar kendini yeniden yapılandırma ve meşruiyetini yeniden tesis etme dönemidir. Hasan el- Benna'nın öldürülmesi sonrası liderlik krizinin derinleşmesi, hareketin yaşadığı dağınıklık ve devletin uyguladığı baskı neticesinde Hasan el- Hudeybi'nin Genel Mürşid seçilmesi ile giderilmeye çalışıldı. Ancak hareket içinde radikal söylemlerini devam ettirenlerle hareketin merkezi arasındaki fikir farklılıkları sonraki yıllarda hareketin en önemli problemlerinden biri haline dönüşecektir. Bu sebeple bu dönem Müslüman Kardeşler hareketinin modern Mısır siyasetindeki etkisini ve seyrini anlamamız noktasında önemli bir dönüm noktası olarak görülmelidir (Mitchell, 2022: s.126-128).

1.2. Hasan el- Hudeybi Hayatı ve Müslüman Kardeşler Hareketine Katılma Süreci

1.2.1.Hasan el- Hudeybi'nin Kısa Biyografisi ve Kişiliği

Hasan İsmail el-Hudeybi, 1891 yılında Kahire'nin kuzeyinde yer alan Kalyubiyye vilayetinin Şebin el-Kanatır köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini dönemin Osmanlı eğitim sistemi içerisinde önemli bir kurum olan Küttab'da almış ve burada Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek hafız olmuştur. 1910 yılında hukuk fakültesine giren Hudeybi, mezuniyetinin ardından bir süre avukatlık yapmış, 1923'te ise Kanar şehrine hâkim olarak atanmıştır. Meslek hayatının ilerleyen yıllarında farklı bölgelerde görev yaptıktan sonra Kahire'ye yerleşmiş; hukuk alanındaki başarılı kariyeri neticesinde Mısır Temyiz Mahkemesi müsteşarlığına kadar yükselmiş ve devlet nezdinde itibarlı bir konum elde etmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-hudeybi>, 2025).

Hasan el-Hudeybi, çevresi tarafından kararlı ve güçlü bir şahsiyet olarak tanınmıştır. Konuşmalarında genellikle alçak bir ses tonunu tercih etmiş, konuşmaktan ziyade dinlemeyi önemseyen bir kişilik olarak çevresinde iz bırakmıştır. Hukukçu kimliğinin de etkisiyle adaletsizliklere karşı tahammülsüz bir tavır sergilemiş, doğru bildiğini çekinmeden dile getirmiştir (Zollner, 2009: s. 129-145). Mısır'ın 1923 Anayasasının 149. maddesine Devletin resmi dini İslamdır ilkesi eklenmiş (Helal, 2025: s. 433), Hudeybi de bu ilkeyi kendisine referans alarak, yasa ve kararların İslam esaslarına uygun biçimde şekillenmesi için gayret göstermiştir. Öyleki Müsteşarlığa atanırken bile kralın önünde selam vererek yemine etme geleneğini bitiren kişidir (<https://davetmektebi.com/ustad-hasan-ismail-el-hudeybi/> : 2025).

Hudeybi'nin bu kararlı duruşu, meslek hayatındaki önemli tercihlerinde de kendisini göstermiştir. Örneğin Mısır'da Müsteşarlık görevine atanırken, kralın huzurunda selam verip yemin etme geleneğini reddetmiş ve bu uygulamanın sona ermesinde öncü bir rol üstlenmiştir (<https://davetmektebi.com/ustad-hasan-ismail-el-hudeybi/>, 2025).

1.2.2. Hasan el- Hudeybi'nin Hasan el- Benna ile Tanışması, Harekete Katılması ve Liderliğe giden süreç

El-Hudeybi 1942 yılında bulunduğu bir ortamda bazı gençlerin Mısır siyaseti ile ilgili hararetli bir tartışmasına şahit olmuştur. Gençleri biraz tanıdıktan sonra bazılarının okuma yazma bile bilmediğini fakat konuştukları konulara hâkimiyetleri olaylara yaklaşım tarzları, kavrayışları ve yorumlama yeteneklerine hayran kalır. Hudeybi bunun üzerine gençlere bu birikime nasıl ulaştıklarını ve nelerden beslendiklerini sorar. Bunun üzerine gençler Müslüman Kardeşler üyesi olduklarını dile getirir. El-Hudeybi gençlere hareketi ve Hasan el-Benna'yı sorar. Bu durum 1943 yılında Hudeybi'nin Hasan el-Benna ile görüşmesinin önünü açar (Mitchell, 2022: s.134).

Hudeybi bu dönemde Ez-Zekazik vilayet mahkemesinde hakimdir. Hasan el Benna'nın bir konferansına davet edilir ve bazı hakim arkadaşlarıyla birlikte bu konferansa katılır. Konferans bittikten sonra Hudeybi konuşmadan çok etkilenir ve el-benna'nın yanına gelir bazı sorular sorar ve sonrasında İslam'a davet çalışmaları noktasında beraber çalışma kararı alırlar. Hasan el-Hudeybi o günü anlatırken şu cümleleri kurar; *Gözlerimiz ona kilitlenmişti. Vallahi yüzündeki nur bir mıknaṭis gibi bütün dikkatimizi ona çekiyordu. Bir saat kırk dakika konuştu. Konuşmasının bitmesinden korkarak, aldığımız hazzın kaybolmasından endişelenerek dinledik. Eğer konuşan kişinin niyeti Allah rızası içinse kalpten gelir ve kalbe ulaşır. O konuşmasından önce ne zaman bir konuşmacı dinlesem ne zaman bitirecek diye beklerdim. O konuşurken gözlerimiz doluyor, şuur artıyor, akıl çeşitli bilgilere gark oluyordu.* El-Hudeybi'nin bu ifadeleri el-Benna'dan ne kadar etkilendiğini ve Müslüman kardeşler hareketine Katılmasının nasıl bir bağlılıkla olduğunu gözler önüne seriyor (Mitchell, 2022: s. 134).

Hudeybi'nin Hasan el-Benna ile kurduğu ilişki, ilk tanışmalardan itibaren giderek derinleşmiş ve güçlü bir bağlılığa dönüşmüştür. Bu yakınlık, başlangıçta yalnızca Benna'nın kendisi ve yakın çevresi tarafından bilinmekteydi. Benna, Hudeybiye duyduğu

güveni hayatının son günlerinde açıkça ortaya koymuş. 2 Şubat 1949'da yani öldürülmesinden yaklaşık on gün önce, Müslüman Kardeşler mensuplarına kendi yokluğunda Hudeybi'ye danışmalarını tavsiye etmiştir (Zollner, 2009: s. 16-19).

12 Şubat 1949'da Hasan el-Benna'nın suikast sonucu hayatını kaybetmesinin ardından, Müslüman Kardeşler'in faaliyetleri yasaklanmış ve çok sayıda üyesi tutuklanmıştır. Bu durum, teşkilatın yaklaşık on dört ay boyunca ciddi bir belirsizlik ve fetret dönemi yaşamasına sebep olmuştur. Her ne kadar resmi olarak komiteler aracılığıyla yönetim sürdürüldüğü ifade edilse de, bazı araştırmalarda Hasan el-Hudeybi'nin bu süreçte hareketin idaresinde perde arkasında rol oynadığına dikkat çekilmektedir (Mitchell, 2022: s. 131-138).

Nihayetinde 1951 yılının Ekim ayında Hasan El-Hudeybi açıktan genel Mürşitliğe seçilir ve seçilmesinden hemen sonra Temyiz Mahkemesindeki görevinden istifa eder (Mitchell, 2022: s. 133).

1.3. Hasan el- Hudeybi Dönemi Müslüman Kardeşler: Mısır Siyasal ve Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış

Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama döneminde, 1882 yılında İngiliz işgaline maruz kalmış ve bu işgal, imparatorluğun yıkılışından sonra 1922'de farklı bir evreye dönüşmüştür. Bu tarihten itibaren Mısır, İngilizlerin nüfuzu altında laik ve meşruti monarşi olarak ilan edilmiş, kral ve başbakanlar çoğunlukla İngilizlerin etkisiyle hareket etmiştir (<https://www.britannica.com/place/Egypt>, 2025). Müslüman Kardeşler Hareketi 1928'de Hasan el-Benna ve 6 arkadaşı tarafından kurulmuştur (Lia, 2023: s. 62-64). Hareket kurulduktan sonra dini ve fikri çalışmaları sürdürürken, aynı zamanda İngilizlere karşı Süveyş Kanalı mücadelesinde önemli rol üstlenmiştir. Hareket, hükümet ve kral üzerinde siyasi ıslah girişimlerinde bulunmuş, ayrıca Suriye ve Lübnan'da Fransızlara karşı başlayan direnişleri desteklemiş ve Sudan'dan Endonezya'ya, Tunus'tan Cezayire kadar İslam coğrafyasındaki gelişmelere duyarlılık göstermiştir (Mitchell, 2022: s.19-26). Hareket Filistin meselesi ile özellikle ilgilenmiş, buraya mücahitler göndermiş ve Yahudilerin bu bölgede yayılmasına ve işgali genişletmesine engel olacak bir takım faaliyetlerde bulunmuştur. Bu anlamda günümüzde de Filistin meselesinin merkezinde yer alan ve İsraille çatışma halinde olan HAMAS (Filistin İslami Direniş Hareketi) Müslüman Kardeşler merkezli bir organizasyondur (Çinkara, 2024: s.166).

1950'lerin başına gelindiğinde Mısır, gerek iç siyasette gerekse dış ilişkilerde ciddi bir çalkantı dönemine girmiştir. Ekonomik sıkıntılar, artan yolsuzluklar ve İngiliz işgalinin devam etmesi toplumsal huzursuzluğu artırmıştır. Müslüman Kardeşler, bu ortamda yalnızca dini bir hareket olmanın ötesine geçerek toplumsal adalet, bağımsızlık ve ahlaki yenilenme taleplerini dile getiren güçlü bir toplumsal muhalefet unsuru haline gelmiştir.

Hudeybi'nin liderliğe gelişiyle birlikte hareket, daha sistem içi ve hukuk temelli bir mücadele çizgisine yönelmiş; bu durum, hareketin hem devletle ilişkilerini hem de toplum nezdindeki konumunu belirlemiştir. (İskenderoğlu, 2014: s. 202)

1.3.1. Hür Subayların Ortaya Çıkışı Müslüman Kardeşlerle Olan İlişkileri ve Darbeye Giden Süreç

Hasan el-Hudeybi'nin genel müşrit olarak seçildiği dönemde Mısır, derin siyasi ve toplumsal çalkantıların içindeydi. Bu yıllarda en dikkat çekici gelişmelerden biri, Hür Subaylar hareketinin giderek güç kazanması olmuştur. İngiliz sömürgeciliğine karşı duyulan tepki, uzun yıllardır devam eden işgalin toplum üzerinde yarattığı baskı ve ekonomik sıkıntılar, genç subaylar arasında güçlü bir muhalefet duygusunun oluşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda Kral Faruk'un otoritesine karşı artan hoşnutsuzluk, yolsuzluk iddiaları ve monarşinin halk nezdindeki itibar kaybı, askeri bir müdahalenin zeminini hazırlamış ve nihayetinde 23 Temmuz 1952'de Hür Subaylar, Muhammed Ali hanedanının iktidarına son vermiştir (Mitchell, 2022: s.138-147). Toplumda yükselen milliyetçi eğilimler, yalnızca aydın çevrelerde değil, geniş halk kitlelerinde de karşılık bulmuş, özellikle genç subaylar bu atmosferde kendilerini siyasete müdahale etmeye zorunlu hissetmişlerdir. Hür Subaylar, bir yandan İngiliz işgaline son vermeyi hedeflerken, diğer yandan Mısır'ın siyasal yapısını köklü bir değişime uğratmayı amaçlıyordu (Gordon, 1992: s. 15-38). Bu bağlamda Hasan el-Hudeybi'nin liderliğindeki Müslüman Kardeşler Hareketi de dönemin en önemli toplumsal aktörlerinden biri olarak, gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir.

Hasan el-Hudeybi'nin liderliği ile birlikte Müslüman Kardeşler Hareketi, siyasi çizgisini daha temkinli bir çizgiye oturtmuştur. Hasan el-Hudeybi, Hareketin doğrudan şiddetle anılmasını istememiş, sistem içi çözümlere yönelmiştir. Bu noktada Hür Subayların yükselişini dikkatle izlemiş ve hareketin kendi stratejik konumunu bu yeni

güç dengesine göre şekillendirmeye çalışmıştır. Müslüman Kardeşlerin geniş toplumsal tabanı, Hür Subaylar için önemli bir destek ve motivasyon kaynağı olurken; Hudeybi, hareketin siyasi geleceğini temkinli bir şekilde bu yeni gelişmelerle ilişkilendirmiştir. Bu dönem, Mısır'da ordunun siyasetteki rolünün kalıcı hale gelmesinin başlangıcını temsil etmekte ve Müslüman Kardeşler'in gelecekteki siyasi yönelimleri üzerinde derin etkiler bırakmaktadır (Zollner, 2009: 81-85).

1.3.1.1. Hür Subayların Ortaya Çıkışı ve Hareketle Temasları

Hür Subaylar Hareketi, II. Dünya savaşı sonrasında Mısır Ordusu içerisinde genç subaylar arasında ortaya çıkmış bir yapıdır. Bu subayların en belirgin özelliği, hem İngiliz işgaline hem de Kral Faruk yönetimindeki yozlaşmaya karşı duydukları tepkiydi. Hareketin önderliğini Cemal Abdünnasır ve Muhammed Necip gibi isimler üstlenmiştir. Bu isimlerden özellikle Cemal Abdünnasır Arap Milliyetçiliği ve Ulusalcı kimliği ile ön plana çıkıyordu (Erdem, 2016: s. 74-75). Hür Subayların Lider kadrosu, halk desteğini kazanabilmek için farklı toplumsal kesimlerle, bilhassa Müslüman Kardeşler gibi güçlü örgütlerle ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır.

Müslüman Kardeşler, Kuruluşundan itibaren yalnızca dini-sosyal bir hareket değil, aynı zamanda Mısır'ın bağımsızlık mücadelesinde etkin bir siyasi güç olarak varlık göstermiştir. Filistin savaşına gönüllü savaşçılar göndermeleri, Hareketin ordu ve toplum içerisindeki saygınlığını artırmıştır. Hür subaylar ile Hareketin arasındaki ilk temaslarında bu savaş sırasında kurulduğu ve karşılıklı güveninin bu ortamda geliştiği belirtilmektedir. Bu anlamda görüşmelerin 1940'lı yılların sonlarından itibaren çeşitli düzeylerde başladığı söylenebilir. İki grubu bir araya getiren en önemli sebepler; her iki hareket de, İngiliz işgaline karşıydı ve milli bağımsızlık talebi etrafında ortak bir zeminde bir araya geliyordu. Ayrıca Müslüman kardeşlerin geniş tabanı ve toplumsal etkinliği, Hür Subaylar için önemli bir meşruiyet kaynağı olarak görülmekteydi (Mitchell, 2022: s. 92-97).

Hudeybi, Hür Subaylar ile ilişkilerde temkinli bir politika izlemiştir. Bir yandan rejimin otoritesine karşı gelişen halk desteğini paylaşmak istemiş, diğer yandan hareketin devletle doğrudan bir çatışmaya sürüklenmesinden kaçınmaya çalışmıştır. Bu nedenle Müslüman Kardeşler, Hür Subaylar ile işbirliği yaparken aynı zamanda bağımsız kimliğini koruma çabası içinde olmuştur (Mitchell, 2022: s. 155-159).

1.3.1.2. 1952 Hür Subaylar Darbesi ve Müslüman Kardeşlerin Darbedeki Rolü

23 Temmuz 1952 Tarihinde gerçekleşen askeri darbe öncesinde, Müslüman Kardeşler ile Hür Subaylar arasındaki işbirliği ve fikir alışverişi artmıştır. Darbe hazırlıkları sırasında Müslüman Kardeşler lojistik ve moral desteği, Hür Subaylar açısından önemli bir avantaj olmuştur. Her ne kadar darbenin planlayıcıları esas itibarı ile ordu kadroları olsa da, Müslüman Kardeşler Hareketinin geniş toplumsal tabanı bu sürecin başarıya ulaşmasına katkı sunmuştur. Ancak darbeden sonra, beklentiler ile uygulamalar arasında farklar ortaya çıkmış ve bu farklılık ilerleyen yıllarda gerginliklerin temelini oluşturmuştur (Gorden, 1992: s. 40-50).

1.3.1.3. Darbe Sonrası Beklentiler Yerini Hayal Kırıklıklarına Bırakıyor

Darbe sonrası dönemde Müslüman Kardeşler, Hür Subaylardan İslamî değerler çerçevesinde reformlar yapmalarını beklemiştir. Ancak Cemal Abdünnasır'ın liderliğinde, ordu daha seküler ve milliyetçi bir çizgiye yönelmiş; Bu durum Müslüman Kardeşler ile yeni rejim arasındaki ilişkilerin kısa sürede bozulmasına yol açmıştır. Hudeybi'nin temkinli yaklaşımı ve hareketin siyasi alanda meşruiyet arayışı, ordunun baskıcı politikalarıyla çatışmaya girmiş ve bu süreç sonunda İhvan ağır baskılara maruz kalmıştır (Zollner, 2009: 72-78). Müslüman Kardeşlerin Hür Subaylar ile ilişkileri, Mısır'ın modern siyasi tarihinde dönüm noktalarından biridir. Başlangıçta iki taraf arasında işbirliği ve ortak hedefler söz konusu iken, darbe sonrası süreçte ideolojik farklılıklar ve güç mücadelesi ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Bu durum, hem Hudeybi dönemi Müslüman Kardeşler siyasetinin anlaşılması hem de Mısır'daki otoriterleşme sürecinin incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Özetleyecek olursak Hür Subaylar başlangıç aşamasında henüz siyasal bakımdan yeterince güçlü değilken, toplumsal tabanı ve meşruiyet kapasitesi yüksek olan İhvan ile bir tür koalisyon/iş birliği arayışına yönelmiştir. Ancak İhvan yönetimi bu girişimlere mesafeli yaklaşmış; özellikle Hasan el-Hudeybî'nin İlişkilerde sergilediği temkinli tutum, hareketin siyasal ittifaklara karşı ihtiyatlı yaklaşımının belirgin bir göstergesi olmuştur. Bu çerçevede İhvan, hükümetin faydalı gördüğü uygulamalarını desteklemeyi, hatalı veya problemli gördüğü icraatlar karşısında ise uyarıcı ve düzeltici bir pozisyon almayı benimsemiştir. Ne var ki askeri rejim zamanla kendisini daha güvenli hissetmeye

başladığında, İhvan'ın bu denetleyici yaklaşımını vesayet girişimi şeklinde yorumlamış ve hareketle ilişkilerinde giderek daha çatışmacı bir çizgiye yönelmiştir. Buna rağmen rejim, İhvan'ın toplumsal gücünü tamamen karşısına almanın risklerini gözeterek doğrudan tasfiye yoluna gitmemiş; daha çok hareketin etkisini daraltmaya ve siyasal alanını sınırlandırmaya dönük bir strateji izlemiştir.

1.3.2. Cemal Abdünnasır Dönemi Müslüman Kardeşler

Mısır siyasal tarihinde Cemal Abdünnasır dönemi, yalnızca Mısır açısından değil, tüm Arap dünyası bakımından önemli bir kırılma noktasıdır. 1952'de Hür Subaylar darbesiyle monarşinin sona erdirilmesi, Mısır'da yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, bu süreçte Müslüman Kardeşler Hareketi de siyasal gelişmelerin merkezinde yer almıştır. Abdünnasır ile İhvan arasındaki ilişkiler başlangıçta iş birliği arayışlarına sahne olmuş, ancak kısa sürede derin bir çatışmaya dönüşmüş ve 13 Ocak 1954'de İhvan kabine tarafından feshedilmiştir (Mitchell, 2022: s. 187-189).

Cemal Abdünnasır, Hür Subaylar hareketinin en önde gelen liderlerinden biri olarak 1952 darbesi sonrasında ön plana çıkmıştır. Darbenin ardından General Muhammed Necib devlet başkanı olsa da, asıl gücü elinde tutan isim Abdünnasır'dı. Necib'in kısa süre içerisinde etkisizleştirilmesiyle birlikte Abdünnasır, 1954'ten itibaren Mısır'ın tartışmasız lideri haline geldi (<https://www.britannica.com/biography/Gamal-Abdel-Nasser>, 2025).

1954 yılı, Müslüman Kardeşler ile Abdünnasır yönetimi arasındaki ilişkilerin kopma noktası olmuştur. 1952 Darbesi sonrası Müslüman Kardeşler Hareketi ile Abdünnasır darbe öncesi ilişkilerini koruyamamıştır. 1954 yılının Ekim ayında İskenderiye'de Abdünnasır'a yönelik düzenlenen suikast girişimi, rejimin harekete karşı sertleşmesine gerekçe oluşturmuştur. Her ne kadar suikastın failinin İhvan mensubu olup olmadığı tartışılsa da, devlet bu olayı örgütün tamamen tasfiye edilmesi için kullanmıştır. Bu dönemde Hareketin birçok lideri ağır hapis cezalarına çarptırıldı (Mattox, 2015: s. 62).

Hapis cezasına çarptırılan İhvan mensupları hapishanelerde ağır işkencelere ve ölümlere maruz kaldı. Sonra ki yıllarda tutuklanan ve ağır işkencelere maruz kalan Zeynep Gazali anılarını kaleme aldığı Zindan Hatıraları kitabında psikolojik ve fiziksel şiddetin boyutunu gözler önüne sermektedir. Öyle ki kendisi tutuklandıktan sonra sorgu esnasında kendisine yapılan psikolojik şiddeti şu sözlerle ifade etmiştir; *Beni es-Sicn'ül*

Harbi hapishanesine gönderdiler orada sorgudan önce, sorgu esnasında ve sorgudan sonra sürekli bana hakaret ettiler. Orada bulunan sorumlu müdür sorgu esnasında seni birazdan asacağız konuşma! Es-Sicnül Harbi’de sizden yüzlerce kişiyi gömdük seni de gömeceğiz. Şeklindeki ifadeler, 1954’ten sonra tutuklanan ve ağır işkencelere maruz kalan ihvan mensuplarına neler yapıldığına dair sorumlu müdürün sözleri bir itirafname niteliği taşımaktadır (Gazali, 1984: 63-64).

Suikast girişimi sonrası İhvan yasadışı ilan edilmiş, merkezleri kapatılmış ve mal varlıklarına el konulmuştur. On binlerce üye tutuklanmış, birçok kişi işkence görmüş ve uzun yıllar hapis cezalarına çarptırılmıştır. Hudeybi dahil birçok lider ağır cezalara maruz kalmış, bu durum hareketin örgütsel bütünlüğünü zayıflatmıştır (Kramer, 2010: s. 63-64).

Yine Dönemin Önemli tanıklarından Ahmet Raif’in hatıratında yer alan *Ebu Za’bel* tutukevindeki deneyimleri, tutuklama anından itibaren başlayan hukuksuzluğu ve ağır işkence süreçlerini gözler önüne sermektedir. Raif, tesadüfen cebinde isim listesi bulunan bir vatandaşın hiçbir somut delil olmaksızın sırf bu nedenle tutuklandığını ve üç gün süren ağır işkence faslının ardından, ortada gerçek bir örgüt olmamasına rağmen, var olmayan bir komployu itiraf etmek zorunda bırakıldığını aktarmaktadır (Raif, 1991: 89-90).

Ebu Za'bel'deki baskı ortamı, mahkumların insanlık onurunu hedef alan psikolojik ve fiziksel şiddet üzerine kuruludur. Yazar, bir evladın babasını kamçıyla dövmek zorunda bırakıldığı vahşi sahnelerle tanıklık ettiğini belirtmekte; hapishanedeki tüm tutukluların çıplak bir halde, elleri ve ayakları üzerinde hayvanları taklit ederek yürümeye ve melemeye zorlandığı kitlesel bir dayak faslını anlatmaktadır. Bizzat cumhurbaşkanlığından gelen emirle icra edildiği belirtilen bu şiddet sürecine, sadece sorgucuların değil, hastabakıcıların ve hatta çevre esnafın dahi dahil edildiği, ikibin kadar tutuklunun acımasızca dövüldüğü vurgulanmaktadır (Raif, 1991: 90-91).

Soruşturma Süreçleri ve İdeolojik Baskı; Soruşturma süreçleri, somut delillere dayanmaktan ziyade, önceden kurgulanmış bir komplo teorisine göre şekillendirilmekte ve işkenceyle alınan itiraflar üzerine kurulmaktadır. Yazar, Ebu Za'bel'de aralarında Kalp Cerrahisi Profesörü Ahmet Mitt'in de bulunduğu, hatta yakalanma sebebini dahi bilmeyen masum vatandaşların, en modern işkence aletleriyle vahşice dövüldüğüne tanıklık etmiştir (Raif, 1991: 92-93).

Dönemin rejiminin baskı mekanizması, muhaliflerin sadece bedensel değil, fikirsell varlığını da imha etmeyi hedeflemektedir. Yazarın soruşturma yürüten subaylarla yaptığı konuşmalar, rejim yanlısı subayların bile uygulanan vahşetin boyutlarını kabul ettiğini, ancak bunu devrim için gerekli bir meşruiyet zemini olarak gördüklerini göstermektedir (Raif, 1991: 93-94). Baskı ortamı, hareketin içindeki düşünce birliğini sarsmış; yazarın Ebu Za'bel'den Harp Hapishanesi'ne sevk edilmesi sırasında, hareketin ileri gelenlerinden Ziraat Mühendisi M.N.Z. gibi isimlerin baskı altında ezilerek, hiç bilmedikleri itiraflarda bulunmak zorunda kaldıkları bir kaos ortamını tetiklemiştir (Raif, 1991: 94-95).

Yargılama ve Ceza Süreçleri; Yargılama süreçleri, rejim adına yürütülen siyasallaşmış mahkemeler olarak kurgulanmıştır. Yazar, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin (State Security Court) Korgeneral Muhammed Fuat Decevi başkanlığında teşkil edildiğini ve bu mahkemelerin adil bir yargılamadan ziyade, trajik bir sahneye benzediğini belirtmektedir. Mahkeme sürecinde sanıkların maruz kaldığı vahşi işkenceler (yazarın hatıratının son bölümünde Mansur Abdüzzahir örneğinde detaylandığı gibi) açığa çıkmış; ancak hâkim, cellat ve slogan atan kitlelerin bu gerçekleri alayla karşıladığı bir ortam oluşmuştur. Bu süreçte Seyyid Kutub, Şeyh Abdülfettah İsmail ve Muhammed Yusuf Havvaş gibi önemli isimlerin idam cezasına çarptırılması, yargının rejim adına infaz aracı olarak kullanıldığını kanıtlamaktadır (Raif, 1991: 198-201).

Rejimin baskı politikası, sadece somut eylemleri değil, düşünce ve niyetleri de cezalandıran bir yapı sergilemektedir. Yazar, sadece bir suikasti düşündüğü gerekçesiyle insanların suçlu ilan edildiğini ve idam edildiğini belirtmekte; rejimin, muhaliflerin sadece bugünkü varlığını değil, geçmişteki izlerini de yok etmeye yönelik sistemli bir hafıza silme stratejisi izlediğini vurgulamaktadır (Raif, 1991: 198-206).

1954 sonrası dönem, Müslüman Kardeşler için adeta bir hayatta kalma mücadelesi haline gelmiştir. Hapishanelerde sistematik işkenceler, kötü yaşam koşulları ve psikolojik baskılar, birçok üyenin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu baskılar, hareket içinde derin bir kırılma yaratmış ve farklı ideolojik eğilimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Kepel, 1992: s. 25-30).

1960'lı yıllara gelindiğinde, Müslüman Kardeşler hareketi ciddi bir liderlik ve yön arayışı içerisindeydi. Bu dönemde Seyyid Kutub, İhvan'ın en önemli düşünürlerinden biri haline geldi. Kutub'un hapiste kaleme aldığı eserler, hareketin bir kısmının radikalleşme

sürecinde büyük rol oynadı. Kutub'un yazıları, İslam dünyasında radikal İslam düşüncesinin temel metinleri olarak kabul edilmeye başlandı (Zollner, 2009: s. 90-105).ü

Baskı politikaları, Müslüman Kardeşler'in ideolojik çeşitlenmesini hızlandırmıştır. Bir yandan Kutub'un fikirleri radikal İslami Hareketlere ilham verirken, diğer yandan Hudeybi'nin ılımlı yaklaşımı hareketin toplumsal tabanını korumasına imkan tanımıştır. Bu ikilem, sonraki yıllarda İhvan'ın hem Mısır siyasetinde hem de küresel ölçekteki İslami hareketlerde oynadığı rolü belirlemiştir. (İskenderoğlu, 2014: s. 203-205)

Hudeybi'nin ılımlı yaklaşımı, hareketin tümüyle radikal bir çizgiye kaymasını engellemiştir. Onun söylemleri, İhvan'ın ilerleyen yıllarda yeniden toplumsal taban kazanmasına ve siyasete dönüşüne katkıda bulunmuştur. Hudeybi'nin bu yaklaşımı, İhvan'ın sonraki on yıllarda pragmatik bir şekilde siyasi sürece katılmasını mümkün kılmıştır. (Zollner, 2009: s. 50-63)

Özetleyecek olursak, Cemal Abdünnasır döneminde Müslüman Kardeşler ağır baskılara maruz kalmış, liderleri idam edilmiş ve hareket tarihteki en zor dönemlerinden birini yaşamıştır. Ancak bu süreç, İhvan'ın ideolojik evriminde kritik bir rol oynamış, hem radikal hem de ılımlı kanatların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Seyyid Kutub'un rolü, bu dönüşümün en önemli unsurlarından biri olarak tarihe geçmiştir. Onun fikirleri sonraki İslami hareketler üzerinde derin etkiler bırakırken, Hudeybi'nin ılımlı yaklaşımı ise İhvan'ın uzun vadede toplumsal ve siyasi varlığını sürdürmesine olanak sağlamıştır. Tezimizin İkinci Bölümünde ılımlı veya kendi tabirleri ile vasat bir yol izleyen Hasan el-Benna ile Radikal İslam anlayışının önemli isimlerinden Seyyid Kutub'un fikir çatışmasını inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

BASKI YILLARINDA ORTAYA ÇIKAN FİKRİ AYRILIKLAR VE RADİKAL SÖYLEMLER

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Müslüman Kardeşler hareketinin baskı ve tasfiye yıllarında yaşadığı fikrî dönüşümü, iç ayrışmaları ve radikal söylemlerin ortaya çıkışını çok boyutlu bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda bölüm, yalnızca tarihsel bir kırılmayı tasvir etmekle yetinmeyip, söz konusu kırılmanın hareketin düşünsel yapısında nasıl derin izler bıraktığını ve ideolojik yönelimleri nasıl yeniden şekillendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Nitekim özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda yoğunlaşan devlet baskısı, hareket içerisinde uzlaşmacı çizgi ile radikal eğilimler arasındaki gerilimi belirginleştirmiştir.

Bu çerçevede öncelikle, baskı yıllarında uzlaşma ümitlerinin tükenişi ve buna paralel olarak radikal söylemlerin artışı ele alınacaktır. Devlet şiddetinin sürekliliği, kitlesel tutuklamalar ve idamlar, yalnızca örgütsel yapıyı zayıflatmakla kalmamış; aynı zamanda hareket mensuplarının siyasal ve teolojik tasavvurlarını dönüştürerek daha keskin ve dışlayıcı bir söylemin zeminini hazırlamıştır. Böylece radikalleşme, salt ideolojik bir yönelimden ziyade, belirli tarihsel koşulların şekillendirdiği bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Bölümün devamında ise bu dönüşümün teorik zemini Seyyid Kutub'un düşüncesi üzerinden analiz edilmektedir. Kutub'un hayatı, Müslüman Kardeşler'e katılım süreci ve fikrî evrimi, hareket içindeki ideolojik kırılmanın anlaşılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda Mevdudi'nin Dört Terim eserinin Kutub düşüncesinde geçirdiği işlevsel dönüşüm, Abdülkadir Udeh ile Kutub arasındaki yaklaşım farkı ve Gilles Kepel'in perspektifinden radikalizmin inşası, teoriden aksiyona uzanan sürecin temel dinamiklerini ortaya koymaktadır.

Son olarak Hasan el-Benna ile Seyyid Kutub arasındaki fikrî farklılıklar karşılaştırmalı olarak ele alınarak, hareketin tedrici-pragmatik çizgiden daha keskin ve ideolojik bir yönelime evrilişi analiz edilmektedir. Bu bölüm, söz konusu başlıklar üzerinden Müslüman Kardeşler'in baskı yıllarında yaşadığı fikrî ayrışmaları ve radikal söylemin inşa sürecini bütüncül bir perspektifle değerlendirerek, çağdaş İslami hareketlerin dönüşüm dinamiklerine dair analitik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

2.1. 1954-1966 Baskı Yıllarında Uzlaşma Ümitlerinin Tükenişi ve Radikal Söylemlerin Artması

1954-1966 yılları arası dönem, Müslüman Kardeşler hareketinin tarihinde en kritik kırılmalardan birini temsil etmektedir. Bunun temel nedeni 1954'te Cemal Abdünnasır'a yönelik yapılan suikast girişimidir diyebiliriz. Suikast girişimi 26 Ekim 1954 tarihinde İskenderiye'deki Menşiye Meydanı'nda gerçekleşmiştir. Abdünnasır, İngilizlerle imzalanan Süveyş Antlaşması'nı halka açıklamak üzere yaptığı konuşma sırasında, kalabalığın içinden açılan ateş sonucu hedef alınmıştır. Ancak suikast başarısız olmuş, mermiler Abdünnasır'a isabet etmemiştir (Mitchell, 2022: s.222). Suikastın temel nedeni olarak Abdünnasır ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkilerin bozulması gösterilmektedir. İhvan, devrimin başından itibaren Hür Subaylar ile işbirliği yapmış olsa da, zamanla Abdünnasır'ın otoriter politikaları ve hareketi siyaset dışında bırakma çabaları, örgüt içinde büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bu nedenle rejimi doğrudan hedef alan bir eyleme girildiği düşünülse de olayın hareketle ilişkisi tam anlamıyla somutlaştırılamamıştır.

Hükümet kayıtlarına göre saldırıyı gerçekleştiren kişi, Müslüman Kardeşler üyesi olduğu iddia edilen Mahmud Abdullatif'tir. Bu anlamda resmi söylemde saldırı Müslüman Kardeşler'e atfedilmiştir. Ancak İhvan'ın üst düzey yöneticileri suikasti organize etmediklerini, bireysel bir girişim olduğunu savunmuşlardır. Hareketin lideri Hasan el-Hudeybi, olaydan sonra yapılan yargılamalarda suikastı reddetmiş, ancak buna rağmen örgüt tümüyle sorumlu tutulmuştur (Mattox, 2015: s. 62).

Cemal Abdünnasır'a yönelik yapılan suikast girişimi, modern Mısır tarihinin en önemli olaylarından biridir. Bu olay, Abdünnasır'ın halk nezdindeki popülaritesini artırmış. İhvan'ın ise uzun bir süre siyasi hayattan dışlanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda İslam dünyasındaki siyasal hareketlerin stratejilerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır. Suikast girişimi sonrasında Abdünnasır rejimi, Müslüman Kardeşlere karşı tarihteki en sert baskı dalgalarından birini başlatmıştır. Binlerce İhvan üyesi tutuklanmış. Yüzlercesi ağır cezalara çarptırılmış, bazı önde gelen isimler ise idam edilmiştir. Bu süreç, İhvan'ın siyasi faaliyetlerinin uzun yıllar boyunca gizli bir şekilde yapılmasına neden olmuştur. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal-abdunnasir>, 2025).

Bu yasaklar ve baskılarla birlikte İhvan, devletle uyumlu bir çizgi izleme yönünde adımlar atsa da, rejimin baskıcı tutumu bu çabaları boşa çıkarmıştır. Hudeybi'nin önderliğinde örgütün yeniden yapılanma girişimleri, hükümetin güvenlik kaygıları nedeniyle sürekli engellenmiştir (Kramer, 2010: s. 65-66). Bu baskı dönemi, hareketin örgütsel varlığını neredeyse ortadan kaldırmış, binlerce üyesi tutuklanmış ve ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Baskı ortamı, İhvan içinde ideolojik ayrışmaları derinleştirmiştir. Bir grup, rejimle uzlaşma yollarını ararken, diğer bir grup ise radikal bir söylem geliştirerek rejime karşı topyekûn mücadeleyi savunmuştur. Bu ayrışma, hareketin ilerleyen yıllarda yaşayacağı kırılmaları belirginleştirmiştir (Zolner, 2009: s.50-54). Bu süreçte İhvan'ın devletle uzlaşma umutları giderek tükenmiş, örgüt içinde radikal söylemler güçlenmiştir. Bu gelişmeler, yalnızca Mısır'daki İslami hareketlerin değil, tüm İslam dünyasındaki İslamcılığın seyrini belirleyen bir dönüm noktası olmuştur.

Radikal Söylemleri ile 1960'lı yıllarda Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler içinde en etkili figür haline gelmiştir. Hapiste yazdığı eserlerinde İslam dünyasının yeniden dirilişi için cahiliye düzenlerine karşı köklü bir mücadele verilmesi gerektiğini savunmuştur. Kutub'un fikirleri, yalnızca İhvan içinde değil, sonraki yıllarda birçok İslami hareket üzerinde de etkili olmuştur. Hudeybi, Kutub'un radikal fikirlerine karşı daha ılımlı bir çizgi benimsemiştir. Onun ünlü *davetçiyiz kadı değil* söylemi, İhvan'ın tamamen radikalleşmesini engellemeye yönelik bir strateji olmuştur. Ancak bu durum, hareket içinde fikir ayrılıklarını daha da belirgin hale getirmiştir (Aksakal, 2015: s. 71-72).

1954-1966 yılları arası, Müslüman Kardeşler'in devletle uzlaşma ümitlerinin tamamen tükendiği ve radikal söylemlerin güç kazandığı bir dönem olmuştur. Bu süreç, hareketin ideolojik evriminde önemli bir kırılma noktası oluşturmuş hem ılımlı hem de radikal kanatların şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Seyyid Kutub'un fikirleri bu dönemde radikalizmin sembolü haline gelirken, Hudeybi'nin söylemi hareketin tamamen şiddete ve tekfirciliğe yönelmesini engellemiştir. Dolayısıyla bu dönem, İhvan'ın hem Mısır hem de İslam dünyasındaki rolünü anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

2.2. Radikal İslam Anlayışı; Seyyid Kutub, Fikirleri ve Hareket İçindeki Etkileri

2.2.1. Seyyid Kutub Hayatı ve Müslüman Kardeşlere Üye Olma Süreci

Seyyid Kutub (1906-1966), çağdaş İslam düşüncesinin en etkili simalarından biri olarak kabul edilmektedir. Hem edebi çalışmaları hem de İslami fikirleriyle dikkat çeken Kutub, özellikle Müslüman Kardeşler hareketine katıldıktan sonra kaleme aldığı eserlerle İslam dünyasında derin izler bırakmıştır. Onun hayatı, Mısır'ın siyasi ve toplumsal dönüşümleriyle yakından bağlantılıdır (Aksakal, 2015: s.65).

Seyyid Kutub, 9 Ekim 1906'da Mısır'ın Asyut vilayetine bağlı Musha köyünde dünyaya geldi. Küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi ve dini eğitimin yanı sıra modern eğitim kurumlarına da devam etti. Darül Ulum'da aldığı eğitim, onun hem edebiyat alanındaki yeteneğini geliştirdi hem de düşünsel gelişimine katkı sağladı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-kutub>: 2025).

Buradan mezun olan Kutub, arkadaşları ile birlikte yayın hayatına 14 yıl devam edecek olan bir dergi kurdu. Bu dönemde hem öğretmenlik yaptı hem de edebiyat ile ilgilendi. Öğretmenlik yıllarında eğitim sistemindeki çarpıklıkları ve yaşanan sistemsel problemlerin çözümüne dair öneriler hazırladı (Karaman, 2013: s. 288).

Seyyid Kutub başlangıçta bir edebiyatçı olarak tanındı. Mısır'da çeşitli dergilerde şiirler ve edebi yazılar kaleme aldı. 1940 yılında ise Seyyid Kutub, Vafd Partisi'ne katılarak Mısır siyasetinde aktif rol almaya başlamıştır. Bu dönem, onun edebi ve entelektüel birikimini kamuoyu ile paylaşmaya başladığı yıllardır. Kutub'un kaleme aldığı makaleler, Mısır'daki mevcut yönetim anlayışını eleştiren içerikler barındırdığı için hükümetin dikkatini çekmiştir. Yönetimin bu eleştirilerden rahatsız olması üzerine, eğitim sistemi üzerine incelemelerde bulunması amacıyla 1948 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir. Ancak Kutub'un Amerika'daki tecrübeleri, onun fikri dünyasında beklenenin aksine Batı medeniyetine karşı derin bir sorgulama sürecini başlatmıştır. Eğitim amacıyla bulunduğu süre zarfında ten renginden dolayı çeşitli ırkçı yaklaşımlara maruz kalmış ve bu durum, onun Batı toplumuna dair olumsuz kanaatlerinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde yaşadığı gözlemler, ilerleyen yıllarda kaleme aldığı eserlerde Batı'nın ahlaki çöküntüsünü eleştiren bir söylemin doğmasına zemin hazırlamıştır (Karaman, 2013: s. 289-290).

1940'lı yılların sonlarına doğru Seyyid Kutub'un kaleme aldığı eserlerde Kur'an merkezli bir bakış açısı belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde edebiyat eleştirmeni kimliğini korumakla birlikte, yazılarında toplumsal meseleleri İslami bir perspektiften yorumlamaya yönelmiştir (Calvert, 2010: s. 91-96). Kutub'un düşünsel çizgisi, 1948 yılında kaleme aldığı *İslam'da Sosyal Adalet* adlı eseriyle belirgin biçimde İslamcılığa kaymıştır. Bu eser, onun Mısır toplumunda adalet, eşitlik ve ahlaki değerlere dayalı bir düzenin ancak İslam ilkeleriyle tesis edilebileceğini savunduğu önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte Müslüman Kardeşler hareketinin fikirleriyle yakın bir paralellik kuran Kutub, giderek İhvan üyeleri arasında da etkili olmaya başlamıştır (<https://insicam.net/2025/11/05/islamda-sosyal-adalet-seyyid-kutub/>, 2025).

1948 yılında Mısır hükümeti tarafından eğitim sistemi üzerine gözlemler yapmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilen Kutub'un bu seyahati, kimi kaynaklara göre bir zorunluluktan kaynaklanmıştır. Bazı araştırmacılar, Mısır yönetiminin onun eleştirel tavrından rahatsız olduğu için bu görevlendirmeyi bir tür uzaklaştırma politikası olarak değerlendirmektedir (Musallam, 2005: s.28-34).

Seyyid Kutub Amerika'da bulunduğu sırada Hasan el Benna'nın suikast ile öldürülmesi sadece Mısır medyasında değil, Batı ve Uluslararası medyada da geniş yankı uyandırmıştır. Özellikle Amerika medyasında suikastın çokça yer alması ve bu durumun övülmesi Seyyid Kutub'un dikkatini çekmiştir. Batı basınının bu tavrı, Kutub'un zihninde derin izler bırakmış ve onun Müslüman Kardeşler hareketine olan duygusal yakınlığını artırmıştır (<https://www.elgaronline.com/view/journals/lath/2-1/lath.2014.01.04.xml> 2025). Bu süreç, Kutub'un İhvan ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, ilerleyen yıllarda hareketin fikri liderlerinden biri haline gelmesinin zeminini hazırlamıştır.

ABD'den döndükten sonra Batı'nın her alanda yozlaştığını gören Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşlere katılma ihtiyacı duymuştur. Bu dönemde yaşam tarzı, bir yönüyle entelektüel bir başkaldırıyı da temsil etmekteydi (<https://www.britannica.com/biography/Sayyid-Qutb>, 2025). Ancak, Kutub'un derinleşen İslamcı düşünce çizgisi, onu yalnızca bireysel bir mütefekkir olmaktan çıkarıp, toplumsal bir hareketin parçası olma yönünde motive etmiştir. Bu farkındalık, Müslüman Kardeşler hareketine karşı güçlü bir duygusal ve fikri bağ geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

Mısır'daki siyasi istikrarsızlık, Batı etkisindeki yönetim anlayışı ve toplumun ahlaki çözülüşü Kutub'un İhvan'a katılımını kaçınılmaz kılmıştır. 1951 yılına gelindiğinde, artan siyasal gerilimler ve İslami kimliğin kamusal alandan dışlanması karşısında Kutub, Müslüman Kardeşler'e resmen katılmış ve kısa sürede hareketin entelektüel yapısına önemli katkılarda bulunmuştur (Sırma, 2001: s. 219-221).

Kaleme aldığı makaleler, konferanslar ve konuşmalar aracılığıyla hareketin ideolojik çerçevesini güçlendirmiş; İhvan'ın hedef ve stratejilerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (<https://iep.utm.edu/qutb/>, 2025).

Seyyid Kutub, İhvan'ın fikri yapısı içinde şekillenen entelektüel çerçeveye eklemlenmiş; özellikle Hareketin ahlak, toplum ve siyaset tasavvurunun sistematikleşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kramer, 2010: s. 83-89). Bu çerçeve, Hasan el- Benna'nın oluşturduğu bütüncül İslami düzen anlayışının devamı niteliğinde olup, bireyin ahlaki inşası ile toplumsal dönüşüm arasındaki ilişkiyi merkeze alan bir düşünsel sürekliliğe dayanmaktadır. Kutub, İhvan'a katıldıktan sonra hareketin yayın organlarında aktif rol üstlenmiş, kaleme aldığı yazılar ve geliştirdiği kavramsal yaklaşım aracılığı ile hareketin düşünsel yönelimini etkilemiş; 1966 yılında idam edilmesine kadar Müslüman Kardeşlerin en etkili ve tartışmalı isimlerinden biri haline gelmiştir (Calvert, 2010: s. 87-112).

Seyyid Kutub'un Fikirleri ve Hareket içindeki etkilerine girmeden önce Seyyid Kutub'un olgunluk dönemi eserlerinde kristalleşen radikal siyasal paradigmayı doğru analiz edebilmek için, bu düşüncelerin üzerine inşa edildiği kavramsal zemini, yani Ebu'l A'la el- Mevdudi'nin restorasyon projesini incelemek bir zorunluluktur. Kutub, özellikle Mısır'daki hapisane yıllarında kaleme aldığı ve çağdaş İslamcı düşüncenin manifestosu sayılan *Yoldaki İşaretler* ve *Fizilali'l Kur'an* gibi eserlerinde, İslam'ın temel ıslahatlarını yeniden tanımlarken büyük oranda Mevdudi'nin *Kur'an'a göre Dört Terim* eserinde sunduğu metodolojiden beslenmiştir. Mevdudi'nin asırlardır süregelen geleneksel yorumların ötesine geçerek; İlah, Rab, Din ve İbadet kavramlarını doğrudan hâkimiyet ve Otorite eksenine yerleştirmesi, Kutub'un daha sonra Cahiliye ve Hâkimiyet olarak kavramsallaştıracığı devrimci teorinin entelektüel omurgasını oluşturmuştur.

Bu bağlamda Kutub, Mevdudi'nin Hindistan alt kıtasında sömürge sonrası bir devlet inşası sancısıyla ürettiği teorik tahlilleri almış; Bunları Ortadoğu'nun kaotik siyasal

ikliminde somut ve aksiyoner bir hareket fıkhına dönüştürmüştür. Mevdud'nin *Dört Terim* üzerinden gerçekleştirdiği dilsel arındırma operasyonu, Kutub'un elinde mevcut toplumsal ve siyasal düzeni topyekûn sorgulayan bir reddiye mekanizmasına evrilmiştir. Dolayısı ile Kutub'un öncü nesil idealini ve sistem eleştirisini anlamak, ancak Mevdudi'nin bu terimlere yüklediği siyasal anlam katmanlarının deşifre edilmesi ile mümkündür.

2.2.2. Teoriden Aksiyona: Mevdudi'nin Dört Terim Eserinin Seyyid Kutub Düşüncesindeki Fonksiyonel Dönüşümü

Mevdudi, belirtilen eserinin ilk iki bölümünde İlah ve Rab kavramlarını etimolojik ve Kur'ani bağlamda analiz ederken, bu kavramların merkezine Hakimiyet meselesini yerleştirir.

Mevdudi'nin teorik çerçevesine göre ilah sadece tapınılan bir varlık değil, mutlak otorite ve kanun koyucudur (Mevdudi, 2024: s. 30-31). Rab ise rızık veren olmasının ötesinde, insanın tüm hayatını düzenleyen ve terbiye eden mutlak yöneticidir. Mevdudi, Firavun ve Nemrud gibi tarihsel figürlerin Biz sizin rabbiniziz derken doğaüstü güçler iddia etmediklerini, aksine siyasal ve hukuki bir üstünlük (teşri yetkisi) talep ettiklerini bunun altında yatan temel sebebin ise ırkçı ve ön yargıların olduğunu ortaya koyar (Mevdudi, 2024: s. 64-75).

Seyyid Kutub, Mevdudi'nin bu siyasi ulûhiyet analizini alarak, Yoldaki İşaretler'de modern devlet yapılarını birer modern ilah olarak tanımlar. Mevdudi için bu bir anlam sapması iken, Kutub için bu durum bir varoluşsal savaş sebebidir. Kutub'a göre Allah'ın şeriatı dışında kanun yapan her meclis, Mevdudi'nin tasvir ettiği rablik taslayan kavimler kategorisine girer (Mevdudi, 2024: s. 50).

Dolayısı ile Kutub, Mevdudi'nin teorik olarak sunduğu yanlış anlama teşhisini, mevcut rejimleri gayrimeşru ilan eden bir reddiye mekanizmasına dönüştürür.

Mevdudi'nin adı geçen eserin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ele aldığı ibadet ve Din kavramları, İslam'ın bir yaşam nizamı olarak inşasında rol oynar. Mevdudi, İbadet'in sadece namaz ve hac gibi ritüellerden ibaret olduğu yanlışlığını boşa çıkarır. İbadeti kölelik, itaat ve boyun eğme olarak tanımlayarak, bir insanın herhangi bir beşeri sistemin emirlerine Kur'an'ın hilafına uymasını o sisteme ibadet etmek olarak niteler (Mevdudi, 2024: s. 95-98).

Kutub, Mevdudi'nin bu genişletilmiş ibadet tanımını kullanarak, beşerin beşere kulluğu yani kula kulluk kavramını geliştirir. Kutub için özgürlük, Mevdudi'nin tarif ettiği tek gerçek rabbe boyun eğmekle başlar. Mevdudi'nin teorik olarak açıkladığı kapsamlı din kavramı (Mevdudi. 2024: s. 124), Kutub'da cahiliye toplumundan kopuşu ve yeni bir nizamın inşası için gerekli olan Cihadı'nın meşruiyet zeminini oluşturur.

Mevdudi ve Kutub Arasındaki Metodolojik kırılmaya değinecek olursak, Her iki düşünür de aynı kavramsal havuzu (Dört Terim) kullansa da, bu kavramların pratik sonuçları noktasında ayrışır: Örneğin Mevdûdî, cahiliyeyi Kur'ani terimlerin içinin boşaltılması ve kültürel bir yozlaşma olarak görürken (Mevdudi, 2024: s. 15-18), Kutub ise cahiliyeyi, İslam iddiasında bulunan toplumlar dahil, Allah'ın hâkimiyetinin tanınmadığı her yerdeki somut ve düşman bir düzen olarak kodlar (Kutub, 2017: s. 58-59). Süreç ve Yöntem konusunda ise Mevdûdî, kavramların doğru anlaşılmasıyla (eğitim ve tebliğ) sistemin evrimsel bir dönüşüm geçirebileceğine inanırken; Kutub, Mevdûdî'nin kavramlarını birer akide manifestosu yaparak, bu ilkeleri kabul eden öncü bir grubun mevcut düzeni kökten sarsması gerektiğini savunur.

Sonuç olarak, Seyyid Kutub, Mevdûdî'nin Dört Terim'de kurduğu sağlam teolojik ve dilsel temeli, aksiyoner bir ideolojiye tahvil etmiştir. Mevdûdî'nin yanlış anlaşılan kavramlar” olarak nitelendirdiği hususlar, Kutub'un elinde birer devrimci çağrıya dönüşmüştür. Mevdûdî'nin entelektüel mimarisi olmasaydı, Kutub'un Hâkimiyet ve Cahiliye teorileri bu denli sistematik bir zemine oturamayabilirdi.

Seyyid Kutub'un düşünce dünyasındaki radikal kopuşu ve ideolojik evrimi tekil bir etkileşim alanı üzerinden okumak, onun fikri mimarisinin çok boyutlu yapısını eksik bırakacaktır. Bu bağlamda, Kutub'un Hakimiyet ve Cahiliye tasavvurunun şekillenmesinde Mevdudi'den tevarüs edilen teorik miras ne kadar belirleyiciyse; bu teorik zeminin Mısır'ın sosyo-politik gerçekliği ile test edilmesi ve hukuki bir meşruiyet zeminine oturtulmasında Abdulkadir Udeh (Avde) faktörü de o denli kritiktir.

2.2.3. Abdulkadir (Avde) Udeh ve Seyyid Kutub: Hukuki Yasallıktan İdeolojik Meşruiyete

Müslüman Kardeşler hareketinin Önemli isimlerinden olan ve Hukukçu kimliği ile bilinen Abdülkadir Udeh'in gerçek ismi Abdülkadir Avde'dir. Fakat araştırmacılarca soy ismi sürekli Udeh olarak zikredildiği için çalışmamızda Udeh olarak kendisini

zikredeceğiz. Udeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumları ile Mukayeseli İslam Ceza Hukuku* eserinin sahibidir. Bu eser İslam Hukukunu çağdaş hukuk diliyle sistemleştiren önemli bir eserdir. Eser, İslam hukukunun seküler hukuk karşısında hem normatif hem de kurumsal açıdan üstün ve bütüncül bir sistem sunduğunu temellendirmeye çalışır. Bu bağlamda udeh'in hukukun kaynağına ilişkin normatif itirazları, Kutub'un düşüncesinde egemenliğin kaynağına dair kapsamlı bir ideolojik sorgulamaya dönüşür. Udeh seküler yasaların şeriata aykırılığını teknik anlamda bir hukuksuzluk problemi olarak ele alırken; Kutub bu durumu cahiliye kavramı çerçevesinde değerlendirerek, ilahi otoriteye karşı bir tür egemenlik iddiası olarak yorumlar (Udeh, 1994: cilt 1, s. 15-45).

Udeh önümüzdeki sayfalarda değineceğimiz hareketin gizli birimi olan Nizam'ül Has ile genel merkez arasındaki dengeleri yöneten, idari ve hukuki ağırlığı olan bir figürdü. Udeh hukukçu kimliği ve hareket içindeki görevlerinin yanında aynı zamanda bir aksiyon adamıydı. Öyle ki Hür subaylar tarafından General Necib'in görevden uzaklaştırılmasına tepki olarak başlayan halk gösterilerinde önemli rol oynadı. Bu durum sonraki dönemde Abdünnasır nezdinde onun hedef tahtasına oturtulmasına sebep olacaktır. Nitekim 1954'teki Abdünnasır'a yönelik suikast girişimi sonrası kendisi de bu suikastla ilişkilendirilerek tutuklanmış ve kısa süren bir mahkeme sonrası idam edilmiştir (Yeken, 2026).

1954'te Abdulkadir Udeh'in İdam edilmesi, Seyyid Kutub üzerinde sarsıcı bir etki yaratmıştır. Kutub, Udeh'in davası uğruna canını veren bir şehit ve hukuk sisteminin adaletsizliğinin kanıtı olarak görmüştür. Nitekim Kutub hapisane döneminde kaleme aldığı metinlerde belirginleşen fedakarlık ve direniş temalarını beslemiştir. Bu durum Kutub'un *öncü nesil* tasavvurunda somut bir referans noktası haline gelmiştir (Kutub, 2017: s. 17-26).

Sonuç olarak, Udeh'in hukukçu kimliği, islami bir siyasi düzenin teorik ve teknik açıdan inşa edilebilirliğini ortaya koyarken; Seyyid Kutub bu çerçeveyi daha geniş bir ideolojik ve varoluşsal eleştiri ile derinleştirmiştir. Udeh'in ortaya koyduğu hukuki zemin, Kutub'un düşüncesinde moderniteye yönelik kapsamlı bir reddiye'nin taşıyıcısına dönüşmüştür. Bu çerçevede Udeh'in idamı, Kutub açısından yalnızca bireysel bir kayıp değil aynı zamanda mevcut siyasal düzenin ıslah edilmezliğine dair güçlü bir teyit işlevi görmüştür.

2.2.4. Seyyid Kutub'un Fikirleri ve Etkileri

Seyyid Kutub, 20. yüzyılın ikinci yarısında İslam dünyasının siyasi ve entelektüel tarihinde son derece belirleyici bir figürdür. Çağdaş İslamcılığın kurucu düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Kutub, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda geliştirdiği radikal fikirlerle hem Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketi üzerinde hem de dünya genelindeki İslami örgütlenmeler üzerinde büyük etki bırakmıştır.

1940'ların sonlarından itibaren Mısır, İngiliz sömürgeciliği, Kral Faruk'un otoriter yönetimi, İsrail'in kuruluşu ve Arap dünyasında yaşanan siyasi krizlerle yoğun bir dönüşüm dönemine girmişti. Bu ortamda Hasan el-Benna'nın kurduğu İhvan hareketi geniş halk kesimleri için bir alternatif sunarken, Kutub'un bu yapıya dahil olması hareketin ideolojik yapısında köklü bir dönüşümün önünü açmıştır (<https://iep.utm.edu/qutb/>, 2025).

Kutub'un düşünceleri, Müslüman Kardeşler hareketinin klasik sosyal-dini çizgisini daha ideolojik ve devrimci bir hatta taşımıştır. Özellikle hareketin ahlak, toplum ve siyaset anlayışının bütüncül biçimde yeniden yorumlanmasında etkili olmuştur (Kramer, 2010: s. 83-90). Hasan el-Benna'nın öldürülmesinin ardında ortaya çıkan liderlik boşluğu, bu düşünsel yönelimlerin örgüt içinde daha görünür hale gelmesine yol açmış; özellikle genç kuşak ihvan mensupları arasında daha politik ve radikal eğilimlerin güç kazanmasına katkı sağlamıştır (Kramer, 2010: s. 62-68).

Geliştirdiği kavramlar, özellikle cahiliye, hakimiyet ve İslam devleti vurguları, İslamcı söylemin ana omurgasını oluşturmuştur. Bu kavramlar sadece teorik düzeyde kalmamış, aynı zamanda hareketlerin stratejik yönelimlerine de yön vermiştir. Kutub'un düşünceleri, Mısır'daki Nasırcı rejimle girdiği sert çatışma sonucunda idam edilmesiyle birlikte sembolik bir güç kazanmış ve İslami hareketler arasında bir tür şehitlik anlatısının merkezine yerleşmiştir (Kepel, 1992: s. 42-44). Patricia Crone'a göre klasik İslam düşüncesinde şehitlik daha çok dış düşmana karşı yapılan savaşta bireysel ahlaki bir merteye olarak ele alınır (Crone, 2004: s. 55-62). Ancak devlete karşı bilinçli bir meydan okuma ve siyasi bir sembol haline gelmesi ise modern döneme aittir ve bunun merkezi figürlerinden biri olarak Seyyid Kutub işaret edilir. Ancak Kutub'un metinlerinde şehadet, ilahi hakimiyetin tarihsel tanıklığı olarak sunulmaktadır. İlahi hakimiyetin

tarihsel tanıklığı, Allah'ın mutlak hükümlerinin, somut tarihsel şartlar içinde zulme karşı duruş ve bedel ödemeyele doğrulanması şeklinde yorumlanır.

Seyyid Kutub'un düşünsel gelişiminde en dikkat çekici unsur, gençlik yıllarındaki seküler ve kültürel eğilimlerinden İslami bir devrimci fikre doğru yaşadığı dönüşümdür. Daha önce de belirttiğimiz gibi gençlik yıllarında Mısır'daki edebi çevrelerde bir eleştirmen olarak tanınan Kutub, edebiyat eleştirileri ve çağdaş şiir üzerine yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda dönemin Mısır entelijansiyesi içerisinde seküler modernleşmeci düşüncelerden etkilenmiştir (Calvert, 2010: s. 91-92).

Ancak 1948-1950 yılları arasında ABD'ye yaptığı seyahat, onun dünya görüşünde bir kırılma noktası olmuştur. Kutub, Batı medeniyetinin teknik ve bilimsel gelişmişliğine karşın ahlaki bir çöküş içinde olduğunu gözlemlemiş ve bu gözlemler, Batı'nın İslam dünyası üzerindeki kültürel ve siyasi hegemonyasına karşı derin bir eleştirel bilinç geliştirmesine yol açmıştır (<https://www.smithsonianmag.com/history/a-lesson-in-hate-109822568/>, 2025).

Bu süreçten sonra Kutub, İslam'ı bir yaşam tarzı veya bireysel inanç sistemi olarak değil, tüm toplumsal düzeni kuşatan bütüncül bir sistem olarak kavramsallaştırmıştır. Özellikle İslam'ın toplumsal düzen kurucu gücü vurgusu, onu dönemin diğer seküler ya da ılımlı İslamcı düşünürlerinden ayıran temel özelliktir (Kutub, 2017: s. 40). Kutub'un bu dönemde İhvan hareketine yakınlaşması da düşünsel evrimiyle doğrudan ilişkilidir. İhvan, onun fikirlerini yayabileceği, entelektüel bir zemin bulabileceği bir yapı haline gelmiştir.

Alanın araştırmacılarından Fatih Okumuş *İslami Hareketlerin Demokrasi ile İmtihanı* adlı eserinde Seyyid Kutub'un, Mevdudi'nin düşüncelerini yeniden formüle ettiğini vurgular (Okumuş, 2025: s. 94). Bu bağlamda Seyyid Kutub'un, Ebu'l-A'lâ el-Mevdudi tarafından geliştirilen kavramsal çerçeveden belirgin ölçüde etkilendiğini ifade etmek mümkündür. Bu etki, özellikle hâkimiyet kavramının yorumlanması ile İslam'ın yalnızca ahlaki bir öğreti değil, bütüncül bir toplumsal ve siyasal sistem olarak ele alınması yönündeki yaklaşımlarda açık biçimde gözlemlenmektedir. Kutub, bu fikirleri yeniden ele almış ve bu fikirleri dönüştürmüştür.

Seyyid Kutub'un düşünsel sisteminin en temel bileşeni cahiliye kavramıdır. Cahiliye, İslam öncesi Arap toplumunun inançsızlık ve sapkınlık dönemi anlamına

gelirken, Kutub bu kavramı çağdaş toplumların durumunu açıklamak için yeniden tanımlamıştır. Ona göre modern dünyada hem Batı toplumları hem de İslam dünyasındaki seküler rejimler, İslami değerlerden uzaklaşmış ve yeniden cahiliye düzenine dönmüştür (Kutub, 2017: s. 109).

Bu yorum, İslami hareketlerin Batı modernitesine karşı geliştirdiği radikal eleştirinin en güçlü temellerinden birini oluşturmuştur. Bunun yanında hakimiyetullah yani Allah'ın mutlak hükümlanlığı kavramı, Kutub'un siyasal düşüncesinin omurgasını oluşturur. Ona göre meşru siyasal otorite yalnızca Allah'a aittir ve insanın insan üzerinde kurduğu tüm egemenlik biçimleri gayrimeşrudur. Bu nedenle demokratik veya seküler rejimler İslami anlamda kabul edilemezdir. Bu düşünce, özellikle 1970'ler ve 80'lerde yükselen Selefi-cihatçı hareketler için önemli bir teorik dayanak olmuştur (Kutub, 2017: s. 113-116).

Kutub'un en bilinen eseri olan Yoldaki İşaretler kitabı, bu fikirlerin sistematik bir manifestosu niteliğindedir. Bu kitapta İslami bir öncü grubun oluşturularak cahiliye düzenine karşı mücadele edilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu, daha sonraki birçok radikal İslami hareketin stratejik düşüncesine yön vermiştir (Kutub, 2017: s. 189-193).

Kutub'un düşünceleri Müslüman Kardeşler hareketi içerisinde büyük bir ideolojik dönüşüme yol açmıştır. Hasan el-Benna döneminde daha çok toplumsal dayanışma, eğitim ve kültürel faaliyetlere odaklanan İhvan, Kutub'un etkisiyle giderek daha radikal bir siyasi örgütlenmeye yönelmiştir. Özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren örgüt içerisinde genç kuşaklar Kutub'un düşüncelerini benimsedi ve İslam devletinin devrimci yollarla kurulmasını savunan bir çizgi güç kazandı.(AlHiwarTV <https://www.youtube.com/watch?v=9HM72m5t5rc&t=937s> Erişim, 2025).

Kutub'un hapisane döneminde kaleme aldığı metinler, İhvan içerisindeki ideolojik farklılaşmayı daha da derinleştirmiştir. Bazı kesimler Kutub'un düşüncelerini desteklerken, daha ılımlı kanatlar onun fikirlerine mesafeli durmuştur. Bu durum, hareketin sonraki yıllarda hem siyasi hem de örgütsel anlamda yeni bir yapılanma sürecine girmesine neden olmuştur. 1970'lerden itibaren İhvan'ın siyasi katılım stratejileriyle radikal eğilimler arasında süren gerilimin önemli bir kısmı bu dönemin mirasıdır. (Güney, 2020, s. 430-431).

Seyyid Kutub'un düşünsel yönelimi, Mısır'da Cemal Abdünnasır liderliğinde şekillenen Nasırcı rejimle kaçınılmaz bir çatışma sürecine girmiştir. Çalışmamızın Cemal Abdünnasır Dönemi Müslüman Kardeşler bölümünde detaylıca değindiğimiz gibi Hür Subaylar Darbesi sonrasında iktidarı ele geçiren Nasır, başlangıçta Müslüman Kardeşler ile sınırlı bir iş birliği yürütmüş olsa da, kısa süre içerisinde hareketin siyasal ve ideolojik etkisini bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Bu gerilim, Özellikle İhvan'ın devlet üzerinde bağımsız bir toplumsal meşruiyet alanı oluşturmasıyla daha da derinleşmiştir. 1954 yılında Nasır'a yönelik gerçekleştirilen suikast girişimi, Müslüman Kardeşler'e karşı geniş çaplı bir tasfiye sürecinin başlatılması için gerekçe olarak kullanılmış; bu süreçte örgüt yasaklanmış, binlerce mensubu tutuklanmış ve hareketin kurumsal yapısı büyük ölçüde dağıtılmıştır. Seyyid Kutub da bu tasfiye dalgası kapsamında tutuklanmış ve uzun yıllar hapisnede kalmıştır. Kepel'e göre bu dönem, yalnızca Müslüman Kardeşler'in siyasal alandan dışlanmasını değil, aynı zamanda Kutub'un düşüncelerinin radikalleşmesine zemin hazırlayan tarihsel bir kırılmayı da temsil etmektedir (Kepel, 1992: s. 21-35). Bu noktada Kepeli'in yaklaşımı belirli ölçüde açıklayıcı olmakla birlikte, tek başına yeterli görünmemektedir. Kutubu'un erken dönem metinleri incelendiğinde, İslamın bütüncül bir nizam olduğu, modern seküler düzenin eleştirisi ve ahlaki yozlaşma vurgusu gibi temel varsayımların baskı sürecinden önce de mevcut olduğu görülmektedir. Bu nedenle hapisnede deneyimini, Kutub'un düşünsel kopuşunu sıfırdan yaratan bir unsurdan ziyade, zaten var olan kavramsal çerçeveyi daha sert ve çatışmacı bir dile taşıyan bir katalizör olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

Hapisnede koşulları Kutub'un düşüncelerini daha da keskinleştirmiştir. Bu dönemlerde kaleme aldığı tefsirinde rejimi cahiliye düzeninin en somut örneği olarak tanımlamış ve İslami bir toplumun ancak bu düzenin yıkılmasıyla mümkün olacağını savunmuştur (Carré, 2003: s. 145). 1965'te yeniden tutuklanmasının ardından rejimi yıkmaya teşebbüs suçlamasıyla yargılanmış ve 1966 yılında idam edilmiştir. Kutub'un idamı, İhvan ve genel olarak İslami hareketler açısından bir dönüm noktası olmuş, onu bir fikir adamından öte sembolik bir direniş figürüne dönüştürmüştür.

Seyyid Kutub hakkında verilen idam kararı 21 Ağustos 1966 tarihinde kesinleşmiştir. Assam el-Attar'ın aktardığına göre Kutub, bu kararı derin bir sükûnet içerisinde, Allah'a kavuşma düşüncesinin kendisinde uyandırdığı bir sevinçle karşılamıştır. Muhammed Ali Benna'nın beyanına göre ise Kutub'un idam edilmesinin

temel gerekçesi, özellikle Yoldaki İşaretler adlı eserinde dile getirdiği düşünceler olmuştur. İdam kararının İslam dünyasına duyurulmasının ardından, Pakistan'da bulunan Cemaat-i İslami mensupları tarafından yürüyüşler ve çeşitli protesto gösterileri düzenlenmiş; kararın yeniden değerlendirilmesi yönünde talepler dile getirilmiştir. Benzer şekilde, dünyanın farklı bölgelerinde çok sayıda din âlimi ve siyasi aktör, idam kararının iptal edilmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak bu tepkilere rağmen, Lübnan merkezli En-Nehar gazetesi ile Mısır'da yayımlanan El-Ahram gazetesi, Kutub'un idam edildiğine dair haberi kamuoyuna duyurmuştur. Rivayete göre, idamdan önce Ezher ulemasından bir isim tarafından kendisine kelime-i şهادet telkin edildiğinde Kutub, *Ben bu kelime sebebiyle idam ediliyorum; sen ise bu kelimeyi bana telkin ederek geçimini sağlıyorsun* şeklinde bir karşılık vermiştir. Bu ifade, günümüzde dahi İslami çevrelerde sıklıkla hatırlatılan sembolik bir söylem olarak önemini korumaktadır. Nihayetinde Seyyid Kutub, 29 Ağustos 1966 tarihinde asılarak idam edilmiştir. Onun idamı fiziksel varlığına son vermiş olsa da, düşüncelerinin İslam dünyasındaki etkisi ve canlılığı günümüze kadar devam etmiştir (Demirel ve Metin, 2016: s. 236-239).

Seyyid Kutub'un düşünceleri yalnızca Mısır'la sınırlı kalmamış, 1970'lerden itibaren İslam dünyasının birçok bölgesinde etkili olmuştur. Özellikle Afganistan'daki cihat hareketi, Pakistan'daki Cemaat-i İslami, İran'daki devrimci İslamcılar ve Arap dünyasındaki Selefi yapılar Kutub'un fikirlerinden esinlenmiştir. Cahiliye' ve 'hakimiyet' kavramları, bu hareketlerin ideolojik altyapılarında merkezi bir konuma yerleşmiştir (Al Hiwar Tv. <https://www.youtube.com/watch?v=9HM72m5t5rc&t=937s>, 2025).

Ayrıca Kutub'un öncü kadro (talî'a) anlayışı, El-Kaide ve benzeri örgütlerin örgütlenme stratejilerinde doğrudan etkili olmuştur. Kutub'un ideolojik mirası, günümüzde hem radikal hem de ılımlı İslamcı söylemlerin önemli referans noktalarından biri olmaya devam etmektedir (Calvert, 2010: s. 145-176). Seyyid Kutub'un özellikle Yoldaki İşaretler adlı eserinde geliştirdiği öncü kadro anlayışının, El-Kaide ve benzeri cihadî örgütlerin örgütlenme stratejileri üzerinde doğrudan etkili olduğu yönündeki iddia, çağdaş İslamcılık literatüründe sıklıkla dile getirilmektedir. Bu çerçevede, El-Kaide'nin hücreli yapılanması, ideolojik sadakati esas alan dar kadro anlayışı ve kendisini ümmetin öncü gücü olarak konumlandırması, Kutub'un öncü kadro tasavvuru ile belirli paralellikler taşımaktadır. Nitekim Ayman el-Zevahiri ve Usame bin Ladin gibi El-Kaide liderlerinin söylemlerinde, kitlelerin henüz hakikî İslam bilincine ulaşmadığı, bu nedenle

öncü bir mücahit grubun ümmet adına sorumluluk üstlenmesi gerektiği fikri açık biçimde görülmektedir (Sageman, 2004: s. 60-65). Bu durum, Kutub'un kavramsal çerçevesinin, doğrudan olmasa bile dolaylı ve seçici bir biçimde cihadi örgütler tarafından yeniden yorumlandığını düşündürmektedir. Dolayısıyla Kutub'un öncü kadro anlayışını, El-Kaide'nin örgütlenme modelinin doğrudan teorik kaynağı olarak görmek yerine, daha geniş bir ideolojik havuzun erken ve etkili fakat tekil olmayan bir unsuru olarak değerlendirmek daha isabetlidir. Bu yaklaşım, Kutub'un düşüncelerinin sonraki dönemlerde bağlamından koparılarak radikalleştirildiği ve yeni tarihsel koşullar altında yeniden üretildiği yönündeki eleştirilerle de örtüşmektedir.

Seyyid Kutub, çağdaş İslamcılığın şekillenmesinde yalnızca bir düşünür değil, aynı zamanda bir dönüm noktasıdır. Onun fikirleri İslam dünyasında siyasal İslam'ın ortaya çıkışı, radikal söylemlerin kurumsallaşması ve İslami hareketlerin stratejik yönelimleri açısından belirleyici bir rol oynamıştır. Kutub'un İslam'ı siyasal bir proje olarak ele alması, İslamcılığı salt kültürel veya ahlaki bir hareket olmaktan çıkarıp siyasal bir mücadele alanına taşımıştır (Al Hiwar TV. <https://www.youtube.com/watch?v=9HM72m5t5rc&t=937s>, 2025). Bugün bile İslam dünyasında radikal ya da ılımlı pek çok hareketin söylemlerinde Kutub'un izleri görülmektedir. Onun mirası, hem İslamcı düşüncenin ideolojik yapısını hem de uluslararası siyasette İslamcılığın algılanma biçimlerini derinden etkilemiştir.

2.2.4. Gilles Kepel Perspektifinden Seyyid Kutub'da Radikalizmin İnşası: Baskı, Ontoloji ve Siyasal Bağlam

Gilles Kepel'in Peygamber ve Firavun adlı eserinde, Seyyid Kutub'un düşünce sistemini yalnızca teolojik bir yapı olarak değil, aynı zamanda belirli bir tarihsel bağlam içerisinde şekillenmiş reaksiyoner bir ontoloji olarak ele almaktadır. Kepel'in bu bölümlerde geliştirdiği analiz, özellikle Yoldaki İşaretler'de sistematik hale gelen radikal söylemin, salt bir inanç tercihi olmanın ötesinde, Nasır dönemi Mısır'ının baskıcı siyasal atmosferine karşı geliştirilmiş varoluşsal bir savunma refleksi olduğunu ortaya koyar. Ancak tek sebebin bu olmadığını da vurgular (Kepel, 1992: s. 52-87).

Kepel'in analizinin başlangıç noktasını, Kutub'un modern dünyaya yönelik köklü eleştirisi oluşturur. Kutub'a göre insanlık, hem Batı kapitalizmi hem de Doğu'nun Marksist ideolojisi aracılığıyla derin bir kriz içerisine sürüklenmiştir. Bu bağlamda

modernite, insanın ontolojik ve ahlaki yapısıyla uyumsuz bir sistem olarak değerlendirilir. Kepel'in dikkat çektiği üzere, Kutub'un en özgün katkılarından biri cahiliye kavramını tarihsel bağlamından kopararak evrensel ve zamansız bir kategoriye dönüştürmesidir. Buna göre, ilahi hâkimiyeti (hâkimiyetullah) tanımayan her toplumsal düzen, teknolojik gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun cahili olarak nitelendirilir (Kepel, 1992: s. 52-57). Bu yaklaşım, modern dünyayı kökten reddeden epistemolojik bir kopuşu beraberinde getirir.

Bu epistemolojik kopuşun sosyolojik karşılığı ise öncü cemaat fikrinde somutlaşır. Kepel'e göre Kutub, baskı altındaki bir hareketin varlığını sürdürebilmesi için seçkin ve bilinçli bir azınlığın gerekliliğini savunur. Bu öncü grup, cahili toplumdan zihinsel ve pratik düzeyde ayrılarak (uzlet), yeni İslami düzenin çekirdeğini oluşturacaktır (Kepel, 1992: s. 52-57). Bu yönüyle Kutub'un yaklaşımı, yalnızca teorik değil, aynı zamanda stratejik bir toplumsal dönüşüm modeline işaret eder.

Kepel, Kutub'un düşünsel arka planını analiz ederken, Pakistanlı düşünür Mevdûdî'nin etkisine özel bir yer ayırır. Özellikle *hâkimiyet* ve *ubudiyet* kavramları, Kutub'un elinde Nasır rejiminin meşruiyetini sorgulayan güçlü bir ideolojik araca dönüşmüştür. Mevdûdî'den devralınan bu kavramsal çerçeve, Kutub tarafından yeniden yorumlanarak modern devletin otoriter yapısına karşı bir özgürlük söylemi üretir. Kepel'in vurguladığı üzere, insanın insana kulluğunun reddi, yalnızca teolojik bir iddia değil, aynı zamanda politik bir meydan okumadır (Kepel, 1992: s. 58-64). Bu bağlamda Kutub, Nasır rejiminin *Arap Sosyalizmi* söylemi altında İslam'ı araçsallaştırma girişimlerine, özellikle El-Ezher üzerinden yürütülen devletleştirme politikalarına karşı sert bir eleştiri geliştirmektedir.

Kepel'in analizinde belirleyici bir diğer unsur, Kutub'un düşüncelerinin şekillenmesinde hapishane deneyiminin oynadığı roldür. 1954 sonrasında artan baskı, işkence ve fiziksel imha tehdidi, Kutub'un düşünce dünyasında keskin bir dönüşüme yol açmıştır. Cemal Abdünnasır, İhvan üyelerini idam ediyor ve davet çalışmasına engel oluyordu. Bu ortamda iktidar İslam'ın birinci dereceden düşmanı durumuna geliyordu. Kepel'e göre Kutub, bu ortamda İslamı anlatabilmek ve davet çalışmasını sürdürebilmek için metod ve araçların değiştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Yani Yoldaki İşaretler Şimdi kılıç kullanma zamanı gelmiştir demiyordu. Sistemin ve düzeninin cahili olduğunu ve bu sebeple Müslüman olmayanlarla savaşırken izlenen yöntemlerin uygulanması

gerektiğini belirtiyordu. Kepel, bu süreci toplama kampları diyalektiği çerçevesinde ele alarak, Kutub'un dünyayı İslam ve cahiliye şeklinde ikili bir karşıtlık üzerinden okumasını, doğrudan bu travmatik deneyimlerle ilişkilendirir (Kepel, 1992: s. 65-75). Bu bağlamda radikalleşme, teorik bir tercih olmaktan ziyade, yaşanan zihinsel bir yansıması olarak ortaya çıkar.

Bu dönüşümün en dikkat çekici boyutlarından biri, cihad kavramının yeniden tanımlanmasıdır. Geleneksel ulemanın çoğunlukla savunma temelli yorumladığı cihad anlayışı, Kutub'da daha aktif ve dönüştürücü bir nitelik kazanır. Kepel'e göre Kutub, cihadı yalnızca Müslüman toplumu korumaya yönelik bir araç olarak değil, aynı zamanda *tağuti* olarak nitelendirdiği baskıcı ve İslam dışı sistemlerin ortadan kaldırılması için zorunlu bir mücadele biçimi olarak kurgular (Kepel, 1992: s. 68-75). Bu yaklaşım, onun düşüncesinin karakterini belirginleştiren temel unsurlardan biridir.

Kepel'in ele aldığı son bölüm, Kutub'un 1966'daki idamı sonrasında oluşan etkiyi ve düşünsel mirası incelemektedir. Kutub'un idamı, fikirlerinin etkisini azaltmak yerine, aksine güçlendiren bir unsur haline gelmiştir. Kepel'e göre bu durum, şehadet kavramı üzerinden Kutub'un düşüncelerine güçlü bir meşruiyet kazandırmış ve onu modern dönemde zulme karşı direnişin sembol isimlerinden biri haline getirmiştir (Kepel, 1992: s. 76-87). Bu süreçte Kutub'un düşünceleri, İhvan içerisinde de farklı yönlerde yorumlanmış; bir yanda onun radikal söylemini benimseyen gruplar ortaya çıkarken, diğer yanda daha ılımlı bir çizgiyi korumaya çalışan yapılar varlığını sürdürmüştür. Kepel, bu ayrışmayı sosyolojik bir çözümlemeyle ele alarak hareket içindeki ideolojik çoğullaşmaya dikkat çeker.

Bu çerçevede Kepel'in analizi, Kutub'un düşünce sisteminin üç temel dinamik üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır. İlk olarak, artan devlet baskısı karşısında geliştirilen entelektüel tepki, rejimin İslam dışı ilan edilmesiyle sonuçlanmış ve böylece siyasi otoritenin dini meşruiyeti reddedilmiştir. İkinci olarak, Nasır'ın otoriter yönetimine karşı hâkimiyetin yalnızca Allah'a ait olduğu vurgusu, siyasi iktidarı başka bir düzleme taşıyarak kula kulluğu reddeden bir söylem üretmiştir. Son olarak ise, Kutub'un düşüncesi bir kriz teolojisi olarak okunmalıdır; zira bu fikirler istikrarlı dönemlerin değil, yoğun baskı, şiddet ve varoluşsal tehdit ortamının ürünüdür (Kepel, 1992: s. 52-87).

Sonuç itibarıyla Kepel, Seyyid Kutub'u yalnızca bir düşünür olarak değil, aynı zamanda baskıcı modernleşme süreçlerine karşı geliştirilmiş radikal bir söylemin temsilcisi olarak konumlandırır. Bu perspektife göre Kutub'un fikirleri, maruz kalınan siyasal şiddetin teorik bir izdüşümü niteliğindedir. Dolayısıyla Kepel'in yaklaşımı, Kutub düşüncesinin tarihsel ve siyasal bağlamından bağımsız okunmasının analitik açıdan eksik kalacağını güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2.5. Kurucu Lider Hasan el- Benna'nın Seyyid Kutub ile Fikri Farklılıkları

İslam düşüncesinde çağdaş dönemde yeni kavramsal yaklaşımların şekillenmesinde belirleyici figürler arasında yer alan Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'un siyasal ve dini düşüncelerine ilişkin karşılaştırmalı analizler, Türkiye'de yeterli derinlikte ele alınmamış konular arasındadır. Her iki düşünürün siyasal İslam'a dair yorumları, temelde birbirinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Buna rağmen, özellikle ölümünden sonraki süreçte her iki figür, çoğu zaman aynı ideolojik çizgide konumlandırılarak İslam dünyasında son yarım yüzyılda belirginleşen doktriner kırılmalar, mezhebi ayrışmalar ve radikal eğilimler göz ardı edilmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde, Benna ve Kutub'un siyasal İslam yaklaşımlarının tarihsel ve düşünsel düzlemde ayrıştırılmasının, günümüzde tekfirci hareketlerin ideolojik saiklerinin daha doğru biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca, bu farklılıkların ılımlı İslam söylemleri ile radikal İslamcı yaklaşımlar arasındaki sınırların belirginleştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2.2.3.1. Hasan el- Benna Din ve Siyaset Anlayışı

Hasan el-Bennâ, çağdaş İslamcılık düşüncesinin örgütlü bir harekete dönüşmesinde kilit bir isim olarak öne çıkar. Onun liderliğinde kurulan Müslüman Kardeşler, İslami değerleri yalnızca teorik bir fikir olarak değil, toplumsal bir sistem ve siyasal bir program olarak ele almıştır. El-Bennâ, İslam'ın yalnızca bireysel bir inanç alanı değil, aynı zamanda toplumun siyasal, ekonomik ve hukuki düzenini kurabilecek bütüncül bir sistem olduğuna inanıyordu. Bu yönüyle, kendisinden önce ki İslamcı fikir adamlarının fikirlerine örgütlü bir boyut kazandırmıştır. Onun yaklaşımı, İslamcılığı modern dönemde etkili bir ideolojik ve siyasal hareket haline getiren ilk büyük kırılma noktası olarak değerlendirilir. Hasan el Benna kendisi'nin kaleme aldığı *Risaleler* isimli kitabında İslami bir hareketin ya da daha net bir ifade ile Kurduğu Müslüman Kardeşler

Hareketi'nin İslam'ı nasıl anlaması nasıl yorumlaması gerektiği gibi konularda detaylı bilgiler vermektedir. El Benna kitabının ilkeler risalesi başlığının altında *Fehm* yani İslam'ı nasıl anlamalıyız? Bölümünde, İslami nizamın bir toplum için hayatın her yönünü ele aldığını ve hiçbir noktada boşluk bırakmadığını vurgular. Ona göre İslam, bireysel ve toplumsal hayatın bütün alanlarını kapsayan bütüncül bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sistem yalnızca ibadetlerle sınırlı bir inanç yapısı olmayıp, aynı zamanda siyasal, sosyal, hukuki, ekonomik ve kültürel alanları da düzenleyen kapsamlı bir dünya görüşüdür. İslam, devlet ile toplumu, inanç ile eylemi, ahlak ile gücü, merhamet ile adaleti, bilgi ile hukuku, servet ile üretimi, davet ile mücadeleyi birbirinden ayrılmaz bir bütünlük içinde ele alır. Böylece İslam, bireyin manevi hayatını şekillendirmenin ötesinde, toplumsal düzenin tesisi ve adaletin kurumsallaşmasında da belirleyici bir role sahiptir. Bu yönüyle İslam, hem dünyevi hem uhrevi boyutu olan kapsamlı bir nizam anlayışını temsil ettiğini belirtir (El-Benna: 2016: s.605-610).

Hasan el-Benna, kendisinden önceki İslamcı düşünürler olan Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'dan farklı olarak İslamcılığı yalnızca entelektüel bir söylem düzeyinde ele almamıştır (Hourani, 1994: s. 241). Bu isimler, İslam dünyasının geri kalmışlığını büyük ölçüde düşünsel bir mesele olarak değerlendirmiş ve çözümü fikirsel bir uyanışta aramışlardır.

El-Benna ise bu yaklaşımı yeterli görmemiş; İslamcılığı düşünsel bir söylemden çıkarıp eylemsel ve toplumsal bir hareket haline getirmiştir. Bu yönüyle El-Benna, İslamcılık düşüncesinde bir pratikleşme kırılmasını temsil eder. Onun öncülüğünde İslamcılık, yalnızca bir eleştiri söylemi olmaktan çıkmış, örgütlü bir toplumsal hareketin ideolojisine dönüşmüştür. El-Benna'nın kurduğu Müslüman Kardeşler Teşkilatı (İhvan-ı Müslimin), bu ideolojik dönüşümün kurumsal ifadesi olmuştur (Büyükkara, 2017: s.145-149).

Dolayısıyla Hasan el-Benna'nın çabası, İslamcılığı düşünce tarihinin pasif alanından çıkarıp toplumsal dönüşümü hedefleyen aktif bir siyasal proje hâline getirmiştir. Bu sebeple onu, modern dönemde gerçek anlamda İslamcılık ideolojisini inşa eden isim olarak nitelendirmek mümkündür (Mitchell, 2022: s. 331). Hasan el-Bennâ, kendi döneminin birçok İslamcı düşünürüyle benzer biçimde, Mısır'daki toplumsal krizin temel nedenini ekonomik ya da siyasi faktörlerden ziyade toplumun İslami değerlerden

uzaklaşmasında görmüştür. Ona göre ülkenin yeniden güçlenmesi, ancak Kur'an ve Sünnet merkezli bir hayat anlayışına dönüşle mümkün olabilirdi.

Bu nedenle hareketinin temel amacı, özelde Mısır toplumunu İslam'ın asli kaynaklarına yönlendirmek ve bu ilkelere dayalı bir siyasal-toplumsal düzenin oluşmasını sağlamaktı. El-Benna, Şeriat hükümlerinin uygulanacağı bir yönetim yapısını savunmuş: yozlaşmanın ve ahlaki çözümlenin ise hem ulemanın pasifliği hem de yöneticilerin çıkar merkezli politikalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu durumun, Mısır toplumunun dini ve kültürel dokusunu zayıflatarak toplumsal yapıyı derinden etkilediğini vurgulamıştır (El Benna, 2016: s. 247-250).

Hasan el-Benna'nın İhvan hareketi içerisinde kısa sürede etkili bir liderlik konumu elde etmesinin temel nedenlerinden biri, İslam'ı yalnızca teorik bir inanç sistemi olarak değil, toplumun tüm alanlarını kuşatan bir yaşam modeli olarak ele almasıydı. El-Bennâ, birçok Müslüman liderin yaptığı gibi dini yalnızca manevi bir alanla sınırlamamış. Kur'an ve Sünnette yer alan ilkeleri günlük hayatın merkezine yerleştirme gayesi gütmüştür. Onun Mısır için önerdiği çözüm modeli, ülkenin politik, ekonomik ve sosyal krizlerini aşmanın yolunun İslam'ın temel değerlerine yeniden dönüşten geçtiği inancına dayanıyordu. İslam, el-Bennâ'nın yaklaşımında yalnızca bireysel bir inanç değil; devletin, toplumun ve ekonominin de temelini oluşturan bütüncül bir sistem olarak tanımlanmıştır. Bu düşünce, İhvan hareketinin ideolojik çekirdeğini oluşturmuş ve sonraki kuşaklara dünya görüşü olarak aktarılmıştır (El- Benna, 2015: s. 45-50).

Çağdaş İslamcılık, özellikle Mısır bağlamında, yalnızca siyasal iktidarı ele geçirmeye yönelik bir hareket olarak değil; uzun vadeli bir kimlik inşası ve toplumsal-ahlaki dönüşüm projesi olarak şekillenmiştir. Müslüman Kardeşler geleneği içinde bu yaklaşım, hareketin farklı dönemlerde yaşadığı siyasal kırılmalara rağmen ideolojik sürekliliğini korumasında önemli bir rol oynamıştır. Bu çerçevede İslamcılık, devlet iktidarından bağımsız olarak toplumun ahlaki yeniden inşasını hedefleyen bir dünya tasavvuru sunmakta; siyasal alandaki başarısızlıklar dahi bu ideolojik çekirdeğin tamamen ortadan kalkmasına yol açmamaktadır (<https://www.britannica.com/topic/Muslim-Brotherhood>, 2025).

Hasan el-Bennâ, Mısır toplumunu içinde bulunduğu krizden kurtarmak ve toplumu İslam'ın asli kaynaklarına döndürmek amacıyla dönüşümün yönünü iktidardan

bireylere değil, bireyden iktidara doğru kurgulamıştır. Ona göre kalıcı bir siyasal ve toplumsal dönüşüm, önce bireyin İslami değerlerle inşa edilmesini gerektirir. Bu çerçevede ilk aşama, bireyin kendisini iyi bir Müslüman olarak yetiştirmesi, ikinci aşama ise bu bilinçle aile kurumunu şekillendirmesidir. Toplumun her bir ferдинin bu doğrultuda hareket etmesi durumunda, zamanla ahlaki ve dinî temeller üzerine kurulu bir toplum yapısı oluşacaktır. Böyle bir toplumun doğal bir sonucu olarak, siyasi iktidar da İslami ilkeler doğrultusunda şekillenebilecektir. El-Benna'ya göre bu sürecin gerçekleşmesi uzun yıllar alabilir, ancak böylesi bir zeminde oluşan bir iktidar yapısı, hem meşruiyetini toplumdan alan hem de istikrarlı bir İslamî düzeni kurma potansiyeline sahip olacaktır (El- Benna, 2016: s. 232-239).

Hasan el-Bennâ, yaşamı boyunca değişen siyasi, sosyal, ekonomik ve dini koşullar karşısında İhvan-ı Müslimin hareketinin en önemli karar verici aktörü olarak öne çıkmıştır. Bu konum, yalnızca örgütün kurucusu olmasından değil, aynı zamanda hareketin ideolojik çerçevesine hâkimiyetinden ve bu ideolojiyi gündelik yaşamına güçlü biçimde yansıtmasından kaynaklanmaktaydı. El-Bennâ'nın kişisel yaşamıyla örgütsel ideoloji arasında kurduğu bu uyum, ona duyulan karizmayı ve bağlılığı pekiştirmiş, onu takip edenler açısından güçlü bir liderlik zemini oluşturmuştur. Hayatının neredeyse tamamını İhvan hareketine adanmış olması sebebiyle, ardında çok sayıda kitap yerine ideolojik açıdan yol gösterici nitelikte iki temel eser bırakmıştır. 1949'daki suikast sonucu ölümünün ardından, özellikle 1954 yılında örgüt içinde ciddi bir ideolojik belirsizlik ve yön arayışı baş göstermiştir. (El-Benna, 2016: s.370-380)

Bu boşluk, ilerleyen süreçte Seyyid Kutub'un İhvan'a katılması ve örgüte kazandırdığı düşünsel derinlik sayesinde büyük ölçüde doldurulmuş hareketin fikri sürekliliği Kutub'un katkılarıyla yeniden inşa edilmiştir. (El Benna, 2016: s. 247-250). Hasan el-Benna'nın düşüncelerini anlamak, yalnızca onun bireysel fikirlerini çözümlemekten ibaret değildir, aynı zamanda bu fikirlerin şekillendiği tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamı, özellikle de 20. yüzyılın ilk yarısındaki Mısır'ı bütüncül biçimde değerlendirmeyi gerektirir. Çünkü el-Bennâ'nın siyasi yaklaşımı, dönemin Mısır halkının İngiliz sömürgeciliğine karşı geliştirdiği direniş bilinci ve bağımsızlık talebinin bir yansıması niteliğindedir (El- Benna, 2016: s. 45-50).

Bununla birlikte el-Benna'nın düşüncesi yalnızca Mısır'la sınırlı kalmamış; coğrafi sınırları aşan evrensel bir İslamcı düşünce sistemi ortaya koymuştur (Mitchell, 1993: s. 15-28). O, İslam'ı yalnızca bireysel bir inanç değil, siyasal, ekonomik ve toplumsal alanı kapsayan bütüncül bir nizam olarak ele almış; Müslüman toplumların yeniden dirilişini bu temel üzerine inşa etmeyi hedeflemiştir (Kramer, 2010: s.84-88).

2.2.3.2. Hasan el- Benna ve Seyit Kutub'un Siyasal İslam Fikirleri Üzerine Karşılaştırma

Mısır'daki çağdaş İslami hareketin gelişiminde iki önemli şahsiyet öne çıkmaktadır: Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub. 1920'lerin sonlarında İhvan-ı Müslimin'i kuran Hasan el-Benna, karizmatik liderliği ve toplumsal reform vizyonu ile Mısır halkına derin bir ilham kaynağı olmuştur (Güney, 2018, s. 292–294).

El-Benna, İslam'ı sadece bireysel bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda siyasal toplumsal ve kültürel bir bütünlük içinde yeniden inşa edilmesi gereken bir yaşam biçimi olarak görmüştür (Güney, 2018, s. 295-298). Bu bağlamda onun hareketi, Mısır'daki sömürge sonrası kimlik arayışına ve modernleşme krizine bir cevap niteliği taşımıştır.

El-Benna'nın ardından Müslüman Kardeşler'in ideolojik çizgisine yön veren kişi Seyyid Kutub olmuştur. Kutub, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda hareketin ana teorisyeni konumuna gelmiş, düşüncelerini hem entelektüel eserleriyle hem de kişisel tecrübeleriyle derinleştirmiştir. (Carré, 2003, s. 85-90). 1930'lu ve 1940'lı yıllarda kaleme aldığı yazılar ve mektuplar, İslami bir toplum düzeninin nasıl inşa edilmesi gerektiğine dair sistematik bir çerçeve sunmuştur. Ancak hareketin giderek siyasi baskı altına alınması, liderlerinin hedef haline gelmesine neden olmuştur. 1949 yılında Hasan el-Benna, Mısır gizli servisi tarafından düzenlendiği iddia edilen bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. (Mitchell, 2022, s. 114).

Kutub ise 1950'lerin başında Müslüman Kardeşler'e katıldığında, halihazırda tanınan bir edebiyatçı ve eleştirmen olarak dikkat çekmekteydi. Bu nedenle hareket içinde başlangıçta daha çok propaganda ve fikir üretimi alanında görevlendirilmiştir (Kramer, 2010, s. 90-93).

Ancak 1954'te Cemal Abdünnasır yönetimi tarafından tutuklanmış, uzun yıllar hapiste kalmış ve düşünceleri bu dönemde giderek daha keskin bir ideolojik karakter

kazanmıştır. Hapishanede kaleme aldığı Yoldaki İşaretler (Ma'alim fi'l-Tariq) ve Fizilali Kur'an adlı eserleri, İslamcı düşünce tarihinde dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir. Nihayetinde 1966 yılında, devleti yıkmaya teşebbüs suçlamasıyla idam edilmiştir (Carré, 2003, s. 91).

Benna ve Kutub'un yaşamları, Mısır'da din, siyaset ve toplum arasındaki ilişkinin nasıl dönüşüme uğradığını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. İlki bir hareketin temellerini atarken, diğeri bu temeli ideolojik bir çerçeveye oturtmuştur. Ancak her ne kadar bir birini tamamlayan iki önemli şahsiyet olsalar da fikirlerinin her konuda örtüştüğünü söyleyemeyiz. Şüphesiz her ikisinin içinde bulunduğu dönem ve şartların farklılığı bu fikir farklılığının önemli nedenlerindendir. Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub, çağdaş İslamcılığın düşünsel gelişiminde iki temel dönüm noktasını temsil etmektedir. Her iki isim, yalnızca kitlelerin dinî ve siyasal bilinçlerini dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda İslamcılık ideolojisinin içeriğini ve yönelimini de derinden etkilemişlerdir. Hasan el-Benna'nın söyleminde yer alan ılımlı, toplumsal bütünlüğü esas alan düşünceler; zamanla Seyyid Kutub'un eserlerinde daha keskin, devrimci ve ideolojik bir nitelik kazanmıştır (Aksakal, 2015, s. 68).

Mısır yönetiminin Müslüman Kardeşler'e yönelik tavrı, örgütün fikrî evrimini belirleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Başlangıçta sınırlı düzeydeki siyasi baskılar, zamanla örgütün tamamen tasfiyesine yönelik sert önlemlere dönüşmüştür (Kramer, 2010: s. 62). Bu süreçte hareket mensuplarının tutuklanmaları, lider kadrolarının uzun yıllar cezaevinde kalmaları ve nihayetinde Hasan el-Benna'nın devlet destekli bir suikast sonucu öldürülmesi, İhvan hareketinin düşünsel yönelimini derinden sarsmıştır.

İhvan-ı Müslimin'in erken dönem ideolojik çerçevesi, Hasan el-Benna'nın öncülüğünde ahlaki İslahı ve toplumsal dönüşümü önceleyen görece reformist bir İslamcılık anlayışına dayanıyordu. Bununla birlikte, özellikle 1950'li yıllarda Mısır'da yoğunlaşan devlet baskısı ve siyasal dışlanma, hareketin düşünsel yöneliminde belirgin bir kırılmaya yol açmıştır. Çağdaş İslam Siyasi Düşüncesi kitabında Hamid Enayat, çağdaş İslamcı düşüncenin bu tür otoriter bağlamlarda savunmacı bir refleks geliştirirken aynı zamanda daha ideolojik ve devrimci bir karakter kazandığını vurgular. Enayat'a göre

bu dönüşüm, İslamcılığın yalnızca ahlaki bir İslah projesi olmaktan çıkarak bütüncül bir siyasal düzen tasavvuruna yönelmesiyle sonuçlanmıştır (Enayat, 2005: s. 82-92).

Bu ideolojik sertleşme süreci, İhvan'ın tarihsel gelişimini inceleyen Müslüman Kardeşler Bir İslami Hareketin Evrimi adlı çalışmada Carrie Rosefsky Wickham tarafından da ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Wickham, hareketin erken döneminde pragmatik ve kademeli değişimi önceleyen söylemin, artan baskı koşulları altında daha disiplinli, ideolojik ve çatışmacı bir dile evrildiğini ortaya koyar. Bu bağlamda İhvan, bir yandan meşruiyetini korumaya çalışan savunmacı bir tutum benimserken, diğer yandan mevcut siyasal düzeni kökten dönüştürmeyi hedefleyen devrimci bir söylem geliştirmiştir. Söz konusu dönüşümün entelektüel boyutu ise Seyyid Kutub'un düşünceleriyle daha belirgin hale gelmiştir. Sayyid Qutb and Islamic Activism'te John Calvert, Kutub'un özellikle hapis yıllarında geliştirdiği fikirlerin, İslamcılığı ahlâkî reformdan ideolojik ve devrimci bir dünya görüşüne taşıdığını göstermektedir. Bu çerçevede Kutub, İhvan'ın tarihsel radikalleşme sürecinin tek belirleyicisi olmaktan ziyade, baskıcı siyasal koşullar altında şekillenen ideolojik sertleşmenin teorik ifadesi olarak konumlandırılmalıdır. Böylece İhvan-ı Müslimin'in İslamcılık anlayışı, hem savunmacı hem de devrimci unsurları bünyesinde barındıran özgün bir siyasal söyleme evrilmiştir. (Wickham, 2013: s. 25-55; Calvert, 2010: s. 150-190).

Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın kurucusu olan Hasan el- Benna, İslam'ın yeniden canlanmasını, Batı'nın Müslüman toplumlar üzerindeki kültürel ve siyasal hâkimiyetine karşı bir diriliş reçetesi olarak görmüştür. El-Benna'ya göre Batı medeniyetinin yaydığı seküler değerler, İslam toplumlarının ruhunu zedelemiş; bu nedenle İslam'ın yeniden ihyası, hem bireysel hem de toplumsal kurtuluşun temel şartı haline gelmiştir (Lia, 2023: s. 57-62).

El-Benna'nın liderlik tarzı, dönemin diğer siyasal hareketlerinden farklı olarak tabandan örgütlenmeye dayanmaktaydı. O, toplumsal dönüşümün devrimsel değil, aşamalı ve tedrici bir süreçle gerçekleşeceğine inanıyordu. 1928'de kurduğu İhvan-ı Müslimin teşkilatını, yalnızca siyasi bir örgüt değil, aynı zamanda eğitim, ahlak ve toplumsal hizmet temelli bir hareket olarak yapılandırmıştır. Bu bağlamda El-Benna, camiler, okullar, meslek kursları ve yardım kuruluşları üzerinden toplumun her kesimine ulaşmayı hedeflemiştir (Büyükkara, 2017: s.148-150). Onun stratejisi, halkı ikna ve

hizmet yoluyla İslami bir toplum düzenine taşımayı amaçlıyordu. Bununla birlikte El-Benna, iktidarı ele geçirilmesi konusunda net bir siyasal model ortaya koymamış; daha çok ahlaki ve toplumsal dönüşüm vurgusuna yönelmiştir (Mitchell, 2022: s.316). Karizmatik kişiliği ve hitabet gücü sayesinde geniş bir kitleyi etrafında toplamayı başarmışsa da, düşüncelerinin pratikte kurumsal bir sistematığe kavuşmaması, ölümünden sonra hareketin ciddi bir ideolojik boşluğa düşmesine neden olmuştur (Mitchell, 2022: s. 131).

1949'da Mısır gizli servisi tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürülmesi, hareketin yapısal kırılganlığını açığa çıkarmıştır. El-Benna'nın ardından teşkilat, liderliğin bıraktığı boşluğu doldurmakta zorlanmış; fikri ve örgütsel bütünlüğünü korumakta zorlanmıştır (Mitchell, 2022: s.131-132). Bu durum, İhvan'ın sonraki dönemde, özellikle 1950'li yıllarda Seyyid Kutub'un etkisiyle daha ideolojik ve radikal bir çizgiye evrilmesine zemin hazırlamıştır.

Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub, geliştirdikleri düşünsel yaklaşımlar ve kavramsal çerçeveler aracılığıyla, Mısır'daki İslamcılık ideolojisine özgün bir kimlik kazandırmışlardır. Her iki düşünür, yalnızca İslami hareketin pratik yönünü değil, aynı zamanda bu hareketin kavramsal temellerini de yeniden tanımlamışlardır (Mitchell, 2022: s. 300-310). Onların düşünce dünyasında cahiliye, cihad, demokrasi, yönetim gibi temel kavramlar yeni anlamlar kazanmış; bu anlam kaymaları, İslamcılığın teorik yapısında belirgin bir dönüşüm yaratmıştır.

Hasan el-Benna, bu kavramları daha çok toplumsal ıslah, eğitim ve ahlaki yenilenme bağlamında yorumlarken; Seyyid Kutub, aynı kavramlara devrimci, sistem eleştirisine dayalı ve siyasal bir içerik kazandırmıştır. Bu farklılaşma, Mısır'da İslamcılığın iki farklı damarının (ılımlı reformcu çizgi ile radikal devrimci çizginin) ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu nedenle El-Benna ve Kutub'un kavramlara yükledikleri anlamları karşılaştırmalı biçimde incelemek, yalnızca bu iki düşünürün fikrîsel ayrışmasını anlamak açısından değil, aynı zamanda İslamcılığın ideolojik dönüşümünü çözümlemek açısından da son derece önemlidir.

Bu karşılaştırmalardan ilk olarak iki ismin yönetim veya liderlik anlayışına karşı bakışını el almakta fayda var. İslam tarihinde liderlik meselesi, Hz. Peygamber'in

vefatından hemen sonra ortaya çıkan en temel tartışma alanlarından biridir. Müslüman toplumu derinden etkileyen bu mesele, yöneticinin hangi niteliklere sahip olması gerektiği ve hangi esaslara göre seçileceği konusundaki farklı yaklaşımlar sebebiyle, İslam dünyasında kalıcı bir ayrışmanın başlangıcını oluşturmuştur. Her grup, kendi tarihsel ve doktriner yorumuna uygun biçimde liderlik kavramını şekillendirmiştir (Dökmeciyan, 2003: s. 66). Bazı İslam alimlerine göre Peygamber kendisinden sonraki yöneticilerin özelliklerini açıkça belirtmiştir denilmesine karşın (Bin Hanbel, 1995: s.442-443). Bazı İslam âlimlerine göre ise Hz. Peygamber, kendisinden sonra yönetimi devralacak kişiyi açıkça belirlememiş ve bu görevi Müslüman toplumun inisiyatifine bırakmıştır. Bu durum, halifelerin seçimi konusunda farklı uygulamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim ilk dört halifenin belirlenme süreçleri birbirinden oldukça farklı olmuştur. Bu farklılıklar, hem liderlik anlayışının hem de yönetici seçiminde esas alınacak ölçütlerin belirlenmesi noktasında Müslümanlar arasında tam bir görüş birliği oluşmamasına neden olmuştur (Mevdudi, 1990: s. 292-297).

Hasan el-Benna, İslâm siyaset düşüncesinde yönetimin nasıl olması gerektiğini açıklarken, Hz. Peygamber dönemindeki yönetim anlayışını örnek göstermiştir. Ona göre ideal İslâmi yönetim üç temel esasa dayanmalıdır: yöneticinin sorumluluğu, ümmetin birliği ve ümmetin iradesine saygı (El- Benna, 2016: s.380-385).

El-Benna, yöneticinin sorumluluğunu vurgularken Hz. Ömer'in şu sözünü örnek verir: *Fırat kenarında bir deve dahi kaybolacak olsa, korkarım ki Hattab ailesi bundan Allah katında hesaba çekilir.* Bu söz, yöneticinin adalet ve sorumluluk bilincinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Hz. Ebubekir'in de halife olduktan sonra minbere çıkarak. *Şimdiye kadar ailem için çalıştım çabaladım nafakalarını temin ettim. Bundan sonra sizin için çalışacağım. Bu sebeple bana devlet hazinesinden maaş belirleyin.* Demiştir. Bu sözyle halk ve yönetici arasındaki sözleşmeyi açıkça ortaya koymuştur. El- Benna'ya göre bu sözleşme ile yönetici güzel işler yaparsa mükafat, kötü işlere mehil ederse cezasını görür anlamını taşımaktadır (El-Benna, 2016: s.382).

Bunların yanı sıra Hasan el-Benna'ya göre parlamenter sistem, esas itibarıyla İslam'ın yönetim ilkeleriyle mutlak bir zıtlık içinde değildir. Çünkü bu sistemin temelinde yer alan milletin hâkimiyeti, idarenin sorumluluğu ve milli irade gibi kavramlar, İslam'ın adalet ve şura anlayışıyla örtüşmektedir. Parlamenter sistem, toplumun iradesini temsil

eden, yöneticiyi hesap verebilir kılan bir yapı öngörür. El- Benna, bu çerçevede parlamenterizmi, şekilsel unsurları itibarıyla değil, ilkesel yönleriyle değerlendirmiştir. Ona göre İslam'ın yönetim sistemi, özünde bir şura düzenidir. Bu yönüyle parlamenter sistem, eğer adalet, meşveret ve sorumluluk esaslarına bağlı kalınırsa, İslamî değerlere yabancı değildir. Nitekim El-Benna, Mısır Anayasası'nı düzenleyenlerin bu hassasiyeti gözetmeye çalıştıklarını, modern bir yapı kurarken dahi İslam'ın temel ilkeleriyle çatışmama gayreti içinde olduklarını belirtmiştir. *Devletin dini İslam'dır* maddesi, bu çabanın en somut göstergesidir. Bununla birlikte inanç hürriyeti koruma altına alınmıştır ifadesi gibi bazı maddeler, El-Benna'ya göre farklı yorumlara açık olsa da İslam'la uzlaşmaz bir yön taşımamaktadır (El-Benna, 2016: s.389-392).

El-Benna, Batı menşeli bir kurum olan parlamenter sistemin, İslam toplumlarına aktarılırken içerikten çok ilke temelli bir dönüşüm geçirmesi gerektiğini savunur. Yani sistemin kendisinden ziyade, onu uygulayanların ahlaki ve hukuki tutumları belirleyicidir. Dolayısıyla bir parlamenter düzen, şura ilkesiyle çelişmediği sürece İslami bir çerçeve içinde var olabilir. Ancak El-Benna, Mısır Anayasası'nın pratikteki uygulamalarına bakıldığında bazı sapmaların yaşandığını da açıkça dile getirir. Ona göre, metin olarak İslam'a aykırı olmayan hükümler, uygulamada çoğu zaman yanlış yorumlanmakta; bu da hem anayasanın ruhuna hem de İslam'ın adalet anlayışına zarar vermektedir. Yani sorun anayasanın lafzında değil, uygulamadaki keyfilikte yatmaktadır. Sonuç olarak Hasan el- Benna, parlamenter sistemi mutlak bir reddin konusu yapmamış, ancak onu İslamî ilkelerle sınırlandırılmış bir yönetim biçimi olarak görmüştür. Ona göre mesele, Batı kaynaklı bir modelin aynen alınması değil, o modelin İslam'ın şura, adalet ve sorumluluk prensipleriyle yeniden anlamlandırılmasıdır. Gerçek meşruiyet, milletin iradesiyle birlikte Allah'ın koyduğu sınırların korunmasıyla mümkündür (El-Benna, 2016: s.389-390).

El-Benna için bir diğer önemli mesele de Ümmetin Birliği yani Hilafet meselesidir. Hasan el-Benna'nın düşünce sisteminde hilafet konusu, İslâm toplumunun birlik ve dirliğini temsil eden temel bir ilke olarak görülmektedir. Ona göre hilafet, yalnızca siyasal bir kurum değil; Müslümanların birbirleriyle olan bağlarını canlı tutan, dayanışma ve istişareyi mümkün kılan bir manevi otoritedir. Bu bakımdan hilafet kurumu, yalnızca geçmişe ait bir siyasal yapı değil; Müslümanların geleceği üzerine düşünmeleri gereken bir sorumluluk alanı ve İslami Birliğin teminatı olarak

değerlendirilmektedir. Bu pencereden bakıldığında El- Benna'nın bu görüşünün parlamenter sisteme bakış açısı ile çatıştığı düşünülebilir. Bu noktada el-Benna kaleme aldığı *Risaleler* kitabında Parlamenter sistemin doğduğu topraklarda bile aşırı bir partizanlığa neden olmadığını belirtir ve burada İngiltere ve Amerika'daki parti örneklerini verir. Bu iki ülkede de sadece iki siyasi partinin mevcut olduğunu ve bu işi dönüşümlü olarak yaptıklarını vurgular. Fikir ayrılıklarının da genellikle iç meselelerle ilgili olduğunu önemli milli meselelerde aynı bakış açılarına sahip olduğunu belirtir. Özetle el- Benna bu düşünceleri ile parlamenter sistemin ümmet birliğinin dolayısı ile hilafetin önünde bir engel olmadığı sonucuna varabiliriz. Ancak el-Benna bunun mümkün olması için insanların ve yöneticilerin partililik yapmamaları ve ortak menfaatleri göz önüne almaları gerektiğini savunur (El-Benna, 2016: s.394-398).

Hasan el-Benna, yönetim anlayışını değerlendirirken mevcut sistemlerin tamamen reddedilmesi yerine, içlerindeki hataların düzeltilmesi yoluyla ıslah edilmesi gerektiğini savunarak daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Onun bu tutumu, İslâm'ın evrensel ilkelerini esas alan, insanı merkeze alan bir bakış açısının yansımasıdır.

Buna karşılık, Seyyid Kutub'un düşüncesi bu noktada daha keskin ve devrimcidir. Kutub'a göre, İslâmi yönetim ancak bütünüyle İslâm inancına dayalı bir toplumun varlığıyla mümkündür. Zira ona göre mevcut beşeri sistemlerin tamamı, Allah'ın hâkimiyetini reddeden cahiliye düzenleridir (Kutub, 2017: s. 115-118).

Gerçek anlamda İslam toplumu, yalnızca Allah'a kulluk eden, hayatın bütün alanlarında O'nun hükmünü üstün tutan bir yapıyla gerçekleşebilir. Bu nedenle Kutub, yönetim meselesini siyasal bir ıslah projesi değil, tevhid merkezli bir toplumsal dönüşüm davası olarak görmektedir (Kutub, 2017: s. 58-60).

Seyyid Kutub'a göre İslâm'da yönetim anlayışı, insanlar arasında herhangi bir ırki, coğrafi ya da sınıfsal ayrıma dayanmayan, bütünüyle akîde merkezli bir temele sahiptir. Bu çerçevede toplumsal ve siyasal düzende meşruiyetin kaynağı, beşerî otoriteler veya tarihsel güç ilişkileri değil, yalnızca Allah'ın hâkimiyetidir. Kutub, hüküm yetkisinin Allah'tan başkasına nispet edilmesini, İslâm'ın tevhid ilkesine aykırı bir sapma olarak değerlendirir. Bu anlayış, toplum içinde üstünlüğü soy, renk veya aidiyetlere göre değil, yalnızca takvâ ölçüsüne bağlamaktadır. Buna karşılık modern Batı medeniyetinin, kendi iç düzeninde hak ve özgürlük söylemi üretirken başka toplumları sömürgeleştirme,

Kutub tarafından beşerî sistemlerin çelişkili ve adaletsiz doğasının bir göstergesi olarak eleştirilir. Ona göre İslâm toplumu, hükümrânlığın ve toplumsal düzenin kaynağını yalnızca ilâhî otoriteye dayandırarak bu tür tahakküm ve ayırım biçimlerini kökten reddeder (Kutub, 2017: s. 104-105).

İslam, insanı sadece Allah'a kul olarak kabul eden bir nizam öngörür, bu nedenle hiçbir toplum ya da devlet, bir diğerini boyunduruk altına alamaz. Kutub'a göre, İslâmî bir yönetim anlayışında her bölge, İslâm ümmetinin eşit bir parçasıdır. Bu nedenle yönetim merkezinde yaşayan halk için geçerli olan adalet, refah ve güvenlik ilkeleri, ümmetin diğer bölgeleri için de aynı şekilde geçerli olmalıdır. Seyyid Kutub, iktidar anlayışı konusunda Hasan el-Benna ile benzer bir düşünceyi paylaşarak, egemenliğin kaynağının yalnızca Allah'a ait olduğunu vurgular. Ona göre hiçbir insan topluluğu, parti, kurum veya beşerî otorite, hâkimiyetin gerçek kaynağı olamaz. Kutub'a göre, toplumlar Allah'ın hükümrânlığını kabul etmedikçe ve yönetimlerini O'nun kanunlarına göre şekillendirmedikçe, Allah adına yönetmek iddiası anlamsızdır (Kutub, 2017: s. 128-130).

Bu bağlamda Kutub, *Allah adına yönetme* veya *Allah adına söz söyleme* iddialarını, insanın haddini aşması olarak görür. Zira bu yetki yalnızca Allah'ın elçisi olan Peygamber'e verilmiştir.

Seyyid Kutub'un düşüncesinde yönetim, insanların çıkarına göre değişen bir sistem değil, ilahî iradenin hayata hâkim kılındığı bir nizamdır. Bu nedenle gerçek adalet ve hakikat, yalnızca Allah'ın indirdiği hükümlerle mümkündür. İnsanların bu düzeni terk edip kendi sistemlerini kurmaları, onları hakikatten uzaklaştıran bir yanılgı olarak değerlendirilir (Kutub, 2017: s. 104-105).

Parlamente sistemi ile ilgili ise Seyyid Kutub el-Benna'nın aksine bu sistemi tamamı ile ret etmektedir. Seyyid Kutub, her toplumun kendi tarihsel ve kültürel dinamikleri doğrultusunda şekillenen özgün bir yapısı bulunduğunu savunarak, Batı kaynaklı parlamente sistemlerinin İslâm toplumlarına doğrudan uyarlanamayacağını ileri sürer. Ona göre her toplum, kendi tarihsel geçmişinden ve inanç sisteminden doğan bir yönetim biçimine sahip olmalıdır. Kutub, Batı toplumlarının tarihsel koşullarının sonucu olarak parlamente sistemi benimsemelerinin doğal olduğunu, ancak Müslüman toplumların böyle bir zorunluluk taşımadığını vurgular. Zira Müslüman toplumların, yönetim anlayışlarını vahyin ilkelerine dayandırmaları gerekirken, Batı'nın seküler

yönetim biçimlerini model almak İslâm'ın özünden sapmaya yol açmaktadır. Kutub, Müslümanların Fransız hukuk sistemine yönelmelerini eleştirir ve bunun İslâm'ı yalnızca ibadet alanına hapseden, dinin siyasal ve toplumsal yönünü dışlayan bir anlayışı beraberinde getirdiğini belirtir. Ona göre kanunların kaynağı ilahi olmadığı sürece, bu yönetim biçimleri İslâmî nitelik taşımaz; dolayısıyla İslâm ümmetinin kendi özgün ilke ve değerlerine dayalı bir siyasal sistem kurması zaruridir (Kutub, 2017: s. 148-151).

Seyyid Kutub'a göre İslâm toplumunun asıl görevi, insanın insana tahakkümünü ortadan kaldırarak yalnızca Allah'ın egemenliğini hakim kılmaktır. Bu nedenle, insanların kendi aralarında kanun koyma yetkisini üstlenmeleri ya da beşerî sistemler aracılığıyla yönetim biçimleri üretmeleri, İslâm'ın özüne aykırıdır. Kutub, modern dönemde ortaya çıkan laik devlet anlayışını, ilahî otoriteyi reddeden yeni bir cahiliye biçimi olarak nitelendirir. Ona göre Müslümanlar, bu cahiliye düzenini reddetmek ve yalnızca Allah'ın hükmünü esas alan bir toplum düzeni kurmakla yükümlüdür. Bu bağlamda parlamenter sistem de, egemenliğin Allah'a değil halka dayandırılması sebebiyle İslami bir yönetim biçimi olarak kabul edilemez. Kutub'un bu yaklaşımı, İslami hâkimiyetin yalnızca teolojik bir kavram değil, aynı zamanda siyasal bir itaat ve toplumsal dönüşüm ilkesi olduğunu ortaya koyar (Kutub, 2017: s. 147-152).

Demokrasi konusuna gelecek olursak, Müslüman Kardeşler ve diğer birçok İslami hareketin genelinde batının bir ürünü olan Laiklik ve Demokrasi kavramlarına mesafeli olduklarını ve bunu sürekli sorgulayan bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'un Demokrasi konusundaki fikirlerine baktığımızda El-Benna'nın daha ılımlı Seyyid Kutub'un daha sert ve net olduğunu söyleyebiliriz. El-Benna'ya göre İslam dini yönetim ile ilgili bütün halkın görüşünün alınmasını şart koşmamıştır. İslam normal durumlarda *ehli hal ve'l-akd* (Yöneticiyi seçme ve görevden alma yetkisine sahip kurul) adı verilen şahısların görüşünü yeterli görmüştür. Fakat bunların kim olduğu ile ilgili de net ifadeler olmadığını savunur. Fakat İslam âlimlerinin sözlerine dayanarak bu kişilerin sahip olması gereken özellikleri şu şekilde ifade ediyor. Hüküm çıkarma konusunda güvenilir müçtehitler, Yönetim meselelerinde tecrübe sahibi kişiler ve büyük grup liderlerinden oluşan bir heyetin Ehl-i Hall ve'l-akd olduğunu savunur. Bu bağlamda Hasan el-Benna Modern Parlamenter sistemi Ehl-i Hall ve'l-akd oluşturulmasına imkân sağlayan bir sistem olarak görüyor ve İslam'ın bu sistemi ret etmediğini savunuyor (El-Benna, 2016: s. 399-400).

Seyyid Kutub, yönetim anlayışı konusunda Hasan el-Benna'dan belirgin biçimde ayrılmaktadır. El-Benna'nın ıslah temelli ve uzlaştırıcı yaklaşımının aksine, Kutub beşerî kaynaklı tüm yönetim biçimlerini reddeder. Ona göre insan eliyle oluşturulan her sistem, Allah'ın hâkimiyetini ikinci plana ittiği için birer cahiliye düzenidir. Bu nedenle Müslümanın, ilahî hükümlerin dışında kurulan hiçbir siyasi yapıyı meşru görmesi mümkün değildir. Kutub'un bu yaklaşımı, İslam toplumunun temelini yalnızca tevhid ilkesine dayandıran radikal bir anlayışı yansıtmaktadır.

Seyyid Kutub, Modern batı medeniyetinin bir ürünü olan demokrasiyi, İlahi adalet ölçülerinden kopuk, beşeri menfaatlara dayalı bir yapı olarak değerlendirir. Bu çerçevede, insan merkezli yönetim anlayışlarının gerçek adaleti tesis edemeyeceğini savunur (Kutub, 2017: s. 138-140). Kutub, bu nedenle Batı demokrasisini, insan onurunu esas alan bir model olarak değil, menfaat temelli bir iktidar aracına indirger. Ona göre gerçek adalet yalnızca Allah'ın hükmüne dayalı bir yönetimle mümkündür.

Kutub'un Batı medeniyetine ve demokrasi anlayışına yönelik bu eleştirilerinin temelinde, yalnızca teorik bir karşıtlık değil, aynı zamanda yaşadığı dönemde Müslüman toplumların maruz kaldığı sömürgeci baskıların etkisi bulunmaktadır. Ona göre Batı, Mısır başta olmak üzere birçok İslam ülkesini siyasî, ekonomik ve kültürel alanlarda sömürmüş, bu durum, halkların iradesini ve onurunu zedelemiştir. Bu tarihsel tecrübe, Kutub'un gözünde Batı'nın özgürlük ve eşitlik iddialarının samimiyetini sorgulanır hale getirmiş, onu yalnızca ilahî temellere dayalı bir yönetim biçimini savunmaya yöneltmiştir. Hasan el-Benna, demokrasi kavramını tamamen reddetmek yerine, İslami ilkelere uygunluk taşıdığı ölçüde kabul edilebileceğini savunmuştur. Bu yaklaşım, onun Batı menşeli yönetim biçimlerine temkinli ama yapıcı bir mesafeden baktığını göstermektedir. Buna karşılık Seyyid Kutub, Batı'nın tüm yönetim biçimlerini kökten reddetmiş, bunları cahiliye düzeninin bir tezahürü olarak değerlendirmiştir. Kutub'un bu katı tutumunun temel nedeni, toplumun öncelikle İslami değerlere dayalı bir yapıya kavuşturulması gerektiğine olan inancıdır. Ona göre, Batı'nın tahakkümünden ve cahili sistemlerden kurtulmadan İslam'ın egemen olduğu bir toplum inşa edilemezdi. Bu bakış açısı, sadece demokrasi anlayışına değil, aynı zamanda cihad kavramına yüklediği anlamda da kendini göstermektedir.

Seyyid Kutub, Yoldaki İşaretler adlı eserinde cihad kavramını temellendirirken, öncelikle insanı kula kulluk etme zilletinden kurtarmayı hedefleyen bir özgürleştirme hareketi olarak ele alır. Ona göre cihad, insanlara yalnızca Allah'ın hâkimiyetini duyuran ve yeryüzünün tek mutlak otoritesinin Rab olduğunu bildiren ilahi çağrının bir parçasıdır (Kutub, 2017: s. 73-74).

Bu yönüyle cihad, insanları diğer insanların zorbalık ve tahakkümünden kurtarmayı amaçlayan köklü bir dönüşüm sürecidir. Kutub, özellikle klasik dönem İslami kaynakların, bu özgürleştirici boyutu göz ardı eden ve cihadı yalnızca askerî bir mücadeleye indirgemeye çalışan yaklaşımları reddettiğini, bunun cahiliyet düşüncesinin izleriyle açıklanabileceğini belirtir. Bu yönüyle cihad, insanları diğer insanların zorbalık ve tahakkümünden kurtarmayı amaçlayan köklü bir dönüşüm sürecidir. Kutub, özellikle klasik dönem İslami kaynakların, bu özgürleştirici boyutu göz ardı eden ve cihadı yalnızca askerî bir mücadeleye indirgemeye çalışan yaklaşımları reddettiğini, bunun cahiliyet düşüncesinin izleriyle açıklanabileceğini belirtir (Kutub,2017: s. 75-77).

Hasan el-Benna İse Cihad konusunda fikirleri Seyyid Kutub ile örtüşmektedir. El-Benna Cihad'a olan bakış açısını, kaleme aldığı Risaleler Kitabının Cihad Risalesi bölümde yer vermiştir. Bu bölüm incelendiğinde Hasan el-Benna'nın Cihad kavramına yaklaşımı klasik İslam düşüncesiyle çağdaş dönemin karşılaştığı siyasi, toplumsal ve Ahlaki meydan okumaları birlikte ele alan bütüncül bir perspektife sahiptir. Benna, Cihadı hiçbir zaman saldırganlık, yayılcılık ya da dünyevi çıkar arayışı ile ilişkilendirmez, Bilakis onun maksadını İnsanı zulümden kurtarma, adaleti tesis etme ve Allah'ın adının yüceltilmesi olarak görür. Benna ilk vurguladığı nokta, Cihadın kötü niyetli çevrelerce İslamın savaşı meşru gördüğü iddiası ile tahrif edildiğidir. Benna'ya göre İslam, saldırganlığı değil; barışı muhafaza edebilmek için sahip olunması gereken adil ve caydırıcı bir gücü zorunlu kılar. Bu yüzden savaş Müslümanlar için bir araçtır. Amaç, insanları adalete ulaştırmak ve zulmün ortadan kaldırılmasıdır. Bennâ'nın cihad tasavvurunda öne çıkan temel ilke, Müslümanların Allah'ın hâkimiyetini yeryüzünde duyurmakla mükellef olmalarıdır. Bu anlayış, insanların birbirine kulluk etmesini reddeden tevhid merkezli bir özgürlük yaklaşımına dayanır. Cihadın amacı ganimet, otorite, üstünlük ya da siyasi hâkimiyet değildir. Tam aksine Bennâ, ganimet elde etmek, makam elde etmek veya insanların üzerinde tahakküm kurmak amacıyla yürütülen her tür mücadeleyi cihadın ruhuna aykırı görür. Bu noktada cihadın nefsi arzularla

kirletilmemesi gerektiğini özellikle vurgular. Özetle Benna'nın cihad anlayışı. Merhamet ve adalet temelli savaş hukuku olarak nitelendirilebilir (El-Benna, 2016: s.456-461).

Sonuç olarak Bu çerçeve bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Hasan el-Benna ile Seyyid Kutub'un çağdaş İslamcılık içinde aynı çizginin iki farklı tonu oldukları söylenebilir. El-Benna, İslam'ın siyasal ve toplumsal hayatı kuşatan bütüncül bir nizam olduğunu savunmakla birlikte, mevcut yapıları tümüyle reddetmeyen; parlamenter sistem demokrasi ve anayasal düzeni ilkesel olarak şûra, adalet ve sorumluluk ekseninde yeniden anlamlandırmaya çalışan ılımlı ve tedrici bir yaklaşım benimser. Ona göre sorun, sistemin bizzat kendisinden ziyade, onu kullanan aktörlerin ahlaki zaafı ve keyfi uygulamalarıdır; bu yüzden ıslah, içeriden dönüşüm ve toplumsal eğitim ön plandadır. Kutub ise, özellikle baskı, hapishane tecrübesi ve sömürgecilik pratiklerinin etkisiyle, beşerî sistemlerin tamamını cahiliye düzeni olarak niteleyen, egemenliğin yalnızca Allah'a nispet edilmesi gerektiğini vurgulayan ve demokrasi-parlamenter model dahil Batı menşeli tüm formları kökten reddeden devrimci bir çizgiye yönelir. Her iki isim cihadı, insanın insana kulluğunu reddeden, adalet ve tevhidi hâkim kılmaya dönük bir özgürleştirme mücadelesi olarak ortak zeminde tanımlasa da, Benna bu kavramı daha çok ahlaki-toplumsal ıslah ve merhamet merkezli bir savaş hukuku olarak çerçevelerken, Kutub aynı kavramı mevcut düzenle radikal bir kopuşu hedefleyen ideolojik bir dönüşüm projesinin merkezine yerleştirir. Böylece ikilinin düşünceleri, Mısır'daki İslamcılığın reformcu ve radikal damarlarını temsil eden iki ana eksen hâline gelir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİZLER YARGIÇ DEĞİL DAVETÇİYİZ SÖYLEMİ BAĞLAMINDA HASAN EL- HUDEYBİ’NİN RADİKAL İSLAM ANLAYIŞINA BAKIŞI

Hasan el-Hudeybi'nin liderliği döneminde Müslüman Kardeşler hareketi yalnızca siyasal baskılar ve örgütsel krizlerle değil, aynı zamanda düşünsel ve metodolojik tartışmalarla da karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda Hudeybi'ye atfedilen Bizler kadı değil davetçiyiz söylemi, hareketin ideolojik yönelimi ve mücadele yöntemi açısından önemli bir referans noktası hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, özellikle İslam toplumunun tekfir edilmesi, siyasal mücadelede şiddetin meşruiyeti ve İslami davetin yöntemi gibi konularda ortaya çıkan tartışmalara bir cevap niteliği taşımaktadır. Hudeybi'nin bu çerçevede geliştirdiği düşünceler, hem Müslüman Kardeşler'in iç tartışmalarını şekillendirmiş hem de daha geniş anlamda çağdaş İslami hareketler üzerinde etkili olmuştur.

Bu bölümde öncelikle *Bizler kadı değil davetçiyiz* söyleminin genel anlamı ve söz konusu eserin ortaya çıkış süreci ele alınacaktır. Ardından Hudeybi'nin temel tezleri, İslam anlayışı, tevhid ve siyaset ilişkisine dair yaklaşımı incelenecek; özellikle hareket içinde şiddet karşıtı söylemleri ve örgütsel yapı üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Bu bağlamda Hudeybi'nin düşünceleri, aynı dönemde Müslüman Kardeşler içerisinde önemli bir entelektüel figür olan Seyyid Kutub'un yaklaşımıyla karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Bunun yanı sıra söz konusu eserin İslam dünyasındaki düşünsel etkileri incelenecek ve Müslüman Kardeşler'in sonraki dönem söylemleri üzerindeki yansımaları değerlendirilecektir. Özellikle hareketin güncel siyasal söylemi ve Arap Baharı sürecindeki tutumları bağlamında Hudeybi'nin fikirlerinin etkisi ele alınacaktır. Son olarak, *Bizler kadı değil davetçiyiz* yaklaşımının çağdaş İslamcılık içerisinde bir dönüm noktası olarak taşıdığı önem ve 2000'li yıllar sonrasında İslami hareketler üzerindeki küresel etkileri tartışılacaktır.

Bu çerçevede bölüm, Hudeybi'nin eserinden yola çıkarak onun düşünsel mirasının hem Müslüman Kardeşler hareketi hem de daha geniş İslami hareket literatürü içindeki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitekim Hudeybi, el- Benna'dan sonra harekete genel müşid olmuş, el-Benna'dan daha uzun süre liderlik yapmış ve el-Benna'nın

çizgisini devam ettirip muhafaza etmiştir. Bu bağlamda Hudeybi hareketin ortak aklını kararlara dönüştürmüş, *Davetçiyiz Kadı Değil* eseri de bu ortak aklın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Mısır'da çağdaş İslami düşüncenin şekillenmesinde Hasan el-Hudeybî'nin (1891-1973) oynadığı rol, yalnızca Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın tarihsel gelişimini değil, aynı zamanda genel olarak çağdaş İslami hareketin fikri yönelimini anlamak açısından da merkezi bir öneme sahiptir. Müslüman Kardeşler'in ikinci genel müşşidi olarak görev yapan Hudeybî, hareketin en sert baskılarla karşı karşıya kaldığı, lider kadroların tutuklandığı ve örgütün şiddet yanlısı eğilimlerle yüzleştığı çalkantılı bir dönemde yönetimi devralmıştır. Onun liderliği, hem teşkilât içi hizipleşmelerin hem de Mısır devletinin giderek artan otoriterleşmesinin belirleyici olduğu bir tarihsel bağlam içerisinde şekillenmiştir (Kayalı, 2016: s. 111-113)

Hudeybî'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eseri, yalnızca İhvan'ın kurumsal çizgisini yeniden tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda İslam dünyasında son yarım yüzyıldır süregelen tekfir, radikalizm ve şiddet söylemleriyle ilgili tartışmaların da temel referans metinlerinden biri hâline gelmiştir. Bu eser, İslam'ın davet merkezli karakterini ön plana çıkararak, Müslüman toplumlara yönelik tekfir tutumunu reddetmekte ve radikal eğilimlerin ideolojik zeminini eleştirel bir yaklaşımla sorgulamaktadır (Leiken ve Broke, 2007: s. 110).

Çalışmamızın bu kısmı, Hudeybî'nin söz konusu eserini teolojik, sosyolojik ve tarihsel boyutlarıyla ele almayı amaçlamaktadır. İncelemede özellikle üç temel eksen ön plana çıkmaktadır:

1. Seyyid Kutub'un radikal eğilimleriyle Hudeybî'nin ılımlı çizgisi arasındaki fikirsel ayrışma.
2. 1954 sonrası Nasır döneminde artan devlet baskısının İhvan'ın zihinsel dönüşümüne etkisi,
3. Örgüt içindeki radikal fraksiyonların tekfir ve devrimci cihad anlayışıyla Hudeybî'nin hesaplaşması.

Bu bağlamda Hudeybî'nin düşüncesi, yalnızca İhvan'ın iç tartışmalarını çözme yi hedefleyen bir reform metni olarak değil; İslam dünyasında aşırılığın yükselişine karşı

geliştirilen erken dönem ılımlı-sivil teolojik metinlerden biri olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla *Davetçiyiz Kadı Değil*, hem çağdaş İslamcılığın teorik çerçevesinin anlaşılması hem de radikalizmin kaynaklarına dair yapılan güncel tartışmalar açısından önemli bir başvuru metni niteliğindedir.

3.1. Davetçiyiz Kadı Değil Söyleminin Genel Anlamı

Hasan el-Hudeybi'nin *Du'atun lā Quḍāt* (Davetçiyiz, Kadı Değil) adlı eseri, yalnızca Müslüman Kardeşler hareketinin iç tartışmalarını yansıtan bir metin değil, aynı zamanda 20. yüzyıl İslamcılığının geçirdiği ideolojik dönüşümü anlamak açısından da kilit bir çalışmadır. Hudeybi'nin bu eseri, İhvan'ın kurumsal sürekliliğini koruma çabasını, radikalleşme eğilimlerine karşı geliştirdiği düşünsel ve ahlaki sınırlarla birlikte ele alan çok katmanlı bir metin olarak değerlendirilmelidir (Pargeter, 2021: s. 184-187).

Teolojik düzlemde eser; iman-küfür ayrımı, tekfir, büyük günah, şariat, hâkimiyet (hâkimiyet) ve tâğut gibi temel kavramları klasik Sünnî kelâm ve fıkıh literatürüne dayalı olarak yeniden ele almakta; bu kavramların modern dönemde ideolojik amaçlarla daraltılmasına yönelik eleştirel bir tutum geliştirmektedir. Hudeybi, özellikle tekfir meselesinde tarihsel İslam düşüncesinin ihtiyatlı yaklaşımını merkeze alarak, bireyler ve toplumlar hakkında iman hükmü verme yetkisinin sınırlarını vurgular. Bu yönüyle eser, radikal İslami çevrelerde yaygınlaşan indirgemeci ve dışlayıcı kavramsallaştırmalara karşı ilmî bir itiraz niteliği taşımaktadır (Hudeybi, 2018: s. 25-26).

Siyasal düzeyde Hudeybi, devletle ilişki, yönetime itaatin sınırları, meşru muhalefet ve siyasal şiddet gibi meseleleri keskin kopuşlar yerine dengeli bir çerçevede ele alır. Ona göre İslami hareketin temel amacı, mevcut siyasal düzeni bütünüyle gayrimeşru ilan etmek değil; toplumu ahlaki, sosyal ve siyasal açıdan dönüştürebilecek uzun erimli bir ıslah sürecini inşa etmektir. Bu yaklaşım, İslamcı hareketin sistem içi siyasal mücadele imkânlarını tamamen dışlamayan, ancak şiddeti temel bir araç olarak reddeden tedrici bir dönüşüm anlayışını yansıtmaktadır (Mitchell, 2022: s. 198-201)

Hareket içi düzeyde *Davetçiyiz, Kadı Değil*, Seyyid Kutub ve benzeri isimlerin geliştirdiği daha sert ve devrimci okumalar karşısında, Müslüman Kardeşler'in ana gövdesini davet, eğitim, sosyal faaliyet ve siyasal katılım merkezli bir hatta tutmayı amaçlayan bir iç manifesto işlevi görmektedir. Hudeybi'nin bu metni, teşkilat içindeki ideolojik ayrışmalara karşı bir denge unsuru oluşturmayı ve hareketin kitlesel karakterini

muhafaza etmeyi hedefleyen bilinçli bir liderlik müdahalesi olarak da okunabilir (Pargeter, 2021: s. 186-187).

İnanç sorunları bağlamında Hudeybi, İslam dünyasında yaşanan krizi yalnızca siyasal baskılarla değil; aynı zamanda kavramların tahrif edilmesi, tekfirci dalgaların yayılması ve akîdenin aşırı biçimde siyasallaştırılmasıyla ilişkilendirir. Bu bağlamda çözüm olarak önerdiği yaklaşım, itidalli, birleştirici ve davet merkezli bir iman dilidir. Hudeybi'nin *Biz davetçiyiz, kadı değiliz* ifadesi, İslamcılık düşüncesi içinde iki farklı yönelişi sembolize eder: Toplumu dışlayan, tekfirci ve çatışmacı bir dil ile insanları kazanmaya çalışan, tevhidi merkeze alan ve toplumsal ıslahı önceleyen davetçi bir dil arasındaki temel ayrımı açık biçimde ortaya koymaktadır (Kramer, 2010: s. 93)

3.2. Hasan El-Hudeybi: Mizacı ve Anlayışı

Hasan el-Hudeybî, Mısır yargı teşkilatında uzun yıllar görev yapmış, dönemin en itibarlı hukukçularından biri olarak tanınmıştır. Kariyerine yerel mahkemelerde başlayan Hudeybî, hukuki ehliyeti, dürüstlüğü ve sakin mizacı sayesinde kısa sürede yükselmiş; nihayetinde Mısır'ın en üst yargı organlarından biri olan Temyiz Mahkemesi üyeliğine atanmıştır (Hudeybi, 2018: s. 7-8). Bu süreç, ona yalnızca hukuk alanında derin bir birikim kazandırmamış, aynı zamanda adalet, delil, ehliyet ve kamu düzeni gibi kavramlara sistematik bir yaklaşım geliştirmesine imkân tanımıştır.

Hudeybî'nin İslamî düşüncesi, büyük ölçüde hukukçuluğundan kaynaklanan bu rasyonel ve ölçülü karakterin devamı niteliğindedir. Onun yaklaşımında üç temel ilke öne çıkar;

1. Kanunsuz cezalandırmanın reddi,
2. Delilsiz suçlama ve tekfirin haram oluşu,
3. Devlet otoritesine karşı gelişigüzel başkaldırının fitne sayılması.

Hudeybî'ye göre, bir Müslümanın herhangi bir suçla itham edilebilmesi için öğrenilmiş kanaate değil, açık ve kesin delile ihtiyaç vardır. Bu yaklaşım, özellikle tekfir konusundaki titiz duruşunun da temelini oluşturmuştur. Ona göre hatalar, siyasi tercih farklılıkları veya günahlar her ne kadar yanlış olsa da kişiyi dinden çıkaracak sebepler değildir. Hudeybî bu noktada klasik İslam hukuk geleneğinden beslenir ve Ehlişünnet yaklaşımının *tekfirden acele edilmez* ilkesini merkeze alır (Hudeybi, 2018: s. 83).

1949 yılında Hasan el-Benna'nın suikast sonucu öldürülmesi, Müslüman Kardeşler için büyük bir kırılma noktası olmuştur. Karizmatik liderin ani ölümü, teşkilât içinde ciddi bir otorite boşluğu doğurmuş; özellikle silahlı bir yapılanma olarak bilinen Nizâmü'l-Hass (Gizli Teşkilât) örgüt içindeki ağırlığını artırmıştır. Bu dönemde bazı genç kadrolar, daha radikal ve reaksiyoner bir çizgiye yönelmiş; İhvan'ın ideolojik yönelimi belirsizleşmiştir. İşte bu çalkantılı ortamda Hudeybi'nin genel müşrid olarak seçilmesi, hareketin yeniden sivil bir hattın üzerine oturtulması amacını taşımaktadır. Hudeybi'nin hukukçu kimliği, sakin mizacı ve şiddetten uzak durma konusundaki ısrarı, teşkilat içinde dengeleyici bir rol üstlenmesini sağlamıştır. Örgütün şiddetten arındırılması, davetin merkezileştirilmesi ve fikri-sosyo-politik bir hareket kimliğinin yeniden inşası, Hudeybi'nin liderliğinin temel hedefleri arasında yer almıştır (Mitchell, 2022: s. 132-136).

3.3. Davetçiyiz Yargılayıcı Değil Eserinin Ortaya Çıkış Sebebi;

1952'de Hür Subaylar hareketinin iktidarı devralması, başlangıçta Müslüman Kardeşler ile devlet arasında kısa süreli bir yakınlaşma meydana getirmiştir. Nitekim Hür Subayların lider kadrosu-özellikle Cemal Abdünnasır, İhvan'ın toplumsal tabanından ve anti-emperyalist duruşundan ciddi biçimde etkilenmişti. Ancak çok geçmeden, her iki tarafın siyasal hedeflerinin uyuşmadığı anlaşılacak ve ilişkiler hızla bir çatışma sürecine evrilecektir.

1954 yılına gelindiğinde İhvan ile Nasır yönetimi arasında gerilim keskinleşmiş, 26 Ekim 1954'te Nasır'a İskenderiye'de düzenlenen suikast girişimi, rejimin İhvan'a karşı topyekûn bir bastırma politikasının gerekçesi hâline getirilmiştir. Bu olay, çağdaş Mısır tarihinde İhvan için karanlık dönem olarak anılmaktadır. Çünkü bu suikast, İhvan'ın suçlu ilan edilmesi için rejim tarafından kullanılmış, hareket resmen yasadışı ilan edilmiş ve tarihin en sert güvenlik uygulamaları başlatılmıştır (Mitchell, 2022: s. 221-236).

Nasır yönetiminin uyguladığı baskı tedbirleri birkaç başlıkta özetlenebilir:

3.3.1. Toplu Tutuklamalar:

Nasır yönetimi, söz konusu girişimi teşkilatın tamamına mal ederek Müslüman Kardeşleri rejime yönelik varoluşsal bir tehdit olarak tanımlamış; bu çerçevede hareketin lider kadrosu başta olmak üzere binlerce mensubu hakkında toplu tutuklama ve yargılama süreçleri işletilmiştir. Bu dönemde teşkilatın örgütsel yapısı fiilen dağıtılmış, yayın

faaliyetleri yasaklanmış ve çok sayıda üye uzun süreli hapis cezalarına veya ağır işkencelere maruz bırakılmıştır. Suikast girişimi sonrasında geliştirilen bu güvenlik merkezli yaklaşım, Müslüman Kardeşlerin siyasal alandan tamamen dışlanmasına yol açtığı gibi, hareket içinde yaşanan düşünsel kırılmaların ve sonraki yıllarda ortaya çıkan radikal eğilimlerin de sosyo-politik zeminini oluşturmuştur. Böylece 1954 sonrası dönem, İhvan-devlet ilişkilerinde uzlaşma ihtimallerinin sona erdiği ve baskının kurumsallaştığı bir safhayı temsil etmiştir (Dursun, 2006).

3.3.2. Sistematik İşkence Politikaları:

Tutuklanan Müslüman Kardeşler mensupları, özellikle Asyan ve Turra cezaevlerinde sistematik ve ağır işkence uygulamalarına maruz bırakılmıştır. Bu cezaevleri, yalnızca fiziksel baskının yoğunlaştığı mekânlar değil, aynı zamanda İhvan mensuplarının siyasal ve düşünsel kimliklerinin zor yoluyla yeniden şekillendirilmeye çalışıldığı disiplin alanları olarak işlev görmüştür. Uzun süreli tecrit, fiziksel şiddet, psikolojik yıldırma ve insanlık dışı muameleler, hareket mensupları üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Söz konusu işkence pratikleri, Müslüman Kardeşler'in kolektif hafızasında travmatik bir kırılma noktası oluşturmuş; bu travma, yalnızca bireysel acılarla sınırlı kalmayarak hareketin sonraki yıllardaki düşünsel yönelimlerini de etkilemiştir. Özellikle hapisane deneyimi, bazı mensuplar açısından devleti mutlak düşman olarak kodlayan, uzlaşma ve tedrici dönüşüm fikrine mesafeli yaklaşan daha sert ve dışlayıcı söylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda radikalleşme eğilimleri, yalnızca ideolojik bir tercihin ürünü olarak değil; yoğun baskı, aşağılanma ve süreklilik arz eden şiddet deneyimlerinin doğurduğu psikolojik ve sosyolojik koşulların bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla 1954 sonrası cezaevi uygulamaları, Müslüman Kardeşler tarihinde yalnızca bir baskı dönemi değil, aynı zamanda hareket içindeki düşünsel ayrışmaların ve radikal eğilimlerin beslendiği yapısal bir arka planı temsil etmektedir. Bu durum, devlet şiddetinin kısa vadede örgütsel kontrol sağlamış görünse de, uzun vadede İslami hareket içindeki sertleşme ve kopuşları hızlandıran bir etki yarattığını göstermektedir (Hazen, 2022: s. 25).

3.3.3. İnfazlar ve Siyasi Tafsiriye

Hareketin önemli isimlerinden olan Abdülkadir Udeh, Mahmut Abdüllatif, Şeyh Muhammed Fergal, Yusuf Talat ve İbrahim Tayyip idam edilmiştir. Örgüt kurumsal

olarak tasfiye edilmek istenmiştir. Bu cezalandırıcı süreç. İhvan'ın hem siyasi hem de toplumsal faaliyetlerini paralize etmiştir (Dursun, 2006).

3.3.4. Hareketin Yasa Dışı İlanı

1954 tarihli kararname ile Müslüman Kardeşler Teşkilatı devlet tarafından resmen yasaklanmış, hareketin tüm kurumsal yapıları tasfiye edilmiş ve üyelik doğrudan suç kapsamına alınmıştır. Bu adım, yalnızca örgütsel bir kapatma hamlesi değil; aynı zamanda İhvan'ın toplumsal varlığını, düşünsel üretimini ve siyasi etkisini bütünüyle ortadan kaldırmayı hedefleyen kapsamlı bir devlet politikası olarak şekillenmiştir. Söz konusu süreçte hareketin lider kadroları tutuklanmış, yayın faaliyetleri engellenmiş ve teşkilatın kamusal alandaki görünürlüğü sistematik biçimde silinmeye çalışılmıştır. Böylece İhvan, hem fiziki olarak dağıtılmak hem de ideolojik olarak etkisizleştirilmek istenmiştir (Tan, 2020).

Bu sert baskı ortamı, özellikle 1954 sonrasında cezaevlerinde yoğunlaşan uygulamalarla birlikte, hareket içerisinde yeni ve daha radikal bir söylemin doğmasına zemin hazırlamıştır. Uzun süreli tutukluluk, işkence, tecrit ve psikolojik yıldırma pratikleri, başta genç İhvan mensupları olmak üzere birçok üyenin devlete ve mevcut toplumsal düzene yönelik algısını köklü biçimde dönüştürmüştür. Bu koşullar altında rejim, yalnızca baskıcı bir siyasi yapı olarak değil, İslami meşruiyetten tamamen kopmuş tağuti bir düzen şeklinde tasavvur edilmeye başlanmış; toplum ise İslamî ilkelerden uzaklaşmış bir cahiliye ortamı olarak yorumlanmıştır (<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12313405>, 2025)

Bu düşünsel dönüşüm sürecinde Seyyid Kutub'un cezaevi yıllarında olgunlaşan fikirleri, İhvan içerisinde giderek daha etkili olmaya başlamıştır. Kutub'un klasik cahiliye kavramını modern toplumlara teşmil etmesi, ilahi egemenliği ifade eden hakimiyetullah ilkesini siyasi düzenin vazgeçilmez temeli olarak tanımlaması ve toplumu yeniden İslamileştirecek bilinçli bir öncü kadro fikrini geliştirmesi, hareketin düşünsel yöneliminde belirgin bir kırılmaya işaret etmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan radikalleşme eğilimleri, yalnızca soyut bir ideolojik tercihin sonucu değil; devletin yoğun ve süreklilik arz eden şiddet politikalarının doğurduğu psikolojik ve sosyolojik koşulların bir ürünü olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla 1954 sonrası dönem, Müslüman Kardeşler tarihinde sadece bir bastırma süreci değil, aynı zamanda hareket içindeki düşünsel

ayrışmaların ve daha sert söylemlerin filizlendiği yapısal bir arka planı temsil etmektedir (Kutub, 2017: s. 24-25; 121-126)

Hudeybi'nin Eseri Bu Ortamda Neden Ortaya Çıktı?

Genel Mürşid olarak Hudeybî, bu radikal yönelimin İhvan'ın tarihsel çizgisine bir tehdit oluşturduğunu düşünüyordu. Ona göre: İslam toplumu bir bütün olarak cahiliye ilan edilemezdi. Rejimin zulmü ne kadar ağır olursa olsun, Müslümanlara karşı silahlı ayaklanma caiz değildi. Tekfir, İslam toplumu için en büyük fitneydi. İşte bu nedenle Hudeybi cezaevinde geçirdiği yıllarda *davetçiyiz Kadı Değil* eserini kaleme almış ve Hareket içinde ortaya çıkan radikal yorumları ilmi ve usuli bir zeminde ret etmiştir (Hudeybi, 2018: 158-169).

Bu eser, hem İhvan'ın kurumsal çizgisini yeniden belirlemiş hem de İslam dünyasında tekfir meselesi üzerine yazılmış en güçlü anti-radikal metinlerden biri hâline gelmiştir.

3.4. Hudeybi'nin Temel Tezleri

3.4.1. Tekfirin Mutlak Şekilde Reddi

Hasan el-Hudeybî'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eserinin merkezinde, İslam toplumlarında yüzyıllardır tartışılan tekfir meselesine yönelik son derece net ve kesin bir duruş göze çarpmaktadır. Hudeybî, hem tarihsel hem de fıkhi açıdan tekfirin doğurduğu fitneleri analiz etmiş, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda İhvan içinde yaygınlaşan genç-radikal söylemlere karşı sistematik bir reddiye ortaya koymuştur. Hudeybî'nin bütün düşüncesini özetleyen temel ilke şudur: Biz davetçiyiz; insanları Allah'a çağırırız. Onları tekfir eden hâkimler değiliz (Hudeybi, 2018: 69-70) Bu cümle, İhvan'ın özellikle cezaevi yıllarında maruz kaldığı baskılar nedeniyle içine düştüğü radikal dilin karşısına konulmuş güçlü bir karşı tezdır. Hudeybî'ye göre İslam davetinin özünde insanları kazanmak vardır; onları dinden çıkarmak değil. Hudeybî, tekfir konusunda şu temel prensipleri vurgular:

Bir Müslümanı Tekfir Edebilmek İçin Kesin ve Şüphe Götürmez Delil Gerekir; Hudeybî, tekfirin yalnızca açık bir küfür beyanı veya Kur'an ve sünnetle çelişen kesin bir inkâr durumunda söz konusu olabileceğini ifade eder. Şüphe, niyet belirsizliği veya yorum farklılığı bulunan hiçbir mesele tekfir sebebi olamaz (Hudeybi, 2018: s. 287). Bu

yaklaşım, tekfirde ihtiyat ilkesini öne çıkaran klasik İslam hukukuyla tamamen uyumludur

Günah, Hata veya Siyasi Tercih Küfür Sebebi Değildir; Hudeybi, iman ile amel arasındaki ilişkiyi Ehl-i Sünnet'in klasik yaklaşımı doğrultusunda ele almakta ve bir Müslümanın işlediği günahların, ahlâkî zaafların ya da benimsediği siyasi tercihlerinin onu otomatik olarak İslam dairesinin dışına çıkarmayacağını vurgulamaktadır. Öyle ki Ehli Sünnet çizgisini belirleyen temel akaid metinlerin biri olan Ebu Cafer et-Tahavi'nin kaleme aldığı *el-Akidetü't Tahaviyye* adlı eserde günah tekfir ilişkisine dair yaklaşımında Tahavi'ye göre; Kible ehlinde hiçbir kimseyi işlediği günahı helal saymadıkça bir günah sebebi ile tekfir edilemeyeceğini ifade eder. Tahavi'de olduğu gibi aynı şekilde Hudeybi'ye göre de iman, esas itibarıyla kalbin tasdiki ve dilin ikrarına dayanan bir inanç alanıdır; ameller ise bu imanın kemalini ve ahlâkî tezahürünü yansıtır. Bu nedenle ameldeki bozulma veya hatalar, imanın aslını ortadan kaldıran bir küfür unsuru olarak değil, kişiyi fasık vasfına yaklaştıran bir zafiyet olarak değerlendirilmelidir (Yavuz, TDV, c.39, s. 389). Hudeybi, özellikle modern dönemde bazı İslami çevrelerde yaygınlık kazanan tekfirci eğilimleri eleştirerek, günahkârlığın küfürle özdeşleştirilmesini itikadî ve toplumsal açıdan son derece sakıncalı bulur. Ona göre büyük ya da küçük günah işleyen bir Müslüman, bu fiilleri helal saymadığı ve inkâr içeren bir tutum benimsemediği sürece, iman dairesi içinde kalmaya devam eder. Bu bağlamda Hudeybi, siyasi tercihlerin veya yönetsel meselelerde yapılan hataların da iman-küfür ayrımının ölçütü hâline getirilmesine karşı çıkar; zira siyasi kanaatler içtihadı açık alanlar olup, mutlak doğruluk veya küfür ölçüsü üzerinden değerlendirilmesi dinin temel ilkeleriyle bağdaşmaz (Hudeybi: 2018: s. 62).

Toplumun Bütünüyle Cahiliye İlan Edilemeyeceği; Seyyid Kutub'un bazı yorumlarında ortaya çıkan toplumun *cahili sistem* olarak nitelenmesi anlayışına karşı Hudeybî kesin bir tutum alır. Ona göre toplumların bütününe hüküm vermek hem ilmi hem de ahlâkî açıdan büyük bir hatadır. Toplum; günahkârlar, salihler, hatalılar ve ıslaha muhtaç kişilerden oluşur. Bir toplumu topyekün İslam dışı ilan etmek, Kur'an'ın insana tanıdığı merhamet ve hidayet kapısını kapatmak anlamına gelir (Kutub, 2017: s.35; Hudeybi, 2018: s. 68-69).

Tekfir Fitnedir; Toplumu Parçalar; Hasan el-Hudeybi, tekfiri yalnızca bireysel düzeyde sonuçlar doğuran itikadi bir hata olarak değil, aynı zamanda İslam toplumunun bütün yapısını tehdit eden yıkıcı bir fitne unsuru olarak değerlendirmektedir. Çünkü tekfirci söylem, Müslümanlar arasındaki ihtilafları derinleştiren, güven ve kardeşlik zeminini aşındıran ve toplumsal çözölmeyi hızlandıran bir İşlev görmektedir. Bu bağlamda tekfir, salt teorik bir tartışma alanı olmaktan çıkarak, ümmet bilincini zedeleyen ve ortak aidiyet duygusunu tahrip eden bir sosyo-politik probleme dönüşmektedir. Hudeybi öngörüsünde, tekfirin özellikle şiddetle kurduğu ilişkiye dikkati çekerek, bu yaklaşımın fiilî çatışmaların ve silahlı isyanların meşrulaştırılmasında merkezi bir rol oynadığını vurgular. Esen *Tekfir söyleminin Dini ve ideolojik boyutları* isimli makalesinde bir Müslümanın imanının sorgulanabilir hale getirilmesi, yalnızca bireyin dini konumunu tartışmalı kılmakla kalmaz; aynı zamanda ona karşı her türlü baskı ve şiddetin teorik zeminini hazırladığını ifade eder. Bu durum, tekfiri kullanan grupların kendilerini hakikatin tek temsilcisi olarak konumlandırmalarına ve diğer Müslümanları düşman kategorisine yerleştirmelerine imkân tanımaktadır (Esen, 2011: s.104-105). Hudeybî'den anladığımız, bu sürecin kaçınılmaz sonucunun iç çatışma, parçalanma ve sürekli bir istikrarsızlık hali olacağı yönündedir.

Bu çerçevede Hudeybî'nin tekfire yönelik eleştirisi, yalnızca belirli kişi ya da gruplara yöneltilmiş dönemsel bir polemik olarak değil, İslam toplumunu radikalizm ve aşırılığın yıkıcı sonuçlarından muhafaza etmeyi amaçlayan ilkesel bir uyarı olarak okunmalıdır. Onun yaklaşımı, Müslümanların birbirlerini yargılayan ve dışlayan aktörler hâline gelmelerine karşı, itidal, ihtiyat ve davet merkezli bir din anlayışını savunur. Bu yönüyle Hudeybî'nin tekfir karşıtı tutumu, çağdaş dönemde ortaya çıkan radikal yapıların ideolojik temellerini sorgulayan ve ümmetin birlik ve bütünlüğünü önceleyen evrensel bir mesaj niteliği taşımaktadır.

Klasik Fıkıh ile Tam Uyum; Hudeybî'nin yaklaşımı, İslam hukukunun ana çizgisini oluşturan büyük âlimlerin görüşleriyle birebir örtüşmektedir. Örneğin: İbn Teymiyye, tekfirde aşırılığın büyük bir sapma olduğunu ve tekfirde acele eden kişinin hataya düşme ihtimalinin çok yüksek olduğunu vurgular (İbn Teymiye, (t.y.): s. 492). Yine İslam dünyasının en büyük hadis ve fıkıh otoritelerinden biri olarak kabul edilen İmam Nevevi, Müslümanı tekfir etmek için kesin ve açık inkârın şart olduğunu belirtir (Nevevi, t.y: s.48-52). İslam dünyasının özellikle de Hanefi fikhının özemli önemli isimlerinden İbn Abidin

ise, tekfırde ihtiyatın farz olduğunu, hata yapmanın büyük bir günah olduğunu söyler (İbn Abidin, t.y.: s. 224-228)

Hudeybi bütün bu klasik yaklaşımı 20. yüzyılın siyasi şartlarına taşıyarak çağdaş anti tekfır söyleminin en güçlü teorisini hâline gelmiştir.

3.4.2. İman-Küfür Meselesi

Hasan el-Hudeybî'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eserinde en çok üzerinde durduğu konulardan biri, İslam düşünce tarihinde daima tartışma konusu olmuş iman-küfür ayrımıdır. Hudeybî bu meseleyi ele alırken hem klasik kelimeler literatürüne hem de yaşadığı dönemde İhvan çevresinde ortaya çıkan radikal düşüncelere göndermede bulunur. İman-küfür konusunu yalnızca teorik bir tartışma olarak değil, doğrudan toplumsal huzuru ve İslam'ın bütünlüğünü etkileyen bir mesele olarak ele alır (Hudeybi, 2018: s. 53-54).

Hudeybî'ye göre iman, yalnızca akli veya duygusal bir kabul değil; kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve amelle desteklenen bir bütünlükten oluşur. Bu tanım Ehl-i Sünnet kelimeler geleneğinin ana omurgasını oluşturmaktadır. Bu sebeple Hudeybî, iman-küfür ayrımını siyasal bir tasnife veya devrimci bir ideolojik sınıflandırmaya dönüştüren yaklaşımlara karşı sert bir tavır almıştır (Hudeybi, 2018: 55-56).

İman Kalbin Tasdiki ve Dilin İkrarına Dayanır; Hudeybî'ye göre bir insanın mümin sayılması için ilk şart, kalbinde iman etmesi ve bunu diliyle ifade etmesidir. Kişinin amelleri noksan olabilir, günahları bulunabilir, fakat bu durum onun kalbi imanını geçersiz kılmaz (Hudeybi, 2018: s. 56-57) Bu yönüyle Hudeybî'nin yaklaşımı, Haricilerin büyük günah işleyen küfre girer şeklindeki yorumunu açık biçimde reddeder.

Günah İşlemek Küfürle Eşdeğer Değildir; Hudeybi, tekfır tartışmalarının iman-amel ilişkisine dair tarihsel tartışmaları yeniden alevlendirdiğini ve bazı genç İhvan mensupları arasında günah eşittir küfür gibi tehlikeli bir eşitlemenin yayılmaya başladığını belirtir.

Hudeybî'ye göre: Günahkâr bir Müslüman fasık sayılabilir ama dinden çıkmış olmaz. Amellerdeki eksiklik, imanla bağın tamamen kopmasına yol açmaz. Bu yaklaşım klasik Ehl-i Sünnet'in iman artar-eksilir; ancak günahla yok olmaz prensibiyle uyumludur.

1. Toplumu Küfürle Suçlamak İslam'ın Ruhu ile Bağdaşmaz

Hudeybî, özellikle 1950'lerde İhvan içinde bazı gençlerin Seyyid Kutub'un eserlerinden etkilenererek, çağdaş toplumları *cahiliye toplumu* olarak nitelemeye başlamasının tehlikeli sonuçları olduğunu vurgular (Hudeybi, 2018: s. 59-60)

Ona göre toplumun geneline küfür hükmü vermek: İnsanları İslam'dan uzaklaştırır, Müslümanlar arasındaki bağı koparır, Silahlı kalkışmaları meşrulaştırır, Kur'an'ın davet merkezli üslubuna ters düşer.

Hudeybî'nin karşı çıktığı şey, tekfirin genelleştirilmesi ve toplumsal kategorilere dönüştürülmesidir.

2. Harici Mantığın Çağdaş Bir Tekrarı: Siyasi Tekfir

Hudeybi, radikal düşüncelerin iman-küfür tartışmasını siyasal mücadeleye dönüştürdüğünü söyler. Ona göre: Bir insanın zalim olması, Diktatörce uygulamalara başvurulması, Siyasi veya hukuki yanlışlar yapması Onu otomatik olarak kâfir yapmaz. Hudeybi bu yaklaşımın Haricilerin tarih boyunca yaptığı hatanın modern anlayışın tekrarından ibaret olduğunu belirtir. Hariciler küçük günah işleyenleri bile tekfir etmiş, mutezile mensupları büyük günah işleyip tevbe etmeyenlerin ahirette kafir muamelesi göreceğini ifade etmişlerdir (https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir?utm_source= Erişim: 2026).

Bu yaklaşımlara karşı Hudeybi, günahın küfür olarak değerlendirilemeyeceğini ve bu anlayışın Hâricîlere özgü bir sapma olduğunu ifade etmiştir (Hudeybi, 2018: s. 62). Öte yandan İslâm dünyasının önemli âlimlerinden ve Hanefî mezhebinin kurucusu kabul edilen Ebû Hanîfe de, günahların mümine hiçbir zarar vermeyeceği veya günahkâr müminin cehenneme asla girmeyeceği şeklindeki mutlak bir yaklaşımın doğru olmadığını; buna karşılık, iman üzere ölen bir kimsenin fâsık dahi olsa cehennemde ebedî kalacağı iddiasının da kabul edilemeyeceğini belirtmiştir (Özler, 1999: s. 62-63). Bu yönüyle baktığımızda Hudeybi'nin itidalli yaklaşımının temelinde klasik islam anlayışını dayanak noktası olarak ele aldığını görebiliyoruz.

Bu sebeple Hudeybî, iman-küfür meselesinin fihhi, kelami ve ahlaki bir disiplinle ele alınması gerektiğini vurgular.

3. İman Bir Süreçtir; İnsanların İç Dünyasını Yargılamak Hakkımız Değildir

Hudeybî, iman-küfür ayrımını yaparken insanların kalbini yargılamanın Allah'a ait bir yetki olduğunu özellikle belirtir. İnsanın iç dünyasını yalnızca Allah bilir.

Bundan dolayı bir Müslümanı tekfir etmek: Allah'ın tasarrufuna müdahale, İnsanın haddini aşması, İslam kardeşliğinin ihlali Olarak değerlendirilmelidir (İskenderoğlu, 2014: s. 204-206). Bu yaklaşım, onun eserinin neden *Davetçiyiz Kadı Değil* başlığını taşıdığını açıkça ortaya koyar.

3.4.3. Radikal Söyleme Eleştirisi

Hasan el-Hudeybî'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eserinin en önemli bölümlerinden biri, İhvan içinde 1950'li yıllarda ortaya çıkan radikal fikir akımlarına yönelik eleştirileridir. Hudeybî, özellikle genç kuşakta etkili olmaya başlayan ve toplumu cahiliye olarak nitelendiren, devrimci bir öncü kadro fikrini savunan ve siyasi iktidara karşı silahlı başkaldırıyı meşru gören anlayışların İslâm'ın özünden uzak olduğunu ifade eder. Bu nedenle eser, yalnızca teorik bir reddiye değil, aynı zamanda bir hareket içi ıslah manifestosu niteliği taşır.

1. Hakimiyetullah Kavramının Yanlış Yorumlanması

Hakimiyetullah kavramı Allah'ın egemenliğinin yeryüzüne hâkim olması anlamına gelmektedir. Seyyid Kutub'a göre, gerçek bir Müslümanın, İslam dışı tüm etkilere karşı bilinçli bir duruş sergilemesi ve bu doğrultuda mücadele etmesi gerekmektedir. Kutub'a göre hâkimiyet yalnızca Allah'a aittir. Bu sebeple Müslümanların cihad ederek ilahî hâkimiyet ilkesini hayata geçirmeleri zorunludur (Zollner, 2009: s. 56). Tunus'daki Nahda Hareketinin liderlerinden Gannuşî ise Hakimiyetullahı kralların hâkimiyetini bitiren bir devrim olarak anlaşılmaması gerektiğini vurgulamıştır (Okumuş, 2025: s. 96).

Hudeybî ise, bazı İhvan mensupları arasında yaygınlaşan hakimiyetullah yani Allah'ın egemenliğinin yeryüzüne hakim olması anlayışının yanlış yorumlandığını vurgular. Ona göre bu kavram, Allah'ın hükmünün üstünlüğünü kabul etmek anlamına gelse de, bu ilkeyi siyasi bir devrim çağrısına dönüştürmek İslam'ın maksadıyla bağdaşmaz (Hudeybî, 2018: s.132-136)

Hudeybî, hakimiyetullah kavramını devlet yapısını yıkmaya yönelik bir slogan olarak kullananları eleştirir. Bu tür bir yorumun: Siyasal şiddeti meşrulaştırdığını, Müslüman toplumları karşı karşıya getirdiğini, dini kavramları ideolojik bir aygıt

dönüştürdüğünü belirtir. Ona göre hakiki tevhid, önce bireyin kalbinde yerleşmeli, sonra toplumda eğitim ve irşad yoluyla yayılmalıdır (Hudeybi, 2018: s. 74)

2. Cahiliye Toplum Söylemine Eleştiri

Hudeybi, Kutubi çizgide yer alan gençlerin 1950'lerde dillendirdiği toplumun cahili olduğu iddiasını sert bir dille reddeder. Toplumun bir bütün olarak küfür düzeni içerisinde görülmesi, Hudeybî'ye göre, İslam'ın insanı davet ve merhametle kuşatan mesajını zedeler (Hudeybi, 2018: s. 80-84).

Hudeybî'nin itirazının temel gerekçeleri: Toplumu küfürle suçlamak İslam kardeşliğini bozar, İslam'ın davet misyonu ile bağdaşmaz, Radikal bir siyasal hareketliliğin zeminini oluşturur, Tarihsel olarak Haricilerin yaklaşımını hatırlatır.

Hudeybî'ye göre, Müslüman toplumların günahkârlık, ihmal veya cehalet gibi sebeplerle eleştirilebilir tarafları olsa da, bu durum onların tamamının İslam dışı ilan edilmesini meşru kılmaz.

3. Öncü Kadro ve Devrimci Mücadele Fikrinin Reddedilmesi

Seyyid Kutub'un düşüncelerinde yer alan ve toplumun seçkin, özel bir öncü kadro tarafından ıslah edilmesi gerektiği fikri, Hudeybî tarafından hem teolojik hem de sosyolojik açıdan eleştirilir. Hudeybî'ye göre Kur'an'ın ortaya koyduğu İslâm toplumu anlayışı, kapalı ve hiyerarşik bir öncü kadro üzerine değil; bütün ümmetin ortak sorumluluğu üzerine kuruludur (Kutub, 2017: s. 14-15; Hudeybi, 2018: 51-61).

Bu nedenle dolaylıda olsa Hudeybiye göre; Devrimci bir öncü grup oluşturmak, bu grubun toplum adına karar vermesi, toplumu devrim yoluyla dönüştürmeye kalkması İslam siyaset düşüncesine yabancıdır.

Hudeybi, bu yaklaşımın Ümmet anlayışını zayıflatacağını, gençleri radikalize ederek yönetimle topyekün çatışmaya sürükleyeceğini ve sonunda İhvan'ın toplumsal tabanını kaybedeceğini düşünür.

4. Şiddetin Meşrulaştırılmasına Yönelik Eleştiri

Hudeybî, özellikle bazı genç grupların siyasî baskılar karşısında silahlı direnişi gündeme getirmesine karşı açık bir duruş sergiler.

Ona göre: Şiddet, zorunlu olmadıkça meşru değildir, Müslüman toplumlara karşı silah kullanmak haramdır. Devletin zulmüne karşı çıkmak ile devlete savaş açmak aynı şey değildir. Bu yaklaşım, Hudeybî'nin hukukçu kimliğinin ve toplumsal düzeni önceleyen anlayışının bir yansımasıdır (Zollner, 129-146).

5. Radikal Söylemin İslam'ın Merhamet Temelli Mesajını Gölgede Bırakması

Hudeybiye'ye göre İslam davetinin özü merhamet, hikmet ve güzel öğüt üzerine kuruludur. Radikal söylemler ise: Kavramları keskinleştirerek toplumu sert ideolojik kamplara ayırmakta, İslam'ın rahmet yönünü gölgelemekte ve siyasal çatışmayı dini bir savaş gibi göstermektedir.

Bu nedenle Kur'an ayetlerinden dayanak alan Hudeybi, davet metodunun yargılama, dışlama ve suçlama değil; eğitim, sabır ıslah ve güzel örneklik olması gerektiğini vurgular (Kur'an, Nahl, 16/125).

3.5. Hudeybî'nin Şiddetten Uzak İslam Anlayışı

Hasan el-Hudeybî'nin İslam siyaset düşüncesine en önemli katkılarından biri, Müslüman Kardeşler Hareketi içinde ortaya çıkan silahlı eylem eğilimlerine karşı geliştirdiği net ve tavizsiz tutumudur. İhvan'ın ikinci genel müşşidi olarak görev yaptığı dönemde teşkilat, hem devletin ağır baskıları hem de genç kuşak arasında yükselen devrimci eğilimler sebebiyle kritik bir kırılmanın eşiğine gelmişti. Bu atmosferde Hudeybî, örgütün geleceğini belirleyecek, stratejik bir tercih yaparak İslam adına şiddetin meşrulaştırılmasına kesin olarak karşı çıkmış ve Müslüman Kardeşler'i yeniden sivil, davet merkezli bir çizgiye yönlendirmiştir.

3.5.1. Hareketin Silahlı Kanadı Nizam-ül Hass: Amacı, Tasfiyesi ve Hudeybî'nin Kararlı Tutumu

Müslüman Kardeşler Hareketinin gizli gücü olan ve 1939 yılı itibarıyla fiilen teşekkül eden bu yapı, dönemin konjonktürel koşulları doğrultusunda işgale karşı silahlı direniş ve İslami bir savunma gücü oluşturma amacıyla kurulmuştur. Birimin liderliğini üstlenen Abdurrahman el-Senedi, söz konusu yapıyı gizlilik ve mutlak itaat ilkeleri temelinde yeniden organize etmiştir. Bu yapı, teşkilat hiyerarşisi içerisinde müstakil bir Müslüman ordusu (Ceyş Müslim) prototipi olarak tasarlanmıştır (El-Sabbah, 1987: 145–152).

Hasan el-Benna, Nizâmü'l-Hâs'ı tesis ederken zihninde kurguladığı yapı, basit bir koruma birimi ya da vurucu tim olmanın ötesinde, çok katmanlı ve stratejik bir organizasyondur. Hareketin önde gelen isimlerinden Mustafa Meşhur'un önsözünü kaleme aldığı Mahmut el-Sabbah'ın kaleme aldığı *Nizam'ül Hass'ın Gerçeği ve Müslüman Kardeşler Davasındaki Rolü* eserinin altıncı bölümünde yer alan cihad vurguları, Benna'nın bu stratejik hedeflerini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Sabbah'a göre Hasan el-Benna, bu yapı aracılığıyla üç temel hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. İlk olarak, işgale karşı öncü bir güç oluşturmayı hedeflemiştir. Benna, Mısır'daki İngiliz işgalinin ve Filistin'deki Siyonist genişlemenin sivil gösteriler yoluyla bertaraf edilemeyeceği kanaatindeydi. Bu bağlamda amaç, devlet ordusuna alternatif bir yapı kurmaktan ziyade, devletin yetersiz kaldığı durumlarda devreye girecek, profesyonel ve eğitimli bir halk direnişi çekirdeği oluşturmaktır. Nitekim Sabbah, eserinde birimin İngiliz kışlalarına yönelik sabotaj faaliyetlerini bu savunma doktrini çerçevesinde değerlendirmektedir (El-Sabbah, 1987: 145–151).

İkinci olarak, Rabbânî insan modelini en üst düzeye taşımak hedeflenmiştir. Benna, bu birimi İhvan bünyesindeki en seçkin unsurlardan teşkil etmeyi amaçlamış; üyelerin yalnızca askerî eğitimle yetinmeyip aynı zamanda yoğun zühd ve manevi disiplin süreçlerinden geçmesini öngörmüştür. Bu doğrultuda hedeflenen insan tipi, gündüz mücahid, gece âbid şeklinde tasvir edilmiştir. Eğitim süreçlerinin tamamlanmasının ardından, Kur'an ve silah üzerine gerçekleştirilen biat ile üyeler yalnızca lidere değil, aynı zamanda kutsal bir davaya bağlanmaktaydı (El-Sabbah, 1987: 156–162).

Üçüncü olarak ise hareketin stratejik güvenliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Hareketin büyümesine paralel olarak devletin ve muhalif unsurların baskısının artması, bu tür bir güvenlik mekanizmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu birim; teşkilat içine sızmaların engellenmesi, lider kadronun korunması ve devlet içerisindeki güvenlik yapılarından bilgi temini gibi görevler üstlenmiştir. Ayrıca Benna, bu yapıyı, karşıt siyasi grupların İhvan'a yönelik olası saldırılarını caydıracak bir güç unsuru olarak da tasarlamıştır (El-Sabbah, 1987: 165–172).

Sonuç olarak, Hasan el-Benna bu birimi yalnızca teorik düzlemde tasarlamakla kalmamış, aynı zamanda pratikte de kurumsal bir yapı hâline getirmiştir.

Hareketin kurumsal yapısı, Mahmut el-Sabbah'ın aktardığına göre belirli bir hiyerarşik düzen içerisinde teşkil edilmiştir. Bu yapı şu şekilde kurgulanmıştır: Hücre (üsre/aile) düzeyi, genellikle beş kişiden oluşmakta olup hücreler arasında yatay bilgi akışı bulunmamakta, üyeler diğer hücrelerdeki şahısları tanımamaktadır. Bu durum, yapının gizlilik ilkesini pekiştiren temel unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Hücrelerden elde edilen bilgiler, bölge sorumluları aracılığıyla üst kademelere iletilmektedir. En üstte ise doğrudan Hasan el-Benna'ya bağlı olan Yüksek Komuta Konseyi yer almaktadır (El-Sabbah, 1987: 155–164).

Benna'nın tasarladığı bu yapı, başlangıç aşamasında özellikle Filistin sahasında kayda değer başarılar elde etmiştir. Nitekim Sabbah, eserinin ilgili bölümlerinde bu başarıları ayrıntılı biçimde ve dikkat çekici bir üslupla aktarmaktadır. Bu süreçte Ahmet Abdülaziz ismi belirgin biçimde ön plana çıkmaktadır. Mısır ordusunda görev yapan bir subay olan Abdülaziz, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte resmî ordunun hantallığını aşmak amacıyla gönüllü birlikler oluşturma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda, Nizâmü'l-Hâs bünyesindeki genç unsurları askerî disiplin çerçevesinde eğiten ve onları cepheye sevk eden başat figür hâline gelmiştir.

Ahmet Abdülaziz, söz konusu birimin etkin bir askerî güce dönüşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Abdurrahman el-Senedi ve ekibi, askerî eğitim ve stratejik perspektiflerini büyük ölçüde onun sahadaki tecrübelerine dayandırmıştır. Siyasi çekişmelerden ziyade doğrudan cepheye odaklanan bir profil sergileyen Abdülaziz'in bir diğer önemli özelliği, Hür Subaylar ile Müslüman Kardeşler arasındaki dönemin organik bağını somutlaştırmasıdır. Nitekim birçok subay, onun komutası altında savaşırken İhvan ideolojisiyle tanışma imkânı bulmuştur.

Ancak bu görece organize yapı, önce 1948 yılında Ahmet Abdülaziz'in şüpheli ölümü, ardından 1949'da Hasan el-Benna'nın suikasta uğramasıyla ciddi bir kırılma yaşamıştır (El-Sabbah, 1987: 245–280). Bu iki önemli ismin vefatının ardından söz konusu yapı, merkezî denetimini kaybederek daha kontrolsüz bir güç görünümü arz etmeye başlamış bu durum teşkilatın sivil kanadıyla çatışma sürecine girmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde bu dönemde Mısırda yaşanan büyük suikastlarla da adı sıkça anılmaya başlanmış ve bu özel birim kontrolünü giderek kaybetmeye başlamıştır.

Özellikle hareket dışından bir isim olarak Hasan el-Hudeybi'nin Genel Mürşit olarak seçilmesi, Nizâmü'l-Hâs ile hareketin sivil kanadı arasındaki gerilimi daha da derinleştirmiştir.

Savunma Amacından Siyasi Araca Dönüşüm; Hasan el-Benna'nın suikast sonucu öldürülmesinin ardından Genel Mürşitlik görevine getirilen Hasan el-Hudeybi, yargıç kökenli bir isimdi. Onun liderliğe gelişiyle birlikte teşkilat içerisinde belirgin bir yöntem ve yaklaşım farklılığı ortaya çıkmıştır.

Hudeybi'nin yaklaşımı, teşkilatı bütünüyle sivil, şeffaf ve hukuki çerçevede faaliyet gösteren bir yapıya dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Bu doğrultuda, silahlı bir birimin varlığını hareketin geleceği açısından risk unsuru olarak değerlendirmekteydi (El-Sabbah, 1987: 372–375). Buna karşılık Nizâmü'l-Hâs mensupları, kendilerini Benna döneminden miras kalan cihad ve direniş ruhunun temsilcileri olarak görmekteydi. Bu nedenle Hudeybi'yi aşırı derecede ılımlı ve hareketin geleneksel çizgisine yabancı bir figür olarak değerlendirmişlerdir (El-Sabbah, 1987: 380–384).

Çatışmanın Tırmanışı: Hudeybi, Nizam'ül Has'ın (Özel Birim) başına kendisine bağlı bir isim olan Münir Delle'yi getirmeye teşebbüs etmiş; ancak bu girişim birim üyeleri tarafından reddedilmiştir (El-Sabbah, 1987: 373–376). Bu gelişmenin ardından teşkilat içindeki gerilim daha da artmış ve süreç şu şekilde ilerlemiştir:

Öncelikle sadakat yemini krizi ortaya çıkmıştır. Hudeybi, Özel Birim mensuplarının doğrudan Genel Rehber'e biat etmelerini talep etmiş; buna karşılık birim üyeleri kendi iç hiyerarşik bağılıklarını korumakta ısrar etmiştir (El-Sabbah, 1987: 378–380).

Gerilimin zirve noktasını ise gece baskını olayı oluşturmuştur. Nizâmü'l-Hâs'a mensup bazı unsurlar, Hudeybi'nin evine baskın düzenleyerek onu istifaya zorlamaya çalışmıştır. Bu hadise, teşkilat içerisindeki ayrışmanın artık geri döndürülemez bir aşamaya ulaştığını açık biçimde ortaya koymuştur (El-Sabbah, 1987: 386–390).

Tasfiye Süreci ve Sonuçları: Hudeybi, söz konusu disiplinsizlik karşısında kapsamlı ve sert bir tasfiye süreci başlatmıştır. Bu çerçevede, Özel Birim'in lideri Abdurrahman el-Senedi teşkilattan ihraç edilmiş ve yerine Hilmi Abdülmecid atanmıştır. Bu adım, Hudeybi'nin kararlılığını açıkça ortaya koymaktadır (El-Sabbah, 1987: 374).

Nitekim el- Senedi, özellikle 1948 sürecinde önemli bir konuma sahipti. Ahmet Abdülaziz'in savaşın sonlarına doğru şüpheli biçimde (Mısır birlikleri tarafından yanlışlıkla vurulması sonucu) hayatını kaybetmesi, teşkilat içinde derin bir travmaya yol açmakla kalmamış; aynı zamanda Senedi üzerindeki dengeleyici unsurlardan birinin ortadan kalkması anlamına gelmiştir. Bunu takiben Benna'nın ölümüyle birlikte Senedi'nin daha bağımsız hareket etmeye başladığı ve birimi büyük ölçüde kendi inisiyatifiyle yönettiği görülmektedir. Bu bağlamda Hudeybi'nin aldığı ihraç kararı, fiilen Özel Birim'in tasfiyesi anlamına gelmiştir.

Bu iç çekişmenin yaşandığı dönemde, Cemal Abdünnasır liderliğinde gerçekleşen 1952 Devrimi sonrasında İhvan ile devlet arasındaki ilişkiler de giderek bozulmuştur. Tasfiye süreci, teşkilatı içsel açıdan zayıflatmış ve devlet baskıları karşısında daha kırılgan bir yapıya sürüklemiştir (El-Sabbah, 1987: 405–420).

Son olarak bu dönem, teşkilat içerisinde derin bir ideolojik dönüşüm sürecini de tetiklemiştir. Ortaya çıkan tartışmalar, hareketin kimliğine dair sorgulamaları beraberinde getirmiş ve ilerleyen süreçte Seyyid Kutub'un fikirlerinin yükselişine zemin hazırlamıştır. Sabbah'a göre bu süreç, özellikle genç kuşakları daha radikal ve içe dönük fikrî arayışlara sevk etmiştir (El-Sabbah, 1987: 450–465).

Bütün engellemelere rağmen Hudeybi'nin tasfiye kararı almasının temel nedeni, onun düşüncesine göre gizli silahlı yapılanmaların İslam'ın davet yöntemine aykırı bir nitelik taşımasıdır. Hudeybi, Müslüman topluma veya devlete yönelik silahlı eylemlerin toplumsal düzende fesada yol açacağını savunmuştur. Bu nedenle İhvan'ın, toplumun ıslahını hedefleyen barışçıl bir cemaat olarak varlığını sürdürmesi gerektiğini düşünmüştür.

Bu bağlamda Hudeybi, silahlı mücadeleyi meşru görenlere karşı Bizim görevimiz yargılamak değil, insanları Allah'a davet etmektir ilkesi doğrultusunda kesin bir reddiye ortaya koyarak şunları ifade ediyordu; Allah yolunda gizlilik olmaz, davada gizlilik ve dinde terörizm yoktur (Mitchell, 2022: s. 136).

Şiddetin Son Çare Olması İlkesi: Hudeybi, klasik İslam hukukuna dayanarak şiddetin ancak zorunlu ve kaçınılmaz durumlarda, yani meşru müdafaa kapsamında kullanılabileceğini ifade eder. Bu ifadeler klasik islam anlayışının düşünürlerinden İbni

Teymiye'nin şu ifadesi ile örtüşmektedir; Bir kötülüğü ortadan kaldırmak, ondan daha büyük bir kötülüğe yol açıyorsa, bu meşru değildir (İbn Teymiye, (t.y.): s. 12).

Bunun dışındaki her türlü: Silahlı örgütlenme, Tekfir, Devlete karşı isyan, Bireysel veya kolektif şiddet eylemi İslam hukukuna aykırı görülür.

Hudeybi'ye göre Müslüman toplulukların temel görevi, toplumu ıslah etmek, adaleti yaymak ve Allah'ın dinini hikmet ve güzel öğütle tebliğ etmektir. Kargaşa, kaos ve devrimci şiddet ise ancak daha büyük fitnelere yol açar.

Devlete Karşı Silahlı Başkaldırının Fitne Üretmesi: Hudeybi, özellikle 1954 sonrası dönemde genç İhvan mensuplarının devlete karşı silahlı direniş çağrılarına karşı sert bir tavır geliştirmiştir.

Hudeybi'ye göre zulüm altında bulunmak, tek başına savaş için yeterli bir gerekçe teşkil etmemektedir. Devlet otoritesinin bütünüyle reddedilmesi ise İslam'ın siyasal düzen anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Ayrıca ayaklanmaların, toplumsal bütünlüğü zedeleyerek Müslümanların can ve mal güvenliğini tehlikeye attığını savunmuştur.

Hudeybî, Kur'an'daki fitne adam öldürmekten beterdir ayetine atıfla, devlete karşı gelişigüzel isyanın toplumda telafisi imkânsız zararlara yol açacağını vurgular (Zollner, 2009: s. 55-63).

Şiddetin İslam'ın Merhamet Merkezli Mesajını Zedelemesi: Hudeybî, İslam'ın özünün rahmet, merhamet ve adalet olduğunu vurgular. Sert ve devrimci yaklaşımlar ise: İslam'ın dışarıya sunacağı yüzü karartır, Toplumla hareket arasındaki bağı zayıflatır, Gençleri radikal bir ideolojik çizgiye sürükler ve sonuç olarak Müslümanların kendi aralarındaki kardeşlik bağlarını zedeler.

Hudeybî'ye göre gerçek zafer, silahlı mücadele ile değil; sabir, irşad, eğitim ve güzel ahlak ile elde edilir. Bu anlayış, İhvan'ın kuruluşundaki ıslah ve davet hareketi karakterini yeniden ön plana çıkarır (İskenderoğlu, 2009: s. 201).

Hudeybî'nin Eleştirisinin Kutubcu Yaklaşımdan Ayrıldığı Noktalar

Seyyid Kutub'un radikal söylemleri, özellikle 1960'lı yıllarda genç nesil üzerinde büyük etkiler yaratmıştı. Kutub'un; Cahiliye teorisi, Öncü kadro fikri, Devrimci cihad anlayışı bazı İhvan üyeleri içinde siyasi radikalizmin ideolojik zemini haline gelmişti. Hudeybi ise bu yaklaşımın bazı bölümlerini tehlikeli bir sapma olarak görür ve Kutub'un

fikirlerinin örgütü devlete karşı çatışmaya sürükleyeceğini ve meşru zeminini tamamen kaybedeceğini söyler (Kutub, 2017: s. 113; s.15; s. 71).

Onun amacı, İslam'ı siyasal bir devrim projesi olmaktan çıkarıp ahlaki, hukuki ve toplumsal ıslah hareketi olarak yeniden tanımlamaktır.

Hudeybi'nin Şiddetsizlik Yaklaşımının İhvan'ın Geleceğine Etkisi: Hudeybî'nin bu tutumu iki önemli sonuç doğurmuştur:

Birincisi; İhvan radikal örgütlere bölünmekten kurtulmuştur. 1970 sonrası ortaya çıkan Cihad ve Tekfir gruplarının İhvan'dan ayrılması, Hudeybî'nin çizgisinin örgütü daha büyük bir parçalanmadan koruduğunu gösterir.

İkincisi ise; Ana akım İhvan hareketi, sivil-siyasi çizgiyi benimsemiştir. Bugün Ürdün, Fas, Tunus ve Mısır'daki İhvan partileri Hudeybî'nin ılımlı, demokratikleşmeye açık, kademeli dönüşüm anlayışını referans almaktadırlar (Wickham, 2013: s. 112-113).

3.6. Tevhid ve Siyaset

Hasan el-Hudeybî'nin düşünce sisteminde Tevhid, yalnızca imani bir ilke değil; aynı zamanda bütün siyasal, toplumsal ve hukuki düzenin merkezinde yer alan kurucu bir kavramdır. Hudeybî'ye göre tevhid, Allah'ın birliğine iman etmekten ibaret değildir; aynı zamanda insanın hayatın her alanında ilahî ölçülere bağlı kalmasını, insanı insanın tahakkümünden kurtaran bir özgürlük düzenini ve toplumsal adaletin tesisini gerektirir. Bu sebeple Hudeybî, tevhidi hem ahlaki bir dönüşüm ilkesi hem de siyasetin meşruiyet zeminini belirleyen ilke olarak görür.

1. Tevhidin Siyasetle İlişkisi: İlahî İlke - Beşerî Yönetim Dengesi

Hudeybî, İslam'ın siyasal hayata ilişkin hükümlerini kabul etmekle birlikte, İslam devletinin ancak güçlü bir imani ve toplumsal altyapı ile mümkün olacağını savunur.

Bu çerçevede tevhid, siyasi düzenin temelini oluşturmakla birlikte, toplumu ani bir şekilde dönüştürmeyi hedefleyen devrimci bir siyasi projeye indirgenmemektedir. Aynı şekilde, beşerî kurumların bütünüyle dışlanması da gerekli kılmamaktadır. Buna göre yönetim, ancak ahlaki olgunluğun sağlanması ve toplumsal ıslahın gerçekleşmesinin ardından sağlıklı bir biçimde şekillenebilecektir. Dolayısıyla Hudeybî, tevhidi politik bir slogan değil; toplumu aşama aşama dönüştürecek bir ahlak ve eğitim programı olarak yorumlar (Hudeybi, 2018: s. 43-46).

Bu yönüyle o, Seyyid Kutub'un hakimiyetullah kavramını siyasal bir devrim çağrısına dönüştüren yaklaşımından ayrılır. Kutub'un teorisinde tevhid, beşeri otoritenin tamamen reddedilmesini gerektirirken; Hudeybi'ye göre tevhid, toplumun eğitimle olgunlaşmasını, adaletin kurumsal olarak tesis edilmesini ve İslam'ın rahmet merkezli mesajının hâkim kılınmasını gerektirir (Kutub, 2017: s. 106).

2. Dinin Siyasallaştırılmasına Yönelik Eleştiri

Hudeybi'de El- Benna gibi, İslam'ın siyasal bir yönü olduğunu kabul etmekle birlikte, dini tamamen siyasi bir projeye indirgemeye karşı çıkmıştır.

Ona göre: Dinin öncelikli amacı devlet kurmak değil, önce insanı ıslah etmek, Toplumu ahlaki bir dönüşüme hazırlamak, Yönetim mekanizmasını ise adalet eksenli biçimde inşa etmektir.

Dolayısıyla dinin ideolojik bir araç hâline getirilmesi, İslam'ın hem ahlaki yönünü hem de davet karakterini zayıflatır. Hudeybî'nin şu görüşü bu noktada önemlidir. İnsanları dinden uzaklaştıran şey, dini zorla siyasete indirgemektir. Bu cümle, onun siyaset yaklaşımının temelini oluşturur: Dinin siyaset üzerindeki etkisi ahlaki ve hukuki ilkeler düzeyindedir; bu etki, şiddet veya devrimci bir yöntemle değil, toplumsal ikna ve tedrici dönüşümle gerçekleşir (Mitchell, 2022: s. 438-440)

3. Tevhid - Adalet - Toplumsal Sözleşme Üçgeni

Hudeybî'nin tevhid anlayışı, klasik İslam düşüncesindeki adalet merkezli siyaset felsefesine dayanmaktadır. Ona göre tevhid, toplumsal adaletin temel kaynağını oluşturmakta, yönetici ile halk arasındaki ilişkinin mahiyetini belirlemekte ve devlet otoritesinin sınırlarını tayin etmektedir. Bu bağlamda tevhid, otoritenin kaynağını Allah'a verir, ancak bu, yönetimin tamamen ilahi olacağı anlamına gelmez. Yönetim beşeridir; fakat adalet, emaneti ehline vermek ve hukuka bağlılık, adalet gibi ilahi ilkeler tarafından sınırlandırılır (Hudeybi, 2018: s.53-55).

Bu nedenle Hudeybi, Müslüman bir devletin oluşumunu doğrudan siyasi devrimlerle değil, toplumsal bir sözleşmenin inşasıyla ilişkilendirir: Toplumun ortak değerleri, ahlaki olgunluğu, dayanışma kültürü ve adalet talebi yükseldiğinde İslami yönetim kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

4. Siyasal Meşruiyet: Eğitim ve Islah Temelli Yaklaşım

Hudeybî'ye göre İslam devleti bir sonuçtur; bu sonuca ulaşmak için: İman eğitimi, Bireysel ahlak, Toplumsal ıslah, Hukuki bilinç. Sabır ve kademeli değişim zorunludur.

Bu anlayış, Hudeybinin önceki fikirleri gibi Müslüman Kardeşler'in Benna dönemindeki kuruluş misyonu ile de uyumludur. Hudeybi, siyasetin ancak kalpleri ve toplum yapısını dönüştürdükten sonra meşru olabileceğini savunur (Mitchell, 2022: s. 437).

Böylece siyasetin araçlarını kullanmak mümkün olsa da, bunlar İslam'ın temel ilkelerini arka plana atan bir iktidar mücadelesine dönüşmemelidir.

5. Kutubcu Devrimci Tavırdan Ayrılan Temel Nokta

Hudeybî, Seyyid Kutub'un tevhid anlayışının siyasal alanda yol açtığı radikal sonuçları ciddi bir tehlike olarak görmüştür.

Kutub'a göre toplum yeniden cahiliye düzenine sürüklenmiş olabilir; bu nedenle İslam devletinin kurulabilmesi için öncü bir kadronun varlığı zorunludur. Ayrıca hâkimiyetin yalnızca Allah'a ait olduğu düşüncesinden hareketle, beşerî sistemlerin tamamen reddedilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kutub, 2017, s. 15, 60, 113).

Hudeybî ise bu yaklaşımı aşırı, tehlikeli ve İslam geleneğiyle bağdaşmayan bir yorum olarak değerlendirmiştir. Ona göre toplum günah işleyebilir; ancak bu durum, toplumun bütünüyle cahiliye toplumu olarak nitelendirilmesini gerektirmez. Bunun yanında silahlı öncü kadro fikri, İslam'ın davet metoduna aykırı bir anlayış taşımaktadır. Hudeybî, siyasal dönüşümün

devrimci yöntemlerle değil, toplumsal ıslah süreciyle mümkün olacağını savunmuştur.

Dolayısıyla Hudeybî'nin tevhid anlayışı, ideolojik bir kopuş değil; İslam'ın ahlaki, hukuki ve toplumsal bütünlüğünü koruyan dengeli bir yaklaşım sunmaktadır.

6. Tevhidin Hudeybi'de İnsanı Merkeze Alan” Yorumu

Hudeybî'nin tevhidi insan merkezli bir ahlâk ilkesi olarak ele alan bu yaklaşımı, onun siyasal tutumuna da doğrudan yansımaktadır. Tevhid, bu çerçevede, iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen ideolojik bir proje ya da devrimci bir siyasal program olmaktan ziyade, insanın onurunu korumayı ve zulmü sınırlandırmayı amaçlayan ahlâkî bir referans noktası olarak işlev görür. Bu nedenle Hudeybî, siyasal düzenin dönüşümünü ani ve

zorlayıcı müdahalelerle değil; toplumsal bilinçlenme, ahlâkî olgunlaşma ve meşru siyasal katılım süreçleriyle ilişkilendirir. Devlet, bu anlayışta, dinin mutlak temsilcisi ya da sahibi değil; adaletin ve toplumsal düzenin tesisine hizmet etmekle yükümlü bir araç konumundadır. Nitekim Müslüman Kardeşler'in sonraki dönem siyasal pratiklerini inceleyen çalışmalar da hareketin şiddeti dışlayan, toplumsal rızayı ve siyasal meşruiyeti önceleyen bir çizgi geliştirdiğini göstermektedir. Bu durum, Hudeybî'nin tevhidi insanı merkeze alan ahlâkî bir ilke olarak yorumlamasının, yalnızca teorik bir yaklaşım değil, aynı zamanda siyasal davranışı sınırlandıran normatif bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır (Mitchell, 2022: s. 438-439).

3.7. Hudeybi-Seyyid Kutub Üzerine Karşılaştırmalar

Hasan el-Hudeybi ile Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşler hareketinin entelektüel gelişiminde iki kritik dönemi temsil eden iki farklı düşünce geleneğinin önde gelen isimleridir. Her iki isim de İslam'ın toplumsal ve siyasal hayata dair bütüncül bir yorumuna sahip olmakla birlikte, İslam toplumunun kimliğini, yönetim ilkelerini ve dönüşüm metodolojisini birbirinden oldukça farklı çerçevelerde değerlendirmiştir. Bu nedenle Hudeybî ile Kutub arasındaki fikir ayrılıklarını karşılaştırmalı olarak incelemek, yalnızca İhvan'ın iç dönüşümünü değil, çağdaş İslamcılık düşüncesinin genel karakterini anlamak için de son derece önemlidir.

Toplum Tasavvuru: Müslüman Toplum - Cahiliye Toplum Ayrımı

1. Hudeybi'nin Toplum Tasavvuru

Hasan el-Hudeybi, Müslüman toplumun tamamını cahiliye kavramı üzerinden mahkûm eden yaklaşımları hem itikadî hem de toplumsal açıdan problemli bulur. Ona göre bir toplumda günahların yaygınlaşması, siyasi yozlaşmaların görülmesi veya dini emirlerin ihmal edilmesi, o toplumun bütünüyle İslâm dairesinin dışına çıktığı anlamına gelmez. Hudeybî, iman ile amel arasındaki ilişkinin sınırlarını titizlikle ayırarak, büyük günahların işlenmesini küfürle özdeşleştiren yaklaşımların Ehl-i Sünnet çizgisiyle bağdaşmadığını vurgular. Bu çerçevede toplumsal bozulmaları tekfir gerekçesine dönüştüren söylemler, İslâm toplumunun birliğini zedeleyen ve fitne üreten tehlikeli yorumlar olarak değerlendirilir (Hudeybi, 2018: s. 57-61)

Hudeybiden anladığımız, özellikle genç ve radikal çevrelerde görülen, Müslüman toplumu bütüncül biçimde cahiliye ile niteleyen anlayışlar, tarihsel olarak Harici zihniyetin yansımasını andırmaktadır. Bu yaklaşım, hatayı mutlak küfürle özdeşleştiren, cehalet ihtimalini dışlayan katı bir hüküm verme pratiğine dayanır. Hudeybî, bu tür genelleyici tekfirin hem dinî hükümlerin sınırlarını aşan bir yorum olduğunu hem de toplumsal düzeyde telafisi güç ayrışmalara yol açtığını belirtir. Bu nedenle cahiliye kavramının, Müslüman toplumun bütününe kapsayacak şekilde kullanılmasını reddeder ve böyle bir dilin, ıslah edici değil yıkıcı sonuçlar doğurduğuna dikkat çeker (Hudeybi, 2018: s. 62-68).

2. Kutub'un Toplum Tasavvuru

Buna karşılık Seyyid Kutub, özellikle hapisane yıllarında geliştirdiği düşünce sisteminde toplumsal yapının tamamını cahiliye kategorisi altında değerlendirmiştir. Kutub'a göre toplum, Allah'ın hükmüyle yönetilmediği sürece Müslüman olduğunu iddia etse bile cahili bir statüye sahiptir (Kutub, 2017: s. 113).

Kutub' göre: Yasama yetkisini Allah'tan başka bir otoriteye veren, Yönetiminde şeriatı temel almayan, Sosyal yapısını beşeri sistemler üzerine kuran Her toplum cahiliyedir. Bu bakış açısı Hudeybî'nin ılımlı yaklaşımıyla keskin bir tezat oluşturur.

3.7.1. Yöntem Farkı: İslah ve Davet - Devrimci Kopuş

1. Hudeybî: Tedricilik ve İslah

Hudeybî ve kurucu lider Hasan el-Bennâ'ya göre İslam toplumunun dönüşümü; davet, eğitim, ahlaki terbiye, toplumsal ıslah, sabır ve tedricilik gibi yöntemler aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda hem Hudeybî hem el- Benna, ani siyasal devrim düşüncesini hem dinî açıdan meşru görmemiş hem de toplumu kaosa sürüklemeye potansiyeli taşıyan bir yöntem olarak değerlendirmişlerdir (el-Bennâ, 2016, s. 296-299).

2. Kutub: Öncü Kadro ve Radikal Değişim

Kutub ise toplumsal dönüşümün ancak öncü kadro (tali'a mu'mina) tarafından gerçekleştirileceğini savunur. Bu kadro, İslam'ın saf tevhid ilkesine bağlı olacak, toplumdan ayrışacak ve gerektiğinde mevcut düzenle çatışarak yeni bir İslami düzenin temelini atacaktır. Bu yaklaşım Kutub'u devrimci bir çizgiye taşımıştır (Kutub, 2017: s. 22-26).

3.7.2. Tekfir Meselesi: Kesin Red-Teorik Kapı Aralığı

1. Hudeybi'nin Kesin Reddi

Hudeybî, tekfir meselesinin İslam düşüncesindeki en tehlikeli alanlardan biri olduğunu vurgulamakta ve "Biz davetçiyiz, hâkim değiliz" ilkesini merkeze almaktadır (Hudeybî, 2018, s. 158-166). Bu anlayış doğrultusunda ona göre günah işlemek tekfir sebebi değildir; aynı şekilde siyasal hatalar da kişiyi dinden çıkaran unsurlar olarak değerlendirilemez. Bunun yanında toplumun bütünüyle tekfir edilmesi caiz görülmemekte, aksine tekfir anlayışının İslam ümmetini parçalayabilecek en büyük fitne unsurlarından biri olduğu savunulmaktadır.

2. Kutub'un Tekfir Tartışmaları

Kutub tekfir kavramını eserlerinde doğrudan ve açık biçimde kullanmamış olsa da, cahiliye teorisi üzerinden dolaylı bir tekfir zemini inşa etmiş olur (Kutub, 2017: s.113-118). Onun cahili düzen vurgusu, özellikle genç radikaller tarafından Müslüman toplumun tekfiri şeklinde yorumlanmıştır.

Bu nedenle Kutub'un düşüncesi, Hudeybî'nin açık biçimde reddettiği bir teolojik ve metodolojik sapmaya yol açmıştır.

3.7.3. Cihad Anlayışı: Savunma ve Islah-Devrimci Özgürleştirme

1. Hudeybi'de ve Klasik İhvan Anlayışında Cihad

Hudeybî, cihad kavramını; caydırıcılık, nefsi arındırma, zulmü ortadan kaldırma ve toplumu ıslah etme bağlamında değerlendirmektedir. Ona göre cihad, siyasal şiddeti meşrulaştırmaya hizmet eden bir araç değil; aksine şiddeti sınırlandıran ve ahlaki ölçüler çerçevesine oturtan temel bir ilkedir (el-Bennâ, 2016, s. 456-461).

2. Kutub'da Cihat

Kutub'un cihad anlayışı tevhid ile doğrudan ilişkilidir. Ona göre cihad, insanları kula kulluktan kurtararak Allah'ın hâkimiyetini tesis etmeyi amaçlar (Kutub, 2017: s. 71). Bu yönüyle cihad, sadece savunma ile sınırlı olmayan daha devrimci bir karakter kazanır.

3.7.4. Yönetim Anlayışı: Ahlaki Meşruiyet-İlahi Hakimiyet

1. Hudeybi ve Klasik İhvan Anlayışında Yönetim Yaklaşımı

Hudeybî, yönetim anlayışında; adalet, şeriat hükümlerinin üstünlüğü, toplumsal sözleşme, sivil siyaset, danışma (şûra), ümmet iradesine saygı, yöneticinin liyakati ve ümmetin birliği gibi ilkelere öncelik vermektedir. Bu çerçevede ona göre İslam devleti, toplumsal ıslah sürecinin tamamlanmasının ardından doğal bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır (el-Bennâ, 2016: s. 380-388).

2. Kutub'un Yönetim Anlayışı

Kutub'un yönetim anlayışı hakimiyetullah kavramına dayanır. Buna göre: Egemenlik yalnız Allah'a aittir, beşerî egemenlik reddedilmelidir (Kutub, 103-104). Bu nedenle Batı demokrasisi, parlamenter sistem veya beşerî yasama mantığı tamamen reddedilir.

3.8. Radikal ve İlmî Çizginin Müslüman Kardeşler İçindeki Etkileri

1. Hudeybî'nin Etkisi

Hudeybî'nin düşünsel çizgisi, özellikle sivil siyaset anlayışının güçlendirilmesi, şiddetten uzak durulması, toplumsal ıslahın öncelenmesi ve dönüşüm sürecinin tedricî bir şekilde gerçekleştirilmesi gibi temel alanlarda belirgin bir etki ortaya koymuştur (Zollner, 2009, s. 50-55). Bu yaklaşımda siyasal ve toplumsal değişim, ani ve çatışmacı yöntemler yerine, toplumun iç dinamiklerine dayanan kademeli bir dönüşüm süreci olarak ele alınmaktadır.

Bugün Mısır, Ürdün, Fas ve Tunus'taki ana akım İhvan hareketleri Hudeybî çizgisini yani ılımlı vasat olarak adlandırılabilir akımı benimsemektedir (Wickham, 2013: s. 112-113).

2. Kutub'un Etkisi

Kutub'un düşüncesi ise çeşitli gruplar üzerinde etkili olmuştur; bu kapsamda cihad örgütleri, devrimci hareketler, radikal yorumlar ve tekfirci yaklaşımlar üzerinde önemli bir referans noktası hâline gelmiştir. Bu nedenle Kutub'un etkisi, daha çok ideolojik ve devrimci bir zeminde şekillenmiş ve siyasal dönüşümün radikal yöntemlerle gerçekleştirilmesini savunan akımlar üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır (Zollner, 2009, s. 50-55).

3.9. Eserin İslam Dünyasındaki Etkisi

Hasan el-Hudeybi'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eseri, yalnızca İhvan-ı Müslimin'in iç ideolojik yönelimini belirlemekle kalmamış; aynı zamanda çağdaş İslam dünyasında tekfir, radikalizm, şiddet ve siyasi meşruiyet tartışmalarında merkezi bir referans noktası hâline gelmiştir. Eser, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında artan siyasi şiddet, sömürge sonrası devlet inşası ve İslami hareketlerin radikalleşme eğilimleri bağlamında, ılımlı İslamcılık düşüncesinin en güçlü kuramsal savunularından birini ortaya koymuştur.

Hudeybi'nin yaklaşımı, hem teolojik hem de sosyo-politik etkiler üretmiş; bu etkiler İslam dünyasının birçok ülkesinde farklı biçimlerde yansımalarını bulmuştur.

1. Tekfir Tartışmalarına Katkısı

Hudeybi'nin eseri, çağdaş dönemde tekfir fikrinin kontrolsüz biçimde genişlediği bir tarihsel bağlamda kaleme alınmıştır. 1950'ler ve 1960'larda birçok genç İhvan mensubu, Kutub'un cahiliye teorisinin de etkisi ile yanlış yorumlayarak toplumun tamamını tekfir etmeye başlamış; siyasi otoriteye karşı silahlı başkaldırını dini bir görev olarak görmüştür (Mitchell, 2022; s. 450-451).

Hudeybi ise bu yaklaşımın İslam geleneğine, özellikle de fıkıh usulünün temel ilkelerine aykırı olduğunu vurgulayarak tekfir alanını daraltmıştır. Tekfirin ancak: Kesin delille, açık inkârla ve şer'i hükmü reddetmekle Mümkün olacağını belirtmiştir (Hudeybi, 2022; s. 83).

Bu açıklamalar, çağdaş İslam hukukunda tekfirin sınırlarını yeniden tayin etmiş; birçok Müslüman ülkede radikal grupların söylemine karşı güçlü bir entelektüel savunma oluşturmuştur.

2. Haricilik Eleştirisinin Güncellemesi

Hudeybi tekfirci eğilimleri tarihsel olarak Harici hareketinin devamı olarak görür (Hudeybi, 2018: s. 62). Bu tespit, İslam düşüncesinde aşırı uçların tarihsel-sosyo-psikolojik temellerini anlamak için önemli bir referans hâline gelmiştir. Hudeybi'nin bu eleştirisi, özellikle 1970'lerde Cezayir, Mısır ve Suriye'de ortaya çıkan radikal hücrelere karşı ılımlı İslami düşüncenin savunulmasında belirleyici olmuştur.

3. Radikal örgütler üzerindeki etkisi

Aşağıda verilen gruplar Hudeybi'nin kitabına reddiyeler yazmış, onu yumuşak, uzlaşmacı ve davetçi olmakla suçlamışlardır.

1970 sonrası dönemde tekfirci örgütler: 1970'lerden itibaren İslam dünyasında iki ana çizgi belirginleşmiştir.

Tablo 3.1. Ilımlı ve Radikal Çizginin Ayırdığı Noktalar

Ilımlı Çizgi (Hudeybî)	Radikal Çizgi (Kutub sonrası akımlar)
Tedricilik, sabır, davet	Devrimci öncülük ve çatışma
Tekfirin Reddi	Tekfire kapı aralayan yorumlar
Toplumun İslami karakterinin kabulü	Toplumun Cahili sayılması
Sivil Mücadele	Silahlı Dönüşüm

Genel olarak bakıldığında 1970 sonrası tekfir hareketlerinde artış olduğunu söylemek mümkündür. Bu hareketlerde Seyyid Kutub'un kimi çevrelerce yanlış anlaşılmasının veya yanlış yorumlanmasının etkili olduğu savunulur Nitekim Seyyid Kutubun kardeşi Muhammed Kutub'ta abisinin yanlış anlaşıldığını fikirlerinin kesinlikle tekfire dayalı olmadığını, abisinin kendisine defalarca yaptığı şeyin, hüküm vermek değil sadece tebliğ etmek olduğunu ifade etmiştir (Tekin ve Atılgan, 2023: s. 336).

Cezayir'de GIA, (Groupe Islamique Arme): 1993 Cezayir iç savaşı sürecinde kurulan GIA'nın tekfirci söylemi, toplumun büyük bölümünü hedef almış ve Hudeybi'nin çizgisini redderek harici literatüre daha yakın bir çizgi izlemiştir (Sarah, 2017: s. 1)

GIA Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren ana akım İslami hareketlerin itidalli tutumundan tamamen koparak Harici bir metodoloji benimsemiştir. Bu kopuşun en sembolik noktası Hudeybi'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* eserinin somutlaşan toplumu tekfir etmeme ve Siyasi şiddeti reddetme ilkesinin GIA tarafından kategorik olarak dışlanmasıdır (Hudeybi, 2018: s. 55-68). GIA liderliği, Hudeybi'nin toplumun islam dairesinde kaldığına dair sunduğu fıkhi bir zayıflık ve tağuta teslimiyet olarak nitelemiş; bunun yerine Seyyid Kutub'un ve özellikle de Şükrü Mustafa'nın hicret ve tekfir ekolünü merkeze almıştır.

Hareketin söylemsel dönüşümü, sadece devleti değil, orduya destek veren veya GIA'nın saflarına katılmayan sivil halkı da mürted ilan ederek toplu katliamları teolojik

bir zemine oturtmuştur. Bu süreçte GIA, çağdaş selefi-cihatçı literatürdeki *Vela ve Bera* (Dostluk ve Düşmanlık) kavramını mutlak bir ayırışma aracı olarak kullanmıştır (Kepel, 1992: s. 291-313). Bu tarz radikal hareketler Hudebi'nin ıslahatçı Müslümanın asıl görevinin hüküm vermek değil, davetçi olmak olduğu vurgusunu (Hudeybi, 2018: s. 158-166) tamamen tasfiye ederek, şiddeti birincil varoluş gayesi haline getiren bir terminolojiyi dolaşıma sokmaktadır.

Mısır'da Cihad Grubu ve Tekfir ve'l-Hicre: Mısır'da 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında kristalleşen radikal akımlar, Seyyid Kutub'un Yoldaki İşaretler eserinde formüle ettiği Hâkimiyet ve Cahiliye kavramlarını operasyonel birer ideolojiye dönüştürerek Müslüman Kardeşlerin geleneksel çizgisinden kopmuşlardır. Tekfir ve Hicret (asıl adıyla Cemaatü'l-Müslimin) ve Mısır İslami Cihat gibi yapılar, Kutub'un kuramsal çerçevesini mevcut toplumun bütünüyle dinden çıktığı şeklinde yorumlayarak mutlak bir reddiye inşa etmişlerdir. Bu gruplar için Hasan el-Hudeybi'nin temsil ettiği itidal, salt bir stratejik tercih değil; aksine tağut ile uzlaşan ve hakikati gizleyen bir sapma olarak görülmüştür (Kepel, 1992: s.74-92).

Özellikle Şükri Mustafa liderliğindeki Tekfir ve Hicret hareketi, Hudeybi'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* eserinde savunduğu ameli imanın bir parçası saymama ve hüküm vermeyi kadıya bırakma prensiplerini şiddetle reddetmiştir (Hudeybi, 2018: s. 55-68). Hudeybi'nin eserinde yer verdiği *Ameli Şart Görmenin Yanlışı* (Hudeybi, 2018: s. 55) ve *Hüküm Verme Selâhiyeti* (Hudeybi, 2018: s. 143) gibi bölümler, bu radikal grupların doğrudan hedef aldığı teorik kalelerdir. Cihat grubu ise Tekfir ve Hicre'den farklı olarak *uzlet* (toplumdan kopuş) yerine darbe ve doğrudan eylem metodunu seçmiş; ancak her iki yapı da Hudeybi'nin Cahiliye Meselesi üzerine yaptığı itidalli şerhleri, devrimci potansiyeli yok eden bir statüko fikhî olarak yaftalamıştır.

Cihad grubu özellikle Camp David anlaşmasının da etkisi ile 1970'lerden itibaren söylemlerini daha da sertleştirmiştir. Hudeybi'nin tekfir reddiyesini Mücadeleyi sulandırmak olarak nitelendirmişlerdir (Gümüşkaya, 2022: s.27).

Afganistan sonrası Arap-Afgan akımları: Afganistan savaşında yetişen kuşak, Kutub'un devrimci yorumlarını benimsemiş, hatta bir süre sonra Kutub'u bile şaibeli bulmaya başlamışlardır (Kepel, 2001: s. 258).

Bu reddiyeler, Hudeybî'nin eserinin radikal hareketler üzerinde fikirsel engelleyici bir bariyer oluşturduğunu göstermektedir. Radikal yapılar, Hudeybî'nin argümanlarının popülerleşmesinin kendi tabanlarını zayıflatacağının farkındaydılar. Bu nedenle kitabı doğrudan hedef alan polemik eserler ve söylemler üretmişlerdir.

3.10. Müslüman Kardeşler Hareketinin Güncel Söylemine Etkisi

1. İhvan'ın ılımlı Çizgisini Koruması

Hudeybî'nin çizgisi, özellikle 1970 sonrası Mısır İhvanı'nın kurumsal söylemi üzerinde belirleyici bir etki oluşturmuştur. Bu süreçte İhvan, radikal gruplardan net bir şekilde ayrılarak toplumla çatışmayı reddeden, siyasal katılımı benimseyen, şiddeti ilkesel olarak dışlayan ve anayasal siyasetle uyumlu bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu dönüşüm, hareketin daha kurumsal ve sistem içi bir siyasal çizgiye yönelmesini de beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşümün temel referansı Hudeybî'nin ortaya koyduğu tekfir karşıtı ve İslah merkezli düşüncedir (Gümüşkaya, 2022: s. 26).

2. Bölgesel İhvan hareketleri üzerindeki etkisi

Hudeybî'nin yaklaşımı yalnızca Mısır İhvanı ile sınırlı kalmamış; Ürdün, Tunus, Fas, Kuveyt ve Suriye'deki İhvan yapılanmalarının siyasi vizyonlarını da şekillendirmiştir. Bu hareketlerin hepsi: Demokrasi ile uyumlu siyasal katılım, Anayasal düzeni kabul, Şiddetin reddi, Çoğulculuğa açıklık, Toplumsal İslah ve eğitim vurgusu gibi temel prensipleri Hudeybî çizgisine dayandırmaktadır (Harnisch ve Mecham, 2009: s. 189-205).

Bugün Nahda Hareketi (Tunus) veya Adalet ve Kalkınma Partisi (Fas) gibi demokratik İslami hareketlerin entelektüel kökleri doğrudan Hudeybî'nin anti-radikal, ılımlı İslamcılık formülasyonuna kadar uzanır (Wickham, 2013: s. 112-113).

3.10.1. Hasan El-Hudeybi Mirası ve Arap Baharında Müslüman Kardeşler

17 Aralık 2010'da Tunus'ta kendisini ateşe vererek hayatına son veren Muhammed Buazizi'nin eylemi sonrası başta Tunus olmak üzere kısa sürede Arap ülkelerine yayılan kitlesel halk gösterileri Arap Baharı ateşini yakmıştır (Arı, 2012: s. 215). Arap Baharı sürecinde siyasi ve özellikle ekonomik memnuniyetsizlikleri olan Arap halklarının kendi hükümetlerinden birtakım istekleri söz konusu olmuştur. Yönetimin

aldığı kararlarda daha çok yer almayı ve yönetimi belirlemede etkinlik sağlamayı talep etmişlerdir. Başka bir deyişle, Arap halkları, çok partili bir yaşama geçişi, partiler arasında rekabeti, belli aralıklarla yapılacak seçimleri, ifade özgürlüğünü, hukuk devleti anlayışını ve bağımsız bir yargı ve basın hürriyetini arzulamışlardır. Tunus gibi bilhassa yoksul Arap ülkelerinde görülen halk isyanları yönetimlerin değişmesi durumunda ekonominin hızlı bir şekilde iyileşeceğini ve bir değişim süreci yaşanacağını düşündürmüştür (Sayın, 2019: s. 105). Bu süreç kimi ülkeler için kolay bir geçiş sağlamışken kimi ülkelerde ağır bedeller ödenmek durumunda kalmıştır. Tunus'taki olaylardan kısa bir süre sonra halk gösterileri Mısır'a da sıçramıştır. 25 Ocak 2011'de Mısırda başlayan gösteriler kısa sürede bütün büyük kentlere yayılmıştır. Bu gösteriler 800 sivilin hayatına mal olsa da Mevcut Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek istifa etmiş ve 6 aylık geçici bir yönetim oluşturularak seçimler için hazırlıklara başlanmıştır. Bundan sonraki süreçlerde kolay olmamış nihayetinde Müslüman Kardeşler bütün engellemelere rağmen Cumhurbaşkanı adayları Muhammed Mursi Önderliğinde oyların %51,7'sini alarak 30 Haziran 2012'de resmen seçimi kazanıp iktidar görevine başlamışlardır. (Arı, 2012: s. 215-217).

Davetçi Kimliğinden Siyasal Aktörlüğe Geçiş; Müslüman Kardeşler teşkilatının 2011 Arap Baharı sürecinde sivil siyaseti ve demokratik seçimleri temel mücadele alanı olarak belirlemesi, tarihsel kökleri Hasan el- Hudeybi'nin müridliği dönemine dayanan stratejik bir sürekliliğin sonucudur. Hudeybi'nin 1960'lı yılların radikal dalgasına karşı geliştirdiği Davetçiyiz, Kadı Değil eseri, sadece bir reddiye metni değil, aynı zamanda hareketin modern devlet aygıtı ve toplumla kuracağı ilişkinin anayasası niteliğindedir. Bu miras, 2012 seçimlerinde Özgürlük ve Adalet Partisi'nin (FJP) izlediği kuşatıcı dilin doktrinel zeminini oluşturmuştur (Wickham, 2013: s. 245-260). Hudeybi'nin İtidal Doktrini ve Seçim Stratejisi Hudeybi'nin eserinde yer alan Kadı ile Davetçi Arasındaki Uygulama Farkı başlığı, İhvan'ın 2011 sonrası toplumu İslamlaştırmak ile birlikte toplumla beraber yönetmek tercihinin teolojik dayanağıdır.

Hareket, Hudeybi'nin Ameli Şart Görmenin Yanlıslığı ilkesini siyasal alana tahvil ederek, kendilerine oy vermeyen veya seküler yaşam tarzını benimseyen kitleleri tekfir etmek yerine siyasi rakip olarak konumlandırmıştır (Hudeybi 2018: s. 55). Bu durum, İhvan'ın seçim meydanlarında kullandığı demokrasi ile İslam'ın uyumu söyleminin, geçici bir taktikten ziyade, Hudeybi tarafından vurgulanan Şer'i Hükümlerde Aşırılığa

Reddiye mantığının bir uzantısı olduğunu göstermektedir (Hudeybi 2018: s. 31-33). Hakimiyet Kavramının Dönüşümü ve Demokratik Meşruiyet Arap Baharı sürecinde Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanlığına giden süreçte, radikal Selefi gruplar Hakimiyet Allah'ındır ilkesini meclis ve seçim karşıtı bir argüman olarak kullanırken; İhvan, Hudeybi'nin Hâkimiyet konusundaki itidalli yorumlarına sığınmıştır. Hudeybi'nin ifade ettiği üzere, İslam toplumunun mevcut halini cahiliye olarak nitelemekten kaçınan bu perspektif, İhvan'ın parlamento seçimlerine katılarak milletin iradesini ilahi iradenin yeryüzündeki bir tecellisi olarak görmesini sağlamıştır (Hudeybi, 2018: s. 119). Böylece, Hudeybi'nin Beyatın ve Cemâatten Ayrılmamanın İmânın Şartı Olduğunu Söyleyenlere getirdiği eleştiri, 2011 sonrası çok sesli siyasi hayatta İhvan'ın tek temsilci olmadığı gerçeğinin örgütsel düzeyde kabullenilmesine imkân tanımıştır.

Sonuç olarak Bir Başarı ve Sınanma alanı Olarak İktidar, Müslüman Kardeşler'in seçim başarıları, Hudeybi'nin *Hüküm Verme Selâhiyeti* konusundaki uyarılarının siyasal bir zaferidir; zira hareket bu süreçte yargılayıcı/tefkir edici değil, yönetmeye talip bir davetçi profilini korumaya çalışmıştır. Ancak 2013 askeri müdahalesi sonrası yaşanan süreç, Hudeybi mirasının radikal unsurlar karşısında ne kadar korunabileceğine dair yeni bir sınanma alanı açmıştır.

3.10.2. Tahrir'den Rabia'ya: Müslüman Kardeşlerin Baskı Döngüsü ve Hudeybi Döneminden 2013 Darbesine Süreklilik ve Dönüşüm

Mısır'da Müslüman Kardeşler, kuruluşundan itibaren devletle gerilimli bir ilişki içerisinde varlık göstermiş, özellikle otoriter yönetimler altında sistematik baskı ve tasfiye politikalarına maruz kalmıştır. Hasan el-Hudeybi'nin mürşidliği döneminde (1951-1973) yaşanan 1954 ve 1965 baskı dalgaları, teşkilatın hem örgütsel yapısını hem de fikrî yönelimini derinden etkilemiştir. Benzer şekilde 2011 Tahrir Meydanı olaylarıyla başlayan süreç ve nihayetinde 2013 askerî darbesi sonrasında ortaya çıkan tablo, İhvan'ın tarihsel seyrinde yeni bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu bağlamda Tahrir'den Rabia'ya uzanan süreç, yalnızca bir siyasal dönüşüm değil, aynı zamanda İhvan'ın tarihsel baskı deneyimlerinin yeniden üretildiği bir dönem olarak değerlendirilmelidir.

2011 yılında Tahrir Meydanı'nda başlayan halk ayaklanmaları, Mübarek rejiminin sona ermesini sağlayarak Mısır siyasetinde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. İhvan, bu süreçte başlangıçta temkinli bir tutum benimsemiş, doğrudan öncü bir rol

üstlenmekten kaçınmıştır. Bu yaklaşım, Hudeybi döneminde şekillenen ve devletle doğrudan çatışmayı minimize etmeyi amaçlayan tedrici değişim stratejisinin bir yansımasıdır. Ancak protestoların kitleselleşmesiyle birlikte İhvan, meydanaiki varlığını artırmış ve sahip olduğu örgütsel kapasite sayesinde devrim sürecinin en etkili aktörlerinden biri haline gelmiştir (El Sherif, 2014: s. 5-8).

Tahrir sonrası dönemde yapılan seçimlerde İhvan'ın elde ettiği başarı ve Muhammed Mursî'nin cumhurbaşkanı seçilmesi, hareketin tarihindeki en önemli siyasal kazanım olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte bu süreç, İhvan'ın ilk kez doğrudan devlet yönetimiyle yüzleştiği bir deneyim olmuş ve hareketin ideolojik söylemi ile pratik siyaset arasındaki gerilimleri açığa çıkarmıştır. Özellikle ordu, yargı ve bürokrasi gibi devletin yerleşik güç odaklarıyla kurulan ilişkilerde yaşanan krizler, İhvan'ın iktidarını kırılgan hale getirmiştir (El Sherif, 2014: s. 9-11). Nitekim bu dönemde İhvan mensuplarının devletin camiler ve dini alan üzerindeki mevcut kontrol mekanizmalarını tamamen ortadan kaldırmak yerine, kendi iktidarlari lehine bu denetimi daha da artırmaya istekli olmaları, hareketin yerleşik devlet pratiklerini ve aygıtlarını dönüştürmekte yaşadığı kavramsal ve pratik açmazları göz önüne sermiştir (Kuru, 2019, s. 44). Ayrıca İhvan'ın çoğunlukçu siyaset anlayışı, devrim sonrası dönemde geniş tabanlı bir uzlaşi üretme kapasitesini sınırlamış; bu durum seküler ve liberal gruplarla ilişkilerin hızla bozulmasına yol açmıştır.

Tahrir Meydanı'nın temsil ettiği devrimci birliktelik kısa sürede yerini derin bir siyasal kutuplaşmaya bırakmış, bu kutuplaşma 2013 askerî darbesine giden sürecin zeminini hazırlamıştır. Darbe sonrasında Rabia ve Nahda meydanlarında gerçekleştirilen kitlesel müdahaleler, İhvan'ın kamusal alandan sistematik biçimde tasfiye edilmesinin başlangıcı olmuştur (El Sherif, 2014: s. 9-12). Binlerce kişinin hayatını kaybetmesi, on binlerce mensubun tutuklanması ve örgütün terör örgütü ilan edilmesi, İhvan'ı yeniden gizliliğe itmiştir (El Sherif, 2014: s. 15-18). Bu yönüyle süreç, 1954 sonrası Cemal Abdunnasır yönetiminin uyguladığı baskı politikalarıyla önemli benzerlikler taşımaktadır.

Hudeybi döneminde 1954 ve 1965 yıllarında yaşanan baskı dalgaları, İhvan'ın örgütsel bütünlüğünü ciddi şekilde sarsmış; lider kadronun büyük kısmı hapsedilmiş veya idam edilmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan fikrî tartışmalar, özellikle Seyyid Kutub'un

düşünceleri etrafında şekillenen daha radikal eğilimlerin güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Ancak Hudeybi'nin geliştirdiği *Davetçiyiz Kadı Değil* yaklaşımı, bu radikal eğilimlere karşı kurumsal bir denge unsuru oluşturmuş ve İhvan'ın şiddet dışı çizgisini koruma yönünde önemli bir rol oynamıştır.

2013 darbesi sonrasında da benzer bir iç tartışma süreci yaşanmıştır. Geleneksel liderlik, barışçıl ve siyasal mücadele yöntemlerini savunmaya devam ederken, özellikle genç kuşaklar arasında devlet şiddetine karşı daha sert tepkiler verilmesi gerektiğini savunan eğilimler ortaya çıkmıştır. Bu durum, 1960'lı yıllarda yaşanan ideolojik ayrışmalarla belirli ölçüde paralellik göstermektedir. El Sherif'e göre bu süreç, hareketin hiyerarşik yapısının ciddi şekilde sarsılmasına ve merkez ile taban arasındaki bağın kopmasına neden olmuştur (El Sherif, 2014: s. 16-18). Ancak iki dönem arasında önemli farklar da bulunmaktadır.

Öncelikle 2013 sonrası süreç, uluslararası sistemin etkisinin daha belirgin olduğu bir bağlamda gerçekleşmiştir. Körfez ülkelerinin darbe yönetimine verdiği destek ve uluslararası aktörlerin sınırlı tepkisi, İhvan'ın siyasal manevra alanını daraltmıştır. Ayrıca dijital iletişim araçlarının yaygınlığı, hareketin mobilizasyon kapasitesini artırmakla birlikte devletin denetim mekanizmalarını da güçlendirmiştir. Bunun yanı sıra, darbe sonrası süreçte lider kadronun büyük ölçüde tasfiye edilmesi, örgütsel yapıda ciddi bir parçalanmaya yol açmış; sürgündeki liderlik ile ülke içindeki unsurlar arasındaki koordinasyon zayıflamıştır.

Bu çerçevede Tahrir'den Rabia'ya uzanan süreç, İhvan'ın tarihsel deneyiminde hem süreklilik hem de kırılma unsurlarını birlikte barındırmaktadır. Özellikle Rabi'atül Adeviyye Meydanı'nda 2013 yılı Ağustos ayında gerçekleştirilen müdahale, yalnızca bir protestonun dağıtılması değil, aynı zamanda İhvan'ın siyasal ve toplumsal varlığının kırılmasına yönelik simgesel ve fiilî bir dönüm noktası olmuştur. Uzun süre devam eden oturma eylemlerinin zor kullanılarak sona erdirilmesi, yüksek sayıda sivil kayıpla sonuçlanmış ve bu olay İhvan kolektif hafızasında travmatik bir kırılma olarak yer etmiştir. Rabia, bu yönüyle 1954 sonrası baskıların günümüzdeki karşılığı olarak okunabilir; ancak ölçek, görünürlük ve uluslararası yankı bakımından çok daha geniş bir etki alanına sahiptir. Hudeybi döneminde geliştirilen ihtiyatlı ve uzun vadeli mücadele stratejisinin aksine, 2011 sonrası hızlı siyasal yükseliş ve akabinde gelen sert tasfiye

süreci, İhvan'ın bu tür krizlere karşı kurumsal reflekslerini zayıflatmıştır. Sonuç olarak 2013 darbesi ve Rabia müdahalesi, önceki baskı dönemleriyle benzerlikler taşımakla birlikte, daha derin bir örgütsel çözülme, daha keskin bir toplumsal kutuplaşma ve daha karmaşık bir uluslararası bağlam içerisinde İhvan tarihinin en belirgin kırılma noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır.

3.11. Çağdaş İslamcılık İçinde Fikri Bir Dönüm Noktası

1. Radikalizm-İlımlılık Ekseninin Belirginleşmesi

Hasan el-Hudeybî'nin *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eseri, çağdaş İslamcılık tarihinde yalnızca İhvan'ın iç ideolojik yönelimine değil, genel olarak İslamcı düşüncenin gelişim seyrine damgasını vuran kritik bir dönüm noktasını temsil eder. Hudeybî, İhvan tarihinde ilk kez bir lider olarak; Siyasal şiddeti, müslüman bireyleri veya toplumu tekfir etmeyi, toplumu toplu cahiliye olarak nitelendirmeyi, devlete karşı devrimci kopuşu Açık ve sistematik şekilde reddetmiştir (Hudeybi, 2018: s. 68-69; s. 287).

Bu tavır, yalnızca örgüt içindeki genç-radikal eğilimlere bir cevap niteliği taşımakla kalmamış, aynı zamanda İslamcılık literatüründe ılımlı İslamcılık ile devrimci-radikal İslamcılık arasındaki ayrışmanın doktriner temellerini oluşturmuştur.

Özellikle 1950'lerden itibaren Seyyid Kutub'un düşünceleri etrafında şekillenen radikal çizgi, toplumu cahiliye olarak tanımlama ve devrimci dönüşümü zorunlu görme eğilimindeydi. Hudeybî'nin yaklaşımı ise tam tersine, radikalizmin tarihsel Harici eğilimlerin modern bir yansıması olduğunu vurgulayarak bu çizgiyi mahkum etmiştir. Bu durum, İslamcılığın ideolojik çoğulluğunu görünür kılmış; İhvan içinde gelişen iki ana damar ılımlı-reformcu çizgi ve devrimci-radikal çizgi bundan sonra teorik olarak daha belirgin hâle gelmiştir. Hudeybî'nin bu tavrı, İslamcılığın daha sonraki dönemlerde demokrasi, siyasal katılım ve şiddet karşıtlığı gibi kavramlarla ilişkilendirilmesinde belirleyici rol oynamış; özellikle 1970 sonrası birçok İhvan geleneği bu yaklaşımı kendisine referans almıştır.

2. Devlet-Toplum ilişkisine yeni bir Yaklaşım

Hudeybî'nin en önemli katkılarından biri, devlet-toplum ilişkisine dair geliştirdiği tedrici ve toplumsal ıslah merkezli yaklaşımdır. Ona göre bir toplum, yeterli derecede ahlaki, fikrî ve dini bir dönüşüm yaşamadan siyasal yapının köklü biçimde değişmesi

mümkün değildir. Bu nedenle radikal hareketlerin savunduğu gibi devleti devrimci yöntemlerle ele geçirmek yerine toplumsal bilinç ve ahlakın yeniden inşasına öncelik verilmelidir (Mitchell, 2022: s. 439-440).

Hudeybî'nin yaklaşımı iki temel sonuca işaret etmektedir. İlk olarak, siyasal değişimin ancak uzun vadeli bir toplumsal dönüşüm süreciyle mümkün olabileceğini savunur. Bu çerçevede devleti dönüştürmeyi hedefleyen hareketlerin öncelikle bireyi, ardından aileyi ve son olarak toplumu islah etmesi gerektiğini belirtir. Bu anlayış, Hasan el-Bennâ'nın kurucu perspektifiyle de uyumlu bir çizgiye karşılık gelmektedir (el-Bennâ, 2016, s. 232-239).

İkinci olarak Hudeybî, reformun devrimden önce geldiğini vurgular. Ona göre ani ve şiddete dayalı devrimci hareketler toplumsal yapıyı parçalama riski taşıırken, tedricî reform yaklaşımı hem İslami ilkelere hem de toplumsal istikrara daha uygun bir zemin sunmaktadır. Bu doğrultuda İhvan'ın devletle ilişkisini çatışmacı bir eksenden çıkararak sabır, bilinç inşası ve toplumsal katılım temelli bir çerçeveye taşımıştır.

Bu yaklaşım, yalnızca Mısır'daki İhvan çizgisini değil, daha önce ismini zikrettiğimiz ülkelerde ortaya çıkan ılımlı İslami hareketlerin siyasal stratejilerini de doğrudan etkilemiştir. Hudeybî'nin görüşleri, İslam dünyasında devrim yerine tedrici reform anlayışının teorik zemininin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

3.12. Teolojik Etkiler: İman, Küfür ve Ahkâm Tartışmalarında Yeni Bir Zemin

Hudeybî'nin eseri, çağdaş dönemde iman-küfür tartışmalarında önemli bir referans kaynağı hâline gelmiştir. İmanı, ehl-i sünnet ve'l-cemaat çizgisine mutabık olarak dil ile ikrar ve kalb ile tasdik olarak tanımlayan Hudeybi amelin imandan bir cüz değil, onun tamamlayıcısı olduğunu belirtir. Bu yaklaşım, radikal Selefî ve Neo-Harici eğilimlerin amel terk edildiğinde küfür oluşur şeklindeki iddialarına karşı güçlü bir reddiye işlevi görmüştür (Hudeybî, 2018, s. 74-75).

Bu çerçeve, özellikle radikal Selefî ve Harici eğilimlerin büyük günah işleyen kişinin iman dairesinden çıkacağı yönündeki iddialarına karşı güçlü bir reddiye işlevi görmektedir. Hudeybî, iman ile amel arasındaki ilişkiyi koparmadan ancak birbirine özdeş de kılmadan ele alarak, tekfir alanının daraltılmasına ve Müslüman bireylerin

günahlar üzerinden kolayca dinden çıkarılmasının önüne geçilmesine yönelik dengeli bir teorik zemin ortaya koymaktadır.

3.13. Küresel Etkiler 2000'ler Sonrası İslami Hareketlerde Hudeybi'nin Mirası

1. 11 Eylül Sonrası İslam Tartışmalarında Referans

Hudeybî'nin şiddet karşıtı duruşu, daha sonraki dönemde İslami hareketlerin uluslararası arenada yeniden konumlandırılmasında önemli bir teorik dayanak olmuştur. Birçok Batılı araştırmacı (Zollner, Mitchell), Özellikle Zollner'in analizinde; Çağdaş İslamcılık içinde Hudeybi çizgisini ılımlı, demokratikleşmeye açık, sistem içi bir İslamcılık modeli olarak tanımlar (Zollner, 2009: s. 64-70).

2. İslami hareketlerin kendini meşrulaştırmasında kullanılan bir kaynak

Bugün birçok İslami hareket, radikalizm ve tekfirci söylemlerle arasına mesafe koyma çabasında, Hasan el-Hudeybi'nin düşünsel mirasına ve dolayısıyla Müslüman Kardeşler'in ana akım çizgisine açık veya örtük biçimde atıfta bulunmaktadır. Bu eğilim, özellikle siyasal katılımı meşru gören ve toplumsal ıslahı şiddet dışı yöntemlerle gerçekleştirmeyi hedefleyen hareketlerde belirginleşmektedir. Nitekim Malezya'da faaliyet gösteren Parti Islam Se- Malaysia (PAS), İslami kimliğini korurken parlamenter süreçlerle uyumlu bir siyasal dil geliştirmiş; Endonezya'daki Prosperous Justice Party (PKS) ise davet, ahlaki dönüşüm ve toplumsal hizmet vurgusunu önceleyen bir İslamcılık anlayışı benimsemiştir Benzer şekilde Türkiye'deki çeşitli cemaat ve İslami sivil toplum yapıları, doğrudan siyasal iktidar mücadelesinden ziyade, bireysel ıslah, toplumsal ahlak ve dini tebliğ eksenli bir söylemi öne çıkarmaktadır. Bu farklı coğrafyalardaki örnekleri ortak bir zeminde buluşturan temel referanslardan biri, Hudeybî'nin yargılama değil davet ilkesidir. *Davetçiyiz Kadı Değil* adlı eser, yalnızca Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın iç ideolojik tartışmalarına yön veren bir metin olmanın ötesine geçerek, çağdaş İslam dünyasında radikalizm, tekfir, siyasal katılım ve toplumsal ıslah konularında başvurulmuş temel teorik kaynaklardan biri hâline gelmiştir. Bu yönüyle eser, hem İhvan'ın kendi içindeki fikrî kırılmayı hem de 20. yüzyıl boyunca İslamcılık düşüncesinde ortaya çıkan daha mutedil ve sistem içi yönelimleri anlamak açısından kritik bir analitik değer taşımaktadır (Müller, 2014: s. 54-55; Yasin, 2016; s. 74; Eskicioğlu, 2021: s. 84-96).

Hudeybî'nin düşüncesinin en belirgin özelliği, İslam'ın temel mesajı olan rahmet, adalet ve davet ilkelerini merkeze alan bir yaklaşımı savunmasıdır. Bu yaklaşım, özellikle 1954-1965 yılları arasında yaşanan ağır baskı döneminde örgüt içinde yükselen radikal eğilimlere karşı dengeli, tarihsel köklere dayanan bir alternatif üretmiştir. Hudeybi, İslam'ın esas hedefinin toplumsal dönüşümde tedricilik, hoşgörü ve eğitim olduğunu; toplumun bir bütün olarak tekfir edilmesinin ise hem şer'i açıdan hem de sosyolojik açıdan büyük bir hata olduğunu vurgulamıştır.

Bu yönüyle Hudeybi ve ana akım İhvan, İslam dünyasında siyasal şiddetin meşrulaştırılmasına karşı güçlü bir entelektüel set oluşturmuştur. Toplumun cahiliye ilan edilmesini, yöneticilerin veya devletlerin tekfir edilmesini, Müslüman bireyin günahı sebebiyle dinden çıkarılmasını ve siyasal reformun ancak şiddet içeren yöntemlerle gerçekleşebileceği iddialarını açık biçimde reddetmiştir (Hudeybi, 2018: s. 62-69). Bu reddiye niteliği, özellikle İhvan içindeki genç ve radikal grupların Kutub'un yorumlarını aşırıya vardırımlarını engellemeye yönelik bir müdahale niteliğindedir.

Eserin önemi yalnızca İhvan içi tartışmalarla sınırlı değildir. Hudeybî'nin düşünceleri, Mısır'ın ötesinde geniş bir coğrafyada, özellikle Ürdün, Fas, Tunus, Pakistan, Türkiye ve Suriye gibi ülkelerdeki İslami hareketlerin siyasi vizyonlarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bugün ılımlı İslamcılık olarak tanımlanan siyasal yaklaşımın teorik zemininde, Hudeybi'nin radikalizme karşı geliştirdiği bu dengeleyici fikri çerçeve bulunmaktadır (Tekin ve Atılğan, 2023: s. 336).

Tekfir meselesinde Hudeybi'nin getirdiği yaklaşım, çağdaş İslam dünyasında da yankı bulmuş ve birçok akademik tartışmaya yön vermiştir. Onun tekfirden aceleciliğin haram oluşu yönündeki vurgusu, klasik fıkıh geleneğinin temel prensiplerini çağdaş dile aktarmış ve Harici zihniyetin güncel tezahürlerine karşı güçlü bir epistemolojik savunma sağlamıştır. Böylece *Davetçiyiz Kadı Değil*, çağdaş dönemde çıkış yapan radikal Selefi hareketlere karşı Ehl-i Sünnet çizgisini yeniden tahkim eden bir eser niteliği taşımıştır. Hudeybi ana akım İhvan'ın siyasal alana dair yaklaşımı, aynı ölçüde dikkat çekicidir. Onlara göre siyasal otoriteye karşı başkaldırı, ancak çok ağır şer'i gerekçeler sağlandığında söz konusu olabilir, bunun dışında sabır, ıslah, nasihat ve toplumsal eğitim, siyasal değişimin temel araçlarıdır. Bu düşünce, toplumun bütün kesimlerine yönelik bir

davet yöntemi geliştirirken, siyasal şiddetin İslam adına kullanılmasının önünü kapatmıştır (Hudeybi, 2018: s. 158-166).

Özetle, Hasan el-Hudeybi'nin eseri çağdaş İslamcılık düşüncesinde bir dönüm noktasını temsil etmektedir. *Davetçiyiz Kadı Değil*, İslam dünyasında siyasî meşruiyet, cihad anlayışı, tekfir, iman-küfür ilişkisi ve radikalizmin sınırları üzerine yürütülen tartışmalara kalıcı katkılar sunmuştur. Hudeybi'nin yaklaşımı, İslam'ın özünde taşıdığı rahmet ve adalet mesajını yeniden merkeze alırken, günümüz İslam toplumlarının karşı karşıya olduğu aşırılık eğilimlerine karşı güçlü bir entelektüel kalkan oluşturmuştur. Bugün birçok İslami hareketin şiddete karşı duruşunda, siyasal reformu benimsemesinde, toplumsal katılımı artırmasında ve radikalizme karşı entelektüel mücadele yürütmesinde Hudeybi'nin mirasının belirgin etkileri görülmektedir. Dolayısıyla *Davetçiyiz Kadı Değil* yalnızca tarihsel bir belge değil, aynı zamanda günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir fikrî rehber niteliğindedir.

SONUÇ

Çağdaş Mısır siyasal tarihi ile çağdaş İslamcılık düşüncesinin fikri seyri birlikte ele alındığında, Hasan el-Benna, Seyyid Kutub ve Hasan el-Hudeybî üçlüsünün, hem İhvan hareketinin iç dönüşümünde hem de çağdaş İslamcılığın kavramsal çerçevesinin şekillenmesinde kurucu bir rol oynadığı açıkça görülmektedir. Bu çalışma boyunca ortaya konulduğu üzere İhvan'ın tarihsel gelişimi, yalnızca örgütsel bir tecrübe değil; aynı zamanda farklı dönemsel kırılmaların etkisiyle şekillenen, birbirini tamamlayan ya da birbirine karşı konumlanan düşünsel yönelimlerin etkileşiminden doğan dinamik bir fikri süreçtir. Bu nedenle İhvan, tekil bir ideolojik hattın değil, tarihsel bağlamlara göre dönüşen çok katmanlı bir entelektüel mirasın temsilcisi olarak değerlendirilmelidir.

Hasan el-Benna'nın düşüncesi, İslamcılığın toplumsal zeminini inşa eden ıslah merkezli, kapsayıcı ve tedrici bir yaklaşım sunmuştur. El-Benna'nın önceliği, siyasal iktidarın doğrudan ele geçirilmesinden ziyade, toplumun ahlaki ve dini bakımdan yeniden inşasıdır. Bu bağlamda eğitim, sosyal dayanışma ve toplumsal rehabilitasyon faaliyetleri, hareketin temel stratejik araçları olarak konumlandırılmıştır. Parlamenter sistem ve çağdaş siyasal kurumlara yönelik yaklaşımında da görüldüğü üzere, El-Benna bu yapıları bütünüyle reddetmek yerine İslami ilkelerle uyumlu hâle getirmeyi amaçlayan pragmatik ve uzlaşmacı bir perspektif geliştirmiştir. Bu durum, erken dönem İhvan düşüncesinin esnek ve toplumsal meşruiyet odaklı karakterini yansıtmaktadır.

Buna karşılık Seyyid Kutub'un düşüncesi, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda yoğunlaşan siyasal baskı, otoriterleşme ve toplumsal kırılmaların da etkisiyle daha keskin ve ideolojik bir doğrultuya evrilmiştir. Kutub'un hapisane tecrübesi, yalnızca bireysel bir dönüşüm değil, aynı zamanda İslamcılık düşüncesinde paradigmatic bir kırılmanın başlangıcı olmuştur. Cahiliye, hakimiyetullah ve öncü kadro gibi kavramlar üzerinden şekillenen yaklaşımı, mevcut toplumsal düzenin meşruiyetini kökten sorgulayan ve alternatif bir İslami düzenin inşasını önceleyen devrimci bir çerçeve sunmuştur. Bu bağlamda Mevdudinin *Dört Terim* eserinin Kutub düşüncesinde geçirdiği işlevsel dönüşüm, teorik kavramların daha radikal bir siyasal dile tercüme edilmesini mümkün kılmıştır. Aynı şekilde Abdülkadir Udeh ile Kutub arasındaki yaklaşım farkı, hukuki yasallık zemininden ideolojik meşruiyet arayışına doğru yaşanan kırılmayı somutlaştırmaktadır. Gilles Kepel'in analizlerinde vurgulandığı üzere, bu süreçte baskı

koşulları yalnızca siyasal bir kriz üretmemiş; Aynı zamanda varoluşsal bir tehdit algısı yaratarak radikal bir baskı ontolojisinin inşasına zemin hazırlamıştır.

Hasan el-Hudeybi ise bu radikalleşme eğilimine karşı, hem klasik fıkıh usulüne dayanan hem de modern siyasal gerçekliği dikkate alan dengeleyici bir yaklaşım geliştirmiştir. *Duâtun lâ qudât* ilkesi çerçevesinde tekfiri kesin biçimde reddetmesi, Müslüman toplumun bütünüyle cahiliye olarak nitelendirilemeyeceğini savunması ve şiddet temelli siyasal yöntemleri İslam'ın özüne aykırı görmesi, onun düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, İhvan'ın ideolojik rotasını toplumsal barış, hukuki meşruiyet ve tedrici dönüşüm ekseninde tutma çabasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Hudeybî, yalnızca iki uç eğilim arasında bir uzlaştırmacı değil; aynı zamanda radikalizme karşı normatif sınırlar çizen kurucu bir düşünür aksiyoner olarak öne çıkmaktadır.

Bu üç düşünsel moment; ıslahçı-ılımlı, devrimci-radikal ve ılımlı-hukuk temelli çizgiler İhvan'ın doğrusal olmayan gelişimini ve içsel çoğulluğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda çağdaş İslamcılığın da tekil bir ideoloji olarak değerlendirilemeyeceğini; aksine farklı tarihsel ve coğrafi bağlamlarda çeşitlenen çok boyutlu bir düşünsel gelenek olduğunu göstermektedir. İslamcılığın bu çoğulcu yapısı, onun değişen sosyopolitik koşullara uyum sağlama kapasitesinin bir göstergesi olarak okunmalıdır. Hudeybî'nin düşüncesi bu bağlamda, özellikle radikal eğilimlerin güç kazandığı dönemlerde dengeleyici bir paradigma sunmaktadır. Nitekim 2000'li yıllardan itibaren ve özellikle Arap Baharı sürecinde, İslami hareketlerin siyasal alana katılım biçimlerinde Hudeybi çizgisinin etkileri daha görünür hale gelmiştir. Arap Baharı sırasında bazı hareketlerin demokratik süreçlere entegre olma, seçimlere katılma, çoğulculuğu kabul etme ve şiddet dışı yöntemleri benimseme yönündeki tercihleri, Hudeybi'nin hukuki meşruiyet, toplumsal rıza ve davet merkezli yaklaşımının güncel tezahürleri olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar bu süreçler farklı ülkelerde farklı sonuçlar üretmiş ve kimi durumlarda görece başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, Hudeybi'nin çizgisi, sistem içi dönüşüm arayışlarının teorik dayanağını oluşturmaya devam etmiştir.

Bu çerçevede Hudeybi'nin yaklaşımından hareketle geliştirilen politika önerisi, çağdaş İslamcı hareketlerin üç temel düzlemde yeniden yapılanmalarını gerekli kılmaktadır. İlk olarak epistemolojik düzlemde, dini yorumun mutlaklaştırılmasına karşı

çoğulcu ve yoruma açık bir anlayış benimsenmeli; tekfirci söylemler açık biçimde dışlanmalıdır. İkinci olarak siyasal pratik düzlemde, kapalı ve hiyerarşik örgütlenme biçimleri yerine şeffaf, hesap verebilir ve hukuk ilkeleriyle uyumlu yapılar inşa edilmelidir. Şiddetin ve yeraltı faaliyetlerinin reddi, bu çerçevenin vazgeçilmez bir unsurudur. Üçüncü olarak toplumsal düzlemde ise, dışlayıcı ve çatışmacı bir dil yerine, farklı toplumsal kesimlerle etkileşimi ve uzlaşmayı önceleyen bir söylem geliştirilmelidir. Hudeybî'nin davet merkezli yaklaşımı, dini söylemin siyasal tahakküm aracına dönüşmesini engelleyerek, onu ahlaki rehberlik ve toplumsal ıslah zeminine yerleştirmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma dört temel bulguyu ortaya koymaktadır:

- (i) İslami Hareketin düşünsel evrimi, liderlerin kişisel tecrübeleri ile tarihsel-siyasal koşulların kesişiminde şekillenmektedir.
- (ii) Tekfir ve siyasal şiddet meselesi, çağdaş İslami Hareketin en kritik kırılma hattını oluşturmakta olup Hudeybi'nin yaklaşımı bu noktada dengeleyici bir rol üstlenmektedir.
- (iii) İhvan içerisindeki üç ana düşünsel yönelim, çağdaş İslami Hareketlerin küresel ölçekteki yansımalarını belirlemiş ve özellikle Arap isyanları sonrasında ortaya çıkan ılımlı radikal ayrımının teorik zeminini hazırlamıştır.
- (iv) Müslüman Kardeşler yukarıda belirtildiği gibi tek bir ideolojik formun değil üç büyük düşünsel çizginin kesişim alanında ortaya çıkan dinamik bir harekettir. Bu sebeple İslami Hareket de tek bir ideolojik kategori değil; tarihsel bağlamlara göre dönüşen çok boyutlu bir fikri gelenektir.

Nihai olarak İhvan-ı Müslimin, tek bir ideolojik formdan ziyade üç büyük düşünsel çizginin kesişiminde ortaya çıkan dinamik bir hareket olarak değerlendirilmelidir. El-Benna'dan Kutub'a ve el-Hudeybi'ye uzanan bu hat, çağdaş İslam dünyasında din-siyaset-toplum ilişkilerine dair tartışmaların anlaşılmasında temel bir referans noktası olmayı sürdürmektedir. İhvan üzerine yapılacak her yeni akademik çalışma, yalnızca Mısır siyasal tarihine değil, aynı zamanda çağdaş İslam düşüncesinin dönüşüm dinamiklerine dair daha derinlikli ve bütüncül analizlerin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. (1995). *el-Müsned* (c. 1). Dârü'l-Fikr.
- Aksakal, C. B. (2015). Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler. *Akademik Hassasiyetler*, 2(3), 65–81.
- Al Hiwar TV. (2017). *Şeyh Yusuf el-Karadavi ile incelemeler - Bölüm 14 (Azzam Tamimi ile "Eleştiriler" programı)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=9HM72m5t5rc&t=937s> (Erişim Tarihi: 10.12.2025).
- Al Hiwar TV. (2017). *Şeyh Yusuf el-Karadavi ile incelemeler - Bölüm 7 (Azzam Tamimi ile "Eleştiriler" programı)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=MpeZzznnpHo> (Erişim Tarihi: 14.12.2025).
- Arı, T. (2012). *Geçmişten günümüze Ortadoğu: Siyaset, savaş ve diplomasi* (Cilt 1). İstanbul: MKM Yayınları.
- Beyyûmî Ganîm, İ. B. (2019). Hasan el-Benna. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-benna> (Erişim Tarihi: 10.11.2025)
- Büyükkara, M. A. (2017). *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Calvert, J. (2010). *Sayyid Qutb and the origins of radical Islamism*. New York: Columbia University Press.
- Carré, O. (2003). *Mysticism and politics: A critical reading of Fi Zilal al-Qur'an by Sayyid Qutb*. Leiden: Brill.
- Crone, P. (2004). *Medieval Islamic political thought*. Edinburgh University Press.
- Çinkara, G. (2024). Filistin’de İslami Hareketin Siyasallaşması HAMAS (1946–2024). *Ombudsman Akademik*, (Özel Sayı 2), 163–194.
- Demirel, S. ve Metin, S. A. (2016). *Seyyid Kutub: Öncü Şahsiyetler*. İstanbul: Genç Düşünce Yayınları.
- Dursun, D. (2016). Cemal Abdünnasır. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal-abdunnasir> (Erişim Tarihi: 10.01.2026).
- El- Benna, H. (2016). *Risaleler* (Çev. M. Akbaş, R. Songül, M. Eren ve A. Akbaş). Nida Yayıncılık.
- El- Sabbâh, M. (1987). *Hakikatü’l-tanzîmî’l-has ve devruhû fî daveti’l-İhvânî’l-Müslimîn* [Nizâm’ül Hass’ın gerçeği ve Müslüman Kardeşler davasındaki rolü]. Kahire: Dârü'l-İ’tisâm.
- El- Sherif, A. (2014). *The Egyptian Muslim Brotherhood's failures*. Carnegie Endowment for International Peace. https://carnegieendowment.org/files/muslim_brotherhood_failures.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2025).
- Enayat, H. (2005). *Modern Islamic political thought: The response of the Shii and Sunni Muslims to the twentieth century*. London: I.B. Tauris.
- Esen, M. (2011). Tekfir söyleminin dini ve ideolojik boyutları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 97-110.
- Eskicioğlu, S. (2021). *Müslüman Kardeşler'den AK Parti'ye İslamcılık*. İstanbul: Halk Kitabevi.
- Gazali, Z. (1984). *Zindan hatıraları*. İstanbul: Madve Yayınları.

- Gordon, J. (1992). *Nasser's Blessed Movement: Egypt's Free Officers and the July Revolution*. Oxford University Press.
- Görgün, H. (2010). Seyyid Kutub. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyyid-kutub> (Erişim Tarihi: 10.11.2025).
- Gümüşkaya, H. (2022). Mısırda İslami hareketler: İhvan-ı Müslimin ve Selefi gruplar. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 5(1), 20-37.
- Güney, Z.B. (2018). Hasan El-Benna ve Seyyid Kutub'ta siyasi İslam düşüncesi. *Uluslararası Afro-Asya Araştırmaları Dergisi*, 2018(2), 290-315.
- Helal, İ. (2025). 20. yüzyılda Mısırda İslam hukukunun kanunlaştırılmasının nedeni: Uygulanma olanakları ve karşılaşılan problemler. *Tevilat, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 429-455.
- Hourani, A. (1994). *Çağdaş Arap düşüncesi* (Çev. L. Boyacı ve Hüseyin Yılmaz). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Harnisch, C. ve Mecham, Q. (2009). Democratic ideology in Islamist opposition? The Muslim Brotherhood's civil state. *Middle Eastern Studies*, 45(2), 189–205.
- Hudeybî, H. E. (2018). *Davetçiyiz, yargılayıcı değil: İslâm dünyasında inanç sorunları* (Çev. M. B. Eryarsoy). İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- İbn Teymiyye. (t.y.). *Er-Redd ala'l-Bekri* (c. 2). ayrıca bk. İbn Teymiyye. (t.y.). *Majmu fatawa* (c. 3). <https://dorar.net/> (Erişim Tarihi: 16.12.2025).
- İbnü'l-Esîr. (1987). *Üsdü'l-gābe fî ma'rifeti's-sahābe* (c. 2). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İskenderoğlu, M. (2014). Barbara H. E. Zollner, The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and ideology başlıklı kitabın incelemesi. *Usul: İslam Araştırmaları Dergisi*, (21).
- John, R.S. (t.y.). *Gamal Abdel Nasser*. Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Gamal-Abdel-Nasser> (Erişim Tarihi: 28.12.2025).
- Karaman, H. (2013). *İslam'ın ışığında günün meseleleri-3*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kavas, A. (1998). Hasan el-Hudeybî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hasan-el-hudeybi> (Erişim Tarihi: 16.01.2026).
- Kayalı, Ö. (2016). *İhvan-ı Müslimin Hareketi ve Mısır siyasetine etkisi (1928-2015)* [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Kepel, G. (1992). *Peygamber ve Firavun* (Çev. İ. Bendiderya). İstanbul: Çizgi Yayınları.
- Kepel, G. (2001). *Cihat: İslamcılığın yükselişi ve gerilemesi* (Çev. H. Bayrı.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kepel, G. (2004). *The war for Muslim minds: Islam and the West*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kramer, G. (2010). *Hasan al-Banna*. London: Oneworld Publications.
- Kuru, A. T. (2019). *Islam, authoritarianism, and underdevelopment: A global and historical comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kutub, S. (2017). *Yoldaki işaretler* (Çev. K. M. Çetiner). İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Leiken, R. S. ve Brooke, S. (2007). *The moderate Muslim Brotherhood*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/middle-east/moderate-muslim-brotherhood> (Erişim Tarihi: 22.10.2025).

- Lia, B. (2012). *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu 1928-1942*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Little, D. P. (2016). Egypt. In *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Egypt> (Erişim Tarihi: 30.12.2025).
- Mattox, H. E. (2015). *Chronology of world terrorism, 1901-2001*. McFarland & Company.
- Mevdudi, E. A. (2016). *Hilafet ve saltanat* (Çev. A. Genceli). İstanbul: Hilal Yayınları.
- Mevdudi, E. A. (2024). *Kur'an'da dört terim* (Çev. M. Ö. Alyaprak,). İstanbul: Hilal Yayınları.
- Mitchell, R. P. (2022). *Müslüman Kardeşler: Kuruluş ve örgütlenme* (Çev. H. E. Aktaş,). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Musallam, A. A. (2005). *From secularism to jihad: Sayyid Qutb and the foundations of radical Islamism*. London: Bloomsbury Academic.
- Müller, D. M. (2014). *Islam, politics and youth in Malaysia: The pop-Islamist reinvention of PAS*. London: Routledge.
- Nevevî, Y. b. Ş. (t.y.). *Şerhu Sahîhi Müslim* (Cilt 2). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Oktaç, B. (2016). Üstad Hasan İsmail el-Hudeybi. *Davet Mektebi*. <https://davetmektebi.com/ustad-hasan-ismail-el-hudeybi/> (Erişim Tarihi: 15.12.2025).
- Okumuş, F. (2014). Darbeler karşısında İhvan. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/darbeler-karsisinda-ihvan/161602> (Erişim Tarihi: 20.01.2026)
- Okumuş, F. (2025). *İslami hareketlerin demokrasi ile imtihanı*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.
- Özler, M. (1999). İki akaid metni; el-Fıkhu'l-Ekber ile en-Nesefi Akâidi'nin muhteva açısından mukayeseli bir tahlili. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14).
- Pakırdaşı, N. (2025). İslam'da sosyal adalet: Seyyid Kutub. *İnsicam*. <https://insicam.net/2025/11/05/islamda-sosyal-adalet-seyyid-kutub/> (Erişim Tarihi: 30.12.2025).
- Pargeter, A. (2021). *Müslüman Kardeşler: Muhalefetten iktidara* (Çev. S. Çelik). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Raif, A. (1991). *İşkence günlüğü* (Çev. A. Yıkılmaz). İstanbul: Özen Ofset.
- Sageman, M. (2004). *Understanding terror networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sayın, Y. (2019). Arap Baharı ve Tunus'un Yasemin Devrimi'ni yeniden anlamak. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 1(2).
- Shepard, W. E. (2025). Sayyid Qutb (1906—1966). *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <https://iep.utm.edu/qutb/> (Erişim Tarihi: 30.12.2025).
- Tan, A. "Ortadoğu Notları (20): Mısır ve Cemal Abdünnasır." *Independent Türkçe*, 2020. <https://www.indyturk.com/node/190716/turkiyedensesler/ortadoğ-notları-20-mısır-ve-cemal-abdünnasır-2>. (Erişim Tarihi: 13.12.2025).
- Tekin, F. & Atılğan, A. (2023). Siyasal İslam ve fundamentalist İslam çerçevesinde Müslüman Kardeşler ve hareketi üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 318-341.

- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2024). Sayyid Qutb: Egyptian writer. *Encyclopædia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Sayyid-Qutb> (Erişim Tarihi: 19.12.2025)
- Tully, S. (2017). Cezayir’de cihat: Seyyid Kutub’un Groupe İslamiqe Arme/ Silahlı İslami Grup (GIA) ve Arme İslamique Du Salut/İslami Selamet Ordusu (AIS) üzerindeki mirası. *Academia.edu*.https://web.archive.org/web/20170831150807/https://www.academia.edu/7722103/Jihad_in_Algeria_Sayyid_Qutb_s_Legacy_on_the_Groupe_Islamique_Arm%C3%A9_Armed_Islamic_Group_GIA_and_the_Arm%C3%A9e_Islamique_du_Salut_Islamic_Salvation_Army_AIS (Erişim Tarihi: 22.12.2025).
- Udeh, A. (2026). *Seküler ceza hukuku kurumlarıyla mukayeseli İslam ceza hukuku* (Çev. A. Şafak). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Von Drehle, D. (2006, Şubat). A lesson in hate: How an Egyptian intellectual’s years in America turned him into the radical father of Al Qaeda. *Smithsonian Magazine*. <https://www.smithsonianmag.com/history/a-lesson-in-hate-109822568/> (Erişim Tarihi: 10.11.2025).
- Wickham, C. R. (2013). *The Muslim Brotherhood: Evolution of an Islamist movement*. Princeton University Press.
- Yasin, R. C. L. (2016). Political economy of the Islamist party in a Muslim democracy: The experience of PKS of Indonesia. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 71-93.
- Yavuz, Y. Ş. (2010). Tekfir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, ss. 39-43). TDV Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir> (Erişim Tarihi: 17.12.2025).
- Yeken, F. (t.y.). Abdülkadir Udeh. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulkadir-udeh> (Erişim Tarihi: 15.03.2026).
- Zollner, B. H. E. (2009). *The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and ideology*. London: Routledge.